

Horváth László–Németh Péter Gergely

KELTA TEMETŐ LELETEI SZABADIBÓL (SOMOGY MEGYE)

A Szabadi község határában nyitott homokbányában a homok kitermelésével párhuzamosan folyó leletmentés során 12 kelta szórthamvas sírt sikerült megfigyelni és leleteiket összegyűjteni. A négy csoportból álló temetőt a leletek részletes értékelése alapján a LT B2a-C1b periódusok között használták. A legkiemelkedőbb sír a fegyveres többes temetkezés, melynek magyarázatára több variáció lehetséges (akár trimarkisia is). A fegyverek – különösen a pajzsok – erős déli kapcsolatokra utalnak. Az egyik gazdag női sír ékszer típusai és a viselet feltűnő hasonlóságot mutat a rezi temető egyik temetkezésével, valószínűleg rokonságban állhattak egymással.

Kulcsszavak: Dél-Dunántúl, 12 kelta sír, LT B2a - C1b, fegyveres többes temetkezés, női rokonság, kapcsolatok.

I. A LELETMENTÉS

1981. július 16-án Vörös István, a pécsi Volán művezetője bejelentette, hogy a Szabadi melletti Szabadi-hegyen leletek kerültek elő.¹ A másnap elvégzett helyszínelés után augusztusban és szeptemberben Honti Szilvia 12 kelta sír leleteit mentette meg.²

A Kapos folyó árterében elhelyezkedő Szabadi község határában, a nyugat-kelet folyású folyótól délre kb. 400 m-re nyitott homokbányában kerültek elő a kelta leletek (1. kép). A lelőhely légvonalban mintegy 2,5 km-re észak-keletre van a híres szalacscai oppidumtól. A Csoma-Szabadi vasútállomás kibővítéséhez kezdtek el itt homokot hordani – ekkor kerültek napvilágra a kaposvári múzeumnak bejelentett leletek – és a leletmentés ideje alatt is folytatták a homok kitermelését, sőt illegális homokkitermelés is történt. Néhány sír a homok bányászásakor került elő régészeti felügyelet nélkül és ilyenkor egy-egy sír anyagát, leletegyüttest a munkások gyűjtötték össze, az előkezelési körülményeket a bementésük, vagy a megmaradt sír részei, ill. nyomai alapján lehetett csak rekonstruálni. Mindezek mellett a leletmentés eredeti dokumentációja, valamint a leletanyag egy része a kaposvári múzeum régészeti raktárában egy elektromos rövidzárlat következtében keletkezett tűzben megsemmisült, ezért néhány adatot fenntartással kell kezelünk.

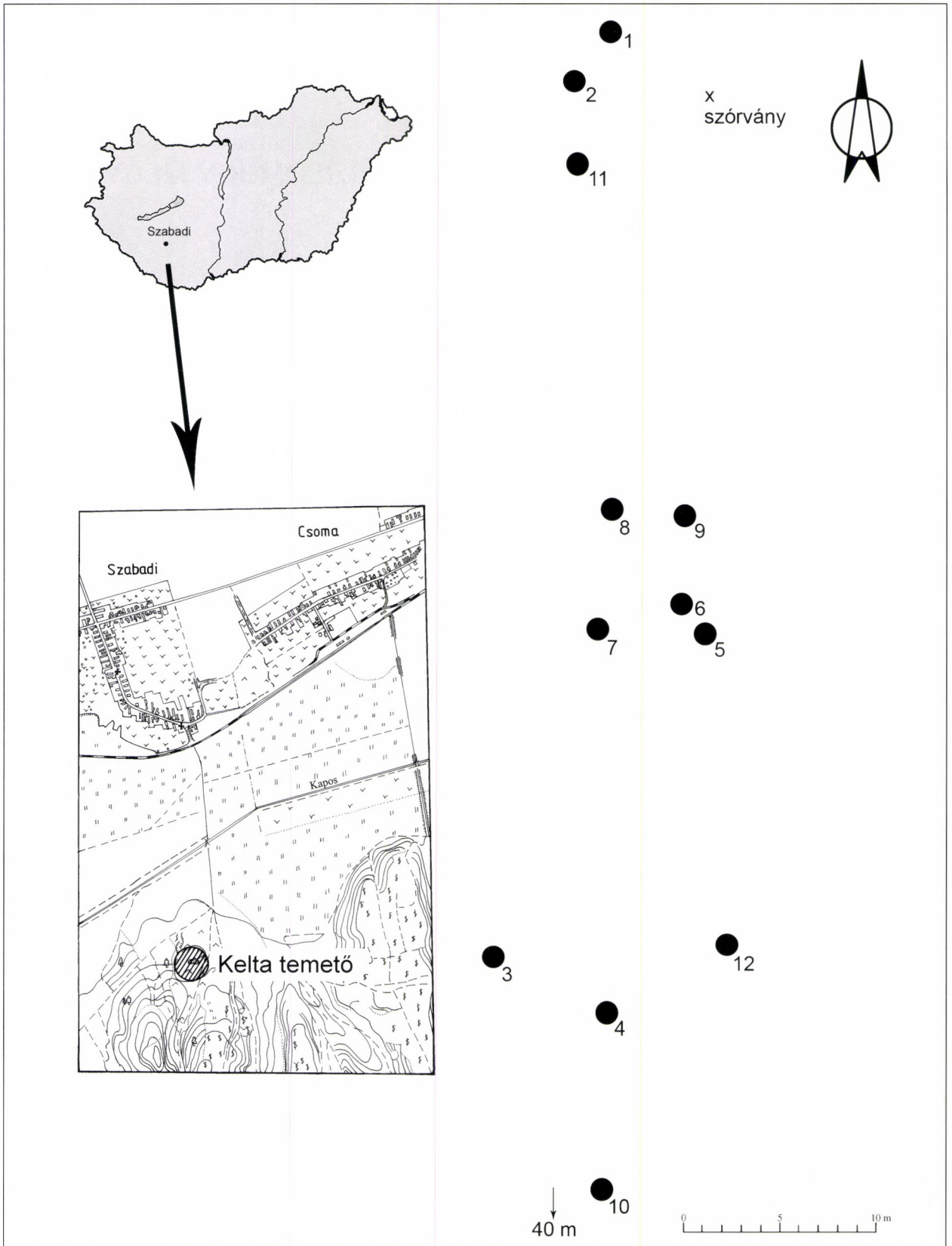
A leletmentés során összesen 12 sírt találtak, melyek kivétel nélkül hamvasztásos (szórthamvas) rítusúak voltak. A 3. sírnál a csontok egy része az urnában, a többi szórta helyezkedett el, így nem le-

hetett pontosan eldönteni, hogy urnásír-e ez a temetkezés, vagy szórthamvas. A kis sírszámú temetőben észak-dél irányban négy, egymástól jól elkülöníthető néhány sírból álló csoportot lehetett megfigyelni. A temető kiterjedése észak-dél irányban mintegy 250 m, kelet-nyugati irányban pedig kb. 40–50 m lehetett. A legészakibb csoportot feltehetően négy temetkezés alkothatta (1, 2, 11. sírok és valószínűleg még egy sír tartozhatott ebbe a csoportba, amit a közelben előkerült szórványos hólyagos lábpercek sejtetik), az ettől délre lévő csoportban három sír (3, 4, 12. sírok), a következőben legalább öt sír (5–9. sírok) volt, míg a negyedik sírcsoportot a 10. sír jelezte. A feltárt, vagy részben megfigyelt 12 temetkezés – a bolygatás mértékét figyelembe véve – a kelta temető felét/harmadát teheti ki, tehát a szabadi temető egykor mintegy 30 sírt tartalmazott, és kiscsaládi sírcsoportokból állt. A megmaradt dokumentáció felhasználásával megpróbáltuk rekonstruálni a temető térképét (1. kép), de ez csak kísérletnek tekinthető!

II. A SÍROK ÉS LELETEK LEÍRÁSA³

1. sír

Markológép által megbolygatott sír, eredeti helyzetben csak a hamvak egy része volt, ezek szerint a sír rítusa biztosan szórthamvas lehetett. A hamvak mellett állatsontok is voltak. A mellékletek egy részét a munkások szedték össze, ezeket a leleteket szolgáltatta be Vörös István (1–2, és 8. melléklet), a többi lelet a markológép által kiszórt földből került összegyűjtésre. A leletek alapján valószínűsíthető,

1. kép A szabadi kelta temető helyszínrajza és alaprajzának rekonstrukciós kísérlete
 Abb. 1 Lageplan und Versuch einer Grundrissrekonstruktion des Keltengräberfeldes von Szabadi

hogy több, korábban elpusztított sír leletei keveredhettek össze.

Mellékletek:

1. *Vaskard hüvelyében* (3. kép 1a-d). A váll aszimmetrikus, erősen levágott, a penge gyengén hajlított. A kardon eredeti helyzetben megmaradt a koptató vége mindkét oldalon, valamint az előlap darabja a vállnál és a kard alsó harmadában az előlap kisebb töredéke. A fentiekén kívül a hüvely előlapjából három, a hátlapból két töredék maradt meg. A hátlap alsó részének töredékéből egy kisebb darab elveszett. A megmaradt töredékek alapján a hüvely mindkét oldalán, a széleken bevéselt szegély volt. A hüvelyszáj De Navarro A2 típusú (DE NAVARRO 1972, 23, 3. kép 3). Az előlap alsó részének töredékén a koptató kör alakú hüvelyszorító megmaradt (DE NAVARRO 1972, 29, 9. kép 1), mindegyiken triskeles díszítéssel. Az A1 típusú koptató töredékes (DE NAVARRO 1972, 32, 12. kép 1), de egyértelmű, hogy zárt és hosszú lehetett (LEJARS 1994, 49). A töredékes kétoldali felfüggesztés De Navarro Y típusú (DE NAVARRO 1972, 26, 7. kép 2). A hátlap alsó töredékén a híd töredékesen őrződött meg, egyenes típusú (DE NAVARRO 1972, 30, 10. kép 2). A kard és a hüvely kiegészített. A kard jelenlegi h: 83,7 cm (eredetileg 1–2 cm-rel lehetett hosszabb), ebből a markolat 10,8 cm, sz.: 3,8 cm, a váll alatti töredékes részen nem mérhető pontosan, itt kb. 4 cm lehetett. A hüvely sz.: 4,7 cm. A töredékek hossza a leírás sorrendjében: 16,0 14,5, 39,0, 20,8 és 6,7 cm. Lsz: Ö.83.1.1.

2. *Pajzskeret töredéke* (3. kép 2) Vas, kissé behúzott szárú U-keresztmetszetű, h: 4,1 cm, átm: kb. 0,6 cm. Lsz: Ö.83.1.4.

3. *Vas kardkötőlánc* (3. kép 3; 15. kép 8). Lapos szemekből összeállított, felének egyik oldalán poncolt díszszel („gedelten Gürtel”, „gourmette”-típus). A 7. szemnél javítás miatt megfordították, így ezen a részen a díszített oldal hátra került. Jó megtartású, a kapcsolótág gombja hiányzik. h: 51,5 cm. A szemek h: 3,5–3,8 cm, sz: 1,2–1,3 cm. A karika belső átm: 1,3, a külső: 2,8 cm. A kapcsolótág h: 5,5 cm, sz: 1,1 cm. Lsz: Ö.83.1.2.

4. *Vaskarperec* (4. kép 1). Vékony, kissé ovális keresztmetszetű, enyhén deformálódott, eredetileg köralakban meghajlítva. Mindkét vége hiányos, így nem dönthető el, hogy nyitott, vagy zárt. Átm: kb. 5,6 cm. v: 1,2 mm. Lsz: Ö. 83.1.3.

5. *Csupor* (4. kép 2). Fekete, kihajló peremű, zömök, testén többszörösen árkolat, a hasán az árkolás hangsúlyozott. A fenék egyenes, kiegészített. M: 8,5 cm, szá: 9,0 cm, fá: 5,5 cm. Lsz: Ö.83.1.8.

6. *Tál töredékei* (4. kép 3). Fekete, kihajló peremű, kissé kifelé dülő, csaknem egyenes nyakú, ívelt vállú tál töredéke és további négy peremtöredék, jól látható korongolás nyomokkal. Kiszerveztett, szá: 15,5 cm, fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.1.9.

7. *Tál* (4. kép 4). Sötétszürke, kifelé hajló peremű, ívelt nyaka árkolt, alja kissé benyomott, kiegészített. M: 10,5 cm, szá: 27,0 cm, fá: 9,5 cm. Lsz: Ö.83.1.5.

8. *Tál* (4. kép 5). Fekete, kifelé hajló peremű, csaknem függőleges nyakú. A hason kétszeres, a profilált talpgyűrűn egyszeres árkolás, kis omphalossal. Kívül-belül jól látható korongolás nyomokkal, kisebb kiegészítéstől eltekintve ép. M: 11,0 cm, szá: 25,0 cm, fá: 9,0 cm. Lsz: Ö.83.1.7.

9. *Edény* (4. kép 6). Barnás fekete, kónikus nyakú, kihajló peremű, a nyakán vékony borda, a hasán három, lejjebb két

árkolás, majd legalul újabb árkolás fut körbe. Az egyenes fenék szintén három árkolással díszített. Kiegészített. M: 35,0 cm, szá: 15,5 cm, fá: 12,5 cm. Lsz: Ö.83.1.6.

10. *Edény* (4 kép 7). Fekete, kihajló pereme alatt vékony borda, az edénytesten arányosan elosztott négy árkolás fut körbe. Alja egyenes, kis talppal. Kiegészített. M: 33,0 cm, szá: 14,5 cm, fá: 14,8 cm. Lsz: Ö.83.1.10.

11. *Sertés és csirke csontok* (l. Appendix)

2. sír

Az 1. sírtól délnyugatra 3 m-re került elő, kb. 75 cm mélységben. Egy újkori homokgödör majdnem teljesen megsemmisítette. Sírfolt nem volt megfigyelhető, az újkori gödör átvizsgálásakor kerültek elő a leletek.

Mellékletek:

1. *Vasfibula* (5. kép 1; 15. kép 7). Nagygombos, a gombon halhólyag alakú vésett díszekkel, a közöttük lévő mező sűrűn poncolt felületű. K 55, a lábvég, a kengyel és a tűtartó bordázott és hornyolt. A kengyel átmenet a félkör (boltíves) és a keretes-boltíves forma között. Ép. H: 5,9 cm, sz: 3,0 cm. Lsz: Ö.83.2.3.

2. *Tál töredékei* (5. kép 2). Sötétszürke, erősen töredékes, behúzott, duzzadt peremű, alja egyenes. Fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.2.2.

3. *Csupor* (5. kép 3). Sárga, felületén másodlagos égésre utaló nyomokkal. Bikónikus, kihajló peremű, a nyakán keskeny borda, egyenes fenekén egy árkolás fut körbe, kiegészített. M: 14,0 cm, szá: 7,5 cm, fá: 5,0 cm. Lsz: Ö.83.2.1.

4. *Edénytöredék*. Szürke, grafitos anyagú, kavicsal soványított, enyhén ívelt oldaltöredék. H: 4,0 cm, sz: 3,1 cm, fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.2.5.

3. sír

Az I. szelvénytől keletre került elő, a ledőzerolt felszínen a munkagép megsértette. Sírfoltot nem lehetett megfigyelni, a leletek K-Ny irányú, ovális területen feküdtek (2. kép 1). A hamvak egy része az urnából (4. melléklet) kerültek napvilágra, azonban mivel a sírt megrongálták és a hamvak nemcsak az urnában voltak, hanem szórta is előfordultak, nem lehet pontosan eldönteni, hogy urnasír, vagy szórthamvas rítusú-e a temetkezés. A sír keleti részén két vasfibula (6 és 9. melléklet), ezektől északra két vaskarperec feküdt (12–13. melléklet). Mintegy 1–1,5 m. szélességben különböző edénytöredékek (1–3,5,14–17. melléklet) kerültek elő szétszórva, valószínűleg a rongálás is okozhatta ezt. A kerámia-töredékek felszedése után került felszínre – közvetlenül a töredékek alatt – négy vasfibula (7–8. és 10–11. melléklet).

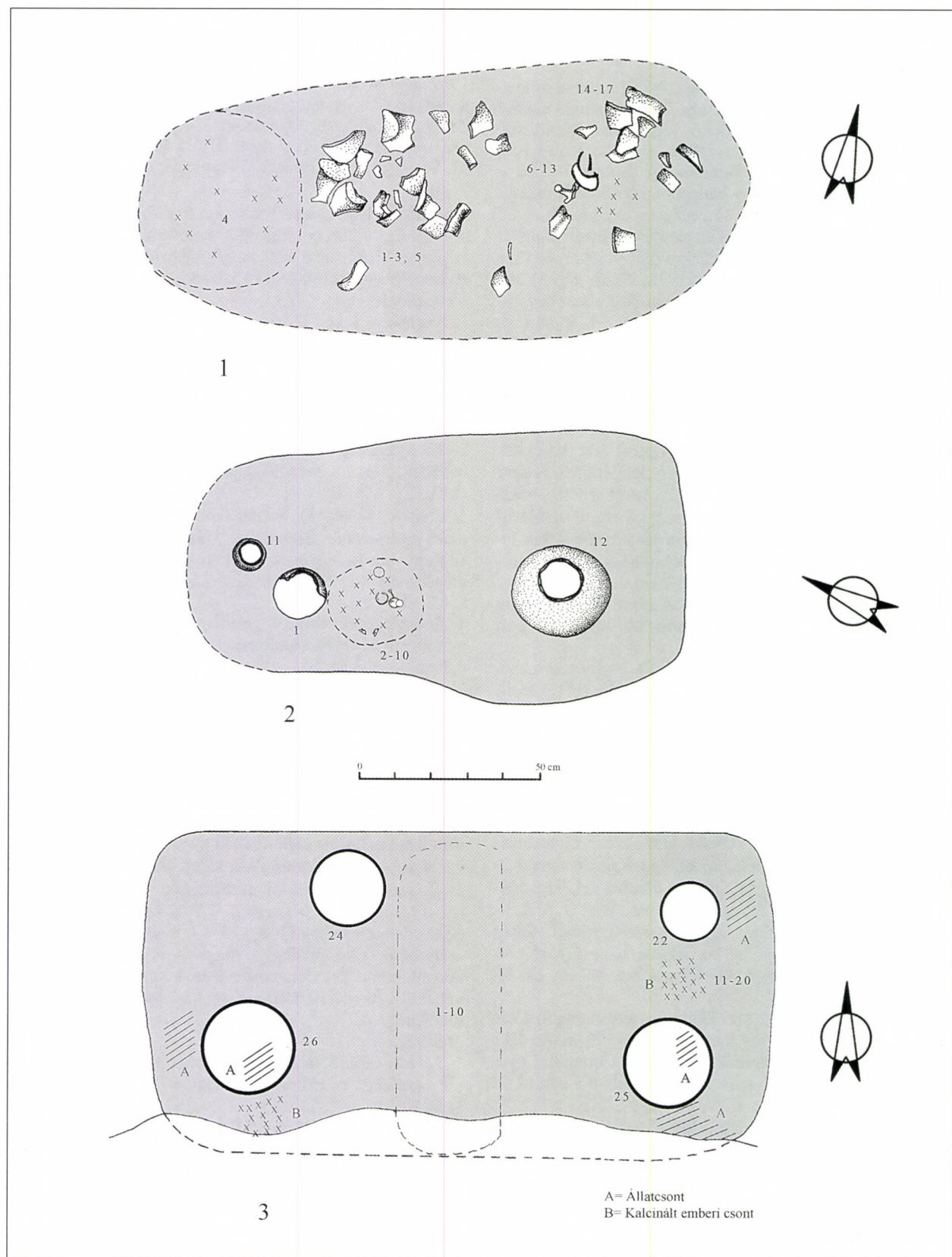
Mellékletek:

1. *Tál töredéke* (5. kép 4). Okkersárga, kihajló peremű mély tál töredéke, a vállon két árkolás. Fv: 0,6 cm. Lsz: Ö.83.20.1.

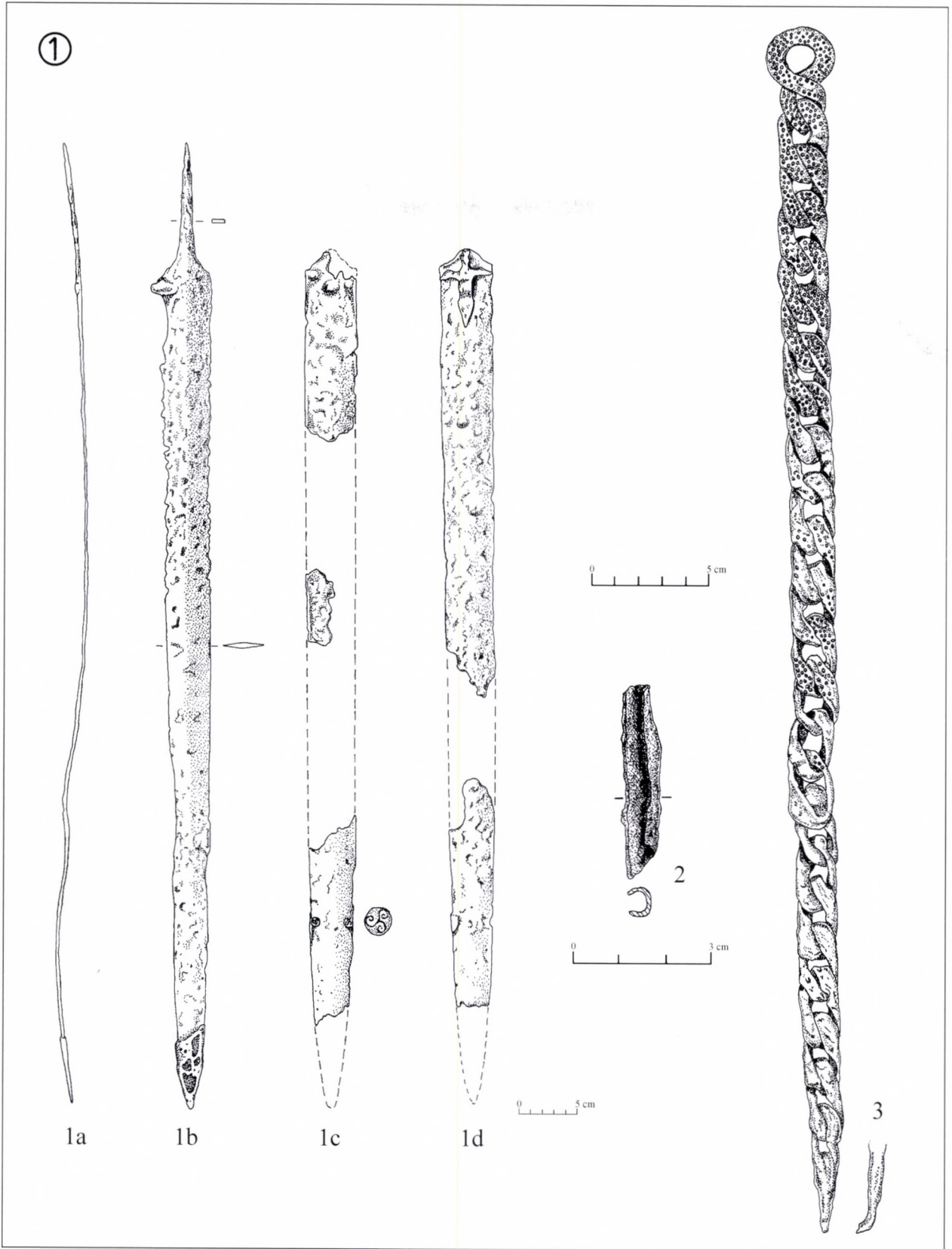
2. *Csupor töredéke* (5. kép 5). Szürkés sárga, másodlagosan átégett töredékek, fv: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.3.15.

3. *Edény* (5. kép 6; 18. kép 2). Sárga, magas bikónikus testű, a vállon borda, a fenekén árkolások díszítik, kiegészített. M: 15,8 cm. Szá: 8,5 cm. Fá: 5,8 cm. Lsz: Ö.83.3.10.

4. *Edény* (5. kép 7). Szürke, kihajló peremű, zömök testű, a pereme alatt és a vállán bordadíszszel. Az alsó bordát felül kettő, alul egy árkolás kíséri. Kiegészített. M: 32,0 cm. Szá: 19,5 cm. Fá: 13,9 cm. Lsz: Ö.83.3.9.

2. kép Szabadi, 1: 3. sír; 2: 7. sír; 3: 11. sír vázlatos rekonstrukciós alaprajza
Abb. 2 Szabadi, 1: Grab 3; 2: Grab 7; 3: Rekonstruktions-Grundrisskizze von Grab 11

3. kép Szabadiból, 1–3: 1. sír
Abb. 3 Szabadiból, 1–3: Grab 1

5. *Csupor töredéke* (5. kép 8). Sárgásbarna, széles típusú, a vállán három borda és árkolások díszítik, töredékes, hiányos, kiegészített. Tör. m: 11,0 cm, fá: 7,0 cm. Lsz: Ö.83.3.12.

6. *Vasfibula* (6. kép 1; 15. kép 6). Drótfibula, plasztikus díszítésű gombbal, K 44, a tütartó és a rugó hiányos, utóbbi részben kiegészített. A kengyel Kruta C2-Bujna b2. H: 5,1 cm, sz: 2,1 cm. Lsz: Ö.83.3.3.

7. *Vasfibula* (6. kép 2; 15. kép 1). Lábát gomb, a kengyel bordák díszítik, melyek közül az egyik nagyobb. Drótfibula, K 33, a kengyel Kruta C1/2-Bujna b2, kissé aszimmetrikus. H: 6,9 cm, sz: 2,1 cm. Lsz: Ö.83.3.2.

8. *Vasfibula* (6. kép 3; 15. kép 5). Visszahajló lábán kis diszkosz-alakú gomb, előtte egy, utána két kisebb borda, a láb laposra kalapált, lándzsahegy-szerű formában végződik (Kruta 38-hoz áll legközelebb). A kengyel széles, szalagszerű, Kruta C1-Bujna b1/2. Rugószerkezete K 33, a tű hiányos, egy kisebb töredék a tütartóhoz korrodálódott. H: 4,0 cm, sz: 1,3 cm. Lsz: Ö.83.3.6.

9. *Vasfibula* (6. kép 4; 15. kép 2). Megvastagodó, Kruta C1-Bujna b1/2 kengyellel, a visszahajló lábán gomb, a lábvég Kruta 37, vagy 38, azoknál azonban hegyesebb. Rovátkolt díszű tütartójában a tű mintegy fele maradt meg. A tű további fele és a rugószerkezet hiányzik. Tör. h: 2,8 cm, m: 1,3 cm. Lsz: Ö.83.3.1.

10. *Vasfibula* (6. kép 5; 15. kép 4). Lába kétoldalt ráhajlik a hornyolt, leginkább a Kruta D2-re hasonlító kengyelre. Drótfibula, K 22, h: 5,8 cm, sz: 1,7 cm. Lsz: Ö.83.3.5.

11. *Vasfibula* (6. kép 6; 15. kép 3). Kisméretű drótfibula, lábát gomb díszíti. Kengyele Kruta C2-Bujna b2, de kissé aszimmetrikus, K 45. H: 3,6 cm, sz: 1,8 cm. Lsz: Ö.83.3.4.

12–13. *Vaskarperec pár* (6. kép 7-8; 15. kép 9). Körátmetszetű, vékony, mindkét karperec vége hiányos. Átm: 5,3 és 5,0 cm, v: 0,1 cm. Lsz: Ö.83.7-8.

14. *Tál töredékei* (6. kép 9). Okkersárga és világosszürke, hasi részén másodlagos égésre utaló nyomokkal. Kihajló peremű, mély tál töredékei, a vállon bordadisz. Kiszerszített szá: 16,0 cm, fv: 0,6 cm. Lsz: Ö.83.3.13.

15. *Edény töredékei* (6. kép 10; 18. kép 1a-b). Barnássárga, széles edény töredékei, a nyakán két bordadisz és árkolás fut körbe. A második bordadisz alatt körbefutó bepecsételt, az S-alakot utánzó díszítések sorakoznak („futó kutya” motívum). A pecsételt minta alsó hurka hiányzik, így inkább „kampósbot” alakú a dísz. Fv: 0,6 cm. Lsz: Ö.83.3.11.

16. *Edénytöredékek*. Okkersárga, kihajló peremű, vállon bordadiszos mély tálak töredékei. Lehetséges, hogy a 14. melléklethez tartozó további részek ezek. Fv: 0,3 cm. Lsz: Ö. 83.3.14.

17. *Edénytöredék*. Barnásszürke tál benyomott fenék- és oldaltöredéke. Fv: 0,4 cm. Lsz: Ö.83.20.2.

4. sír

Az I. szelvény mellett került felszínre egy vas lándzsahegy, gyakorlatilag a dózerolás szintjén (0–10 cm között). A rábontáskor csupán egy edény aljtöredéke feküdt a közelében. Egyéb jelenséget nem lehetett már megfigyelni, a leletek minden bizonnyal egy sírhoz tartozhattak.

Mellékletek:

1. *Vas lándzsahegy* (6. kép 11; 16. kép 8). Kisméretű, széles pengével. A pengén erős borda húzódik végig, amely a köpűn is folytatódik. A köpű alján körbefutó bordadisz, egy szeglyuk látható, esetleg a másik oldalán is volt még

egy. A köpűvég és a penge széle töredezett, hegye letört. A lándzsahegy tör. h: 17,5 cm., az eredeti néhány cm-rel lehetett hosszabb. Sz: 5,3 cm, köpű h: 6,1 cm, átm: 1,3 cm. Lsz: Ö.83.4.1.

2. *Edénytöredék* (6. kép 12). Okkersárga, nagyobb edény aljtöredéke, a fenék benyomott. Tör.: 6,4 cm, fá: 9,7 cm. Lsz: Ö.83.4.2.

5. sír

A III. szelvényen kívül került elő egy vas borotva, nem eredeti helyzetben, függőlegesen a földben „állva”. A rábontáskor, a rábontásban és a szelvényben, a sír további leletei kerültek napvilágra. A sírfoltot nem lehetett megfigyelni sem a legyalult felszínen, sem az attól 40 cm-re mélyülő és a leleteket tartalmazó rétegben (20–40 cm mélység között). A sír környékén vas pajzskeret töredékeit találták, a sírhoz való tartozásuk bizonytalan.

Mellékletek:

1. *Vasfibula* (7. kép 1; 16. kép 1). Kruta C1/2-BUJNA b2 kengyellel, visszahajló lábát gomb díszíti, K 33. A tütartó díszített. H: 7,1 cm, sz: 2,1 cm. Lsz: Ö.83.5.2.

2. *Bronzkarperec töredékei* (7. kép 2). Vékony, D-keresztmetszetű, deformálódott, egyik vége hiányzik, a másik elkeskenyedő végű, erős égésnyomokkal. Átm: 7,7 cm, v: 0,4 cm. Lsz: Ö. 83.5.3.

3. *Vasborotva* (7. kép 3; 16. kép 2). Széles pengéje ívelt, markolata szögletes kivágás után köralakban végződik. Kiegészített. H: 14,3 cm, sz: 4,1 cm. A markolatvégződés átm: 1,5 cm. Lsz: Ö. 83.5.1.

4. *Vas pajzskeret töredékei* (7. kép 4; 16. kép 6). U-alakban meghajlított két, egymáshoz korrodált töredék. H: 8,0 cm, átm: 0,8 cm, illetve h: 2,9 cm, átm: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.5.4.

5. *Edénytöredékek* (elvesztek).

6. sír

A III. szelvény északkeleti részén, 40–55 cm mélységből hamvak kerültek elő, néhány kerámatöredékekkel. A csontszilánkok között vaskarika és bronz karperec volt.

Mellékletek:

1. *Vaskarperec* (7. kép 5; 16. kép 3). Nyereg alakúra hajlított, gyöngyfüzérés díszítésű, vékony körátmetszetű vasdrótból készült. Hiányos, ezért csak feltételezni lehet, hogy zárt volt, a karmantyús záródását viszont a vékonysága sem engedné meg. A korabeli töréshelyen mért adatok alapján bronzal erősíthették össze a karperecet.⁴ Átm: 7,3 cm, v: 0,2 cm. Lsz: Ö.83.6.2.

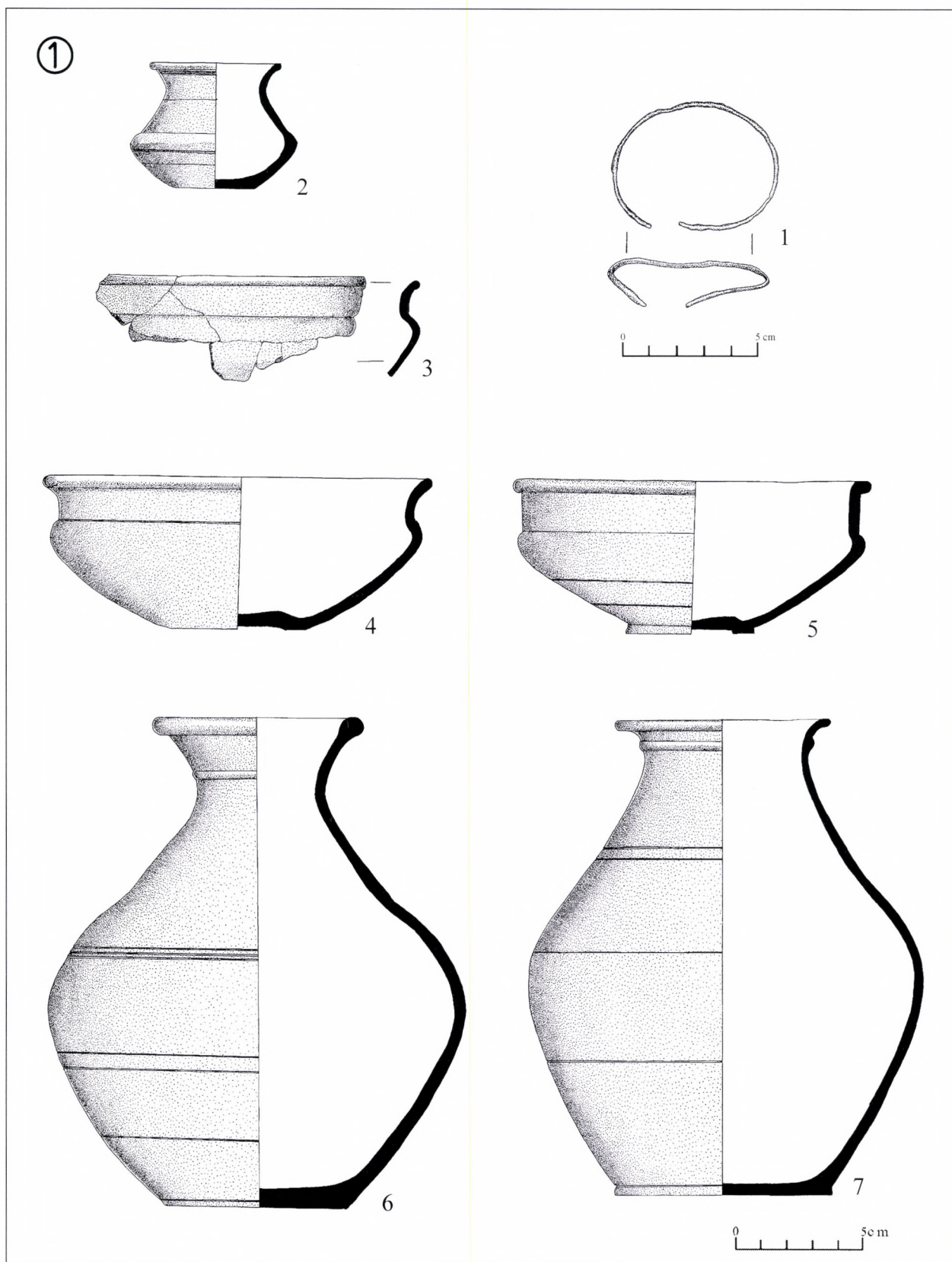
2. *Vaskarika* (7. kép 6; 16. kép 4). Körátmetszetű, két vége levágott, csaknem összeér. Valószínűleg övhöz tartozhatott. Átm: 3,2 cm, v: 0,4 cm. Lsz: Ö.83.6.1.

7. sír

A III. szelvény közepén, az 5. és 6. sír között került elő a 7. sír (2. kép 2). A sír betöltése, mivel agyagos rétegbe volt ásva, nagyrészt elkülönült, nagyjából É-D-i irányú foltként, mely 60 cm mélységben jelentkezett. A sír formája teknős, mélysége 75 cm. A sír déli részén egy urna összetört állapotban (12. melléklet), az északi részén egy tál és egy csupor (1 és 11. melléklet) feküdt. A két rész között egy kupacban voltak a hamvak, közöttük a fémtárgyakkal (2–10. melléklet).

Mellékletek:

1. *Csupor* (7. kép 7). Sárgásbarna, kisméretű, pereme kihajló, kissé szabálytalan alakú, vállán egy árkolás van. M: 8,8 cm. Szá: 13,9–14,6 cm. Fá: 7,9 cm. Lsz: Ö.83.7.2.

4. kép Szabadi, 1-7: 1. sír
Abb. 4 Szabadi, 1-7: Grab 1

2. *Övlánc töredéke* (7. kép 8). Vas, eredetileg kétrészes, csavart kardkötőlánc kisebb tagjának töredéke. Tör. h: 8,0 cm. A karika átm: 2,8 cm. Lsz: Ö.83.7.11.

3. *Bronzkarperec töredékei* (7. kép 9). Lemezből készült, kívül gyöngyfűzér idomú, töredékeiben maradt fenn. Belsejében fekete massa maradt meg. Tör. h: 3,7 cm. Átm: 1,0 cm. Lsz: Ö.83.7.4.

4. *Vaskarperec* (7. kép 10). Zárt, körátmetszetű. Átm: 6,3 cm, v: 0,3 cm. Lsz: Ö.83.7.12.

5–6. *Vas kar- vagy lábperec pár* (7. kép 11–12; 17. kép 4–5). Lemezből hajlított, üreges és valószínűleg karmantyús záródású, a korrózió miatt ez nem dönthető el egyértelműen. Az egyik ép, a másik a máglyán deformálódott, két nagyobb részre törött, felületét több helyen többretegű, finomszövésű vázson maradványa borítja. Az ép perec átm: 9,4 cm, v: 1,0 cm., a másik átm: 9,4 cm, v: 1,5 cm. Lsz: Ö.83.7.6–7.

7–8. *Bronzfibula pár* (8. kép 1–2; 17. kép 1–2). Kisméretű, lekötött lábú bronz fibulák. A lábon két borda között orsó alakú díszítés, melynek két vége rovátkolt. Középső része kiemelkedik és kereszt alakú bevágás díszíti. A kengyel finoman rovátkolt, Kruta C1-Bujna b2-höz áll legközelebb. K 33, az egyik darab ép, a másik töredékes. H: 3,0 cm, sz: 1,2 cm. Lsz: Ö.83.7.9–10.

9. *Bronzlánc töredéke* (8. kép 3). Vékony szemekből álló, töredékes. Sz: 0,2 cm. Lsz: Ö.83.7.8.

10. *Bronzkarperec* (8. kép 4; 17. kép 3). Öntött, bimbós díszítésű, zárt. A záró része két pálcátag közötti plasztikus díszű gomb. Részben kiegészített. Átm: 5,6 cm, v: 0,2 cm. Lsz: Ö.83.7.5.

11. *Csupor* (8. kép 5; 18. kép 3a-b). Sárga, csillámos felszínű. Felülete néhol lekopott. Kisméretű, kihajló peremű, a perem alatt két árkolás és a korongolásból származó árkolások futnak körbe. Lejjebb két határozott árkolás, alatta öt helyen négy, csoportokba rendezett koncentrikus körökből álló bepecsételt dísz van. Kis árkolt talpgyűrűn áll. M: 8,0 cm, szá: 6,2 cm, fá: 4,4 cm. Lsz: Ö.83.7.3.

12. *Edény*: az 1986. évi revízió során már hiányzott. A leltárkönyvi leírása a következő: Széles szájú, kihajló peremű urna alakú edény. Hasvonal felett és az alsó részen körbefutó besímitott árkolás díszíti. Világosbarna, anyaga porózus, rosszul kiégetett. Kiegészített. M: 29 cm, szá: 14,8 cm, fá: 11 cm. Lsz: Ö.83.7.1.

8. sír

A IV. szelvény keleti feléből, a dózerolt felszín alatt 10–25 cm mélységből került elő. A sír töredékes edényeket, néhány kalcinált csontszilánkot tartalmazott. A sírból és környékéről néhány őrlőkő töredéke került felszínre. Az alább leírt 5–11. „mellékletek” között van olyan, amelyik valószínűleg egy késő kelta településhez tartozhattak.

Mellékletek (?):

1. *Tál töredékei* (9. kép 1). Okkersárga, kihajló peremű, vállán árkolt, másodlagosan átégett. Rekonstruált, m: 9,2 cm. Lsz: Ö.83.8.1.

2. *Edénytöredékek* (9. kép 2). Sárgásbarna edény kihajló peremű, nyakán bordadíszes darabjai. Fv: 0,6 cm. Lsz: Ö.83.8.4.

3. *Csupor töredékei* (9. kép 3). Sötétszürke, grafitos anyagú, vállán árkolt, alig látható fésűs dísszel. Fv: 0,5 cm.

4. *Tál töredékei*. Szürke, másodlagosan átégett kihajló peremű töredékek. Fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.8.6.

5. *Tál töredékei*. Okkersárga, kihajló peremű kisebb töredékek. Fv: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.8.5.

6. *Edénytöredékek*. Narancssárga, korongolatlan (?) edény durva kidolgozású töredékei, a perem kihúzott. Fv: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.8.2–3.

7. *Edénytöredék*. Barna, bikónikus alakú edény nyaktöredéke. Fv: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.8.8.

8. *Edénytöredék*. Szürke, nagyobb edény finoman iszapolt anyagú hastöredéke. Fv: 0,9 cm. Lsz: Ö.83.8.9.

9. *Edénytöredék*. Szürkésbarna aljtöredék. Fv: 1,0 cm. Lsz: Ö.83.8.10.

10. *Edénytöredék*. Durva felületű kihajló peremtöredék. Fv: 0,8 cm. Lsz: Ö.83.8.11.

11. *Őrlőkő töredékek*, v: 4,3 cm.

9. sír

Az V. szelvény nyugati felében az 1. és 2. ásónyomból sok, szétszórt kerámia-töredék került napvilágra. Egy helyen, kis kupacban hamvakat figyeltek meg. A közelében került elő egy vasár, amely esetleg a sírhoz tartozhatott. A lelet hiányzik, méreteit és a rajzát V. Vámos Ilona restaurátori naplója megőrizte.

1. *Vasár* (9. kép 4). Töredékes, vastagabb részén négyzet keresztmetszetű. Tör. h: 7,3 cm, v: 0,7 cm.

10. sír

Az I–V. szelvényektől keletre, kb. 40 m-re gépi munka során kora vaskori edénytöredékek, valamint kelta övlánc, olló és karperec került elő. A fémleletek valószínűleg egy temetkezéshez tartozhattak, a sír pontos helyét azonban nem lehetett megállapítani.

Mellékletek:

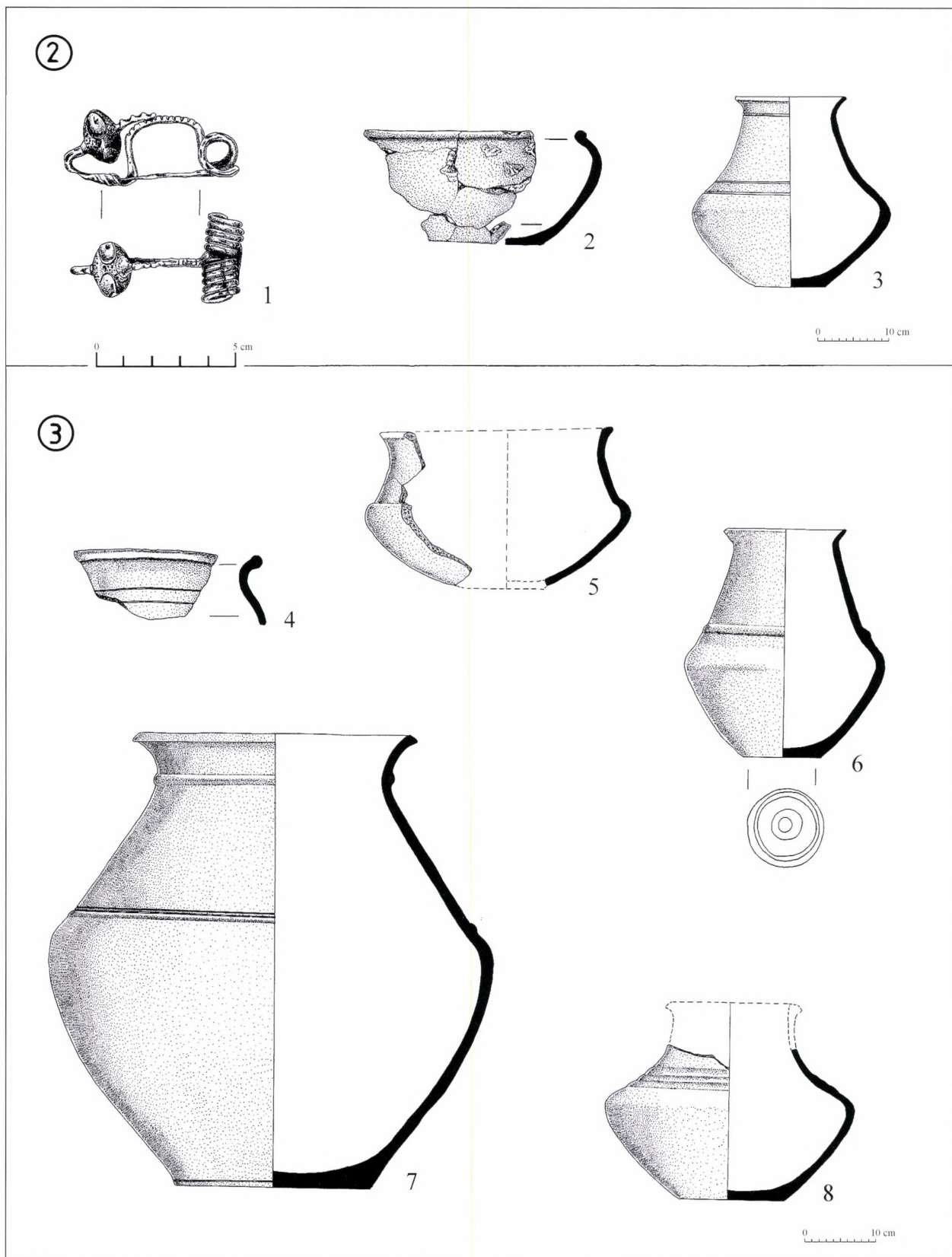
1. *Vas övlánc* (9. kép 5; 16. kép 9). Kisméretű csavart szemekből áll, karikában és kampóban végződik, töredékes. H: 32,0 és 9,5 cm. A karika átm: 2,1 cm. Lsz: Ö.83.10.1.

2. *Vasolló* (9. kép 6; 16. kép 7). U-alakú rugóval, melynek két külső szélén árkolás húzódik. A pengét az indulásánál ki-vágással díszítették. Meghajlított, töredékes. Kiterített tör. h: 19,0 cm. Penge tör. h: 10,0 cm, sz: 2,3 cm. Lsz: Ö.83.10.3.

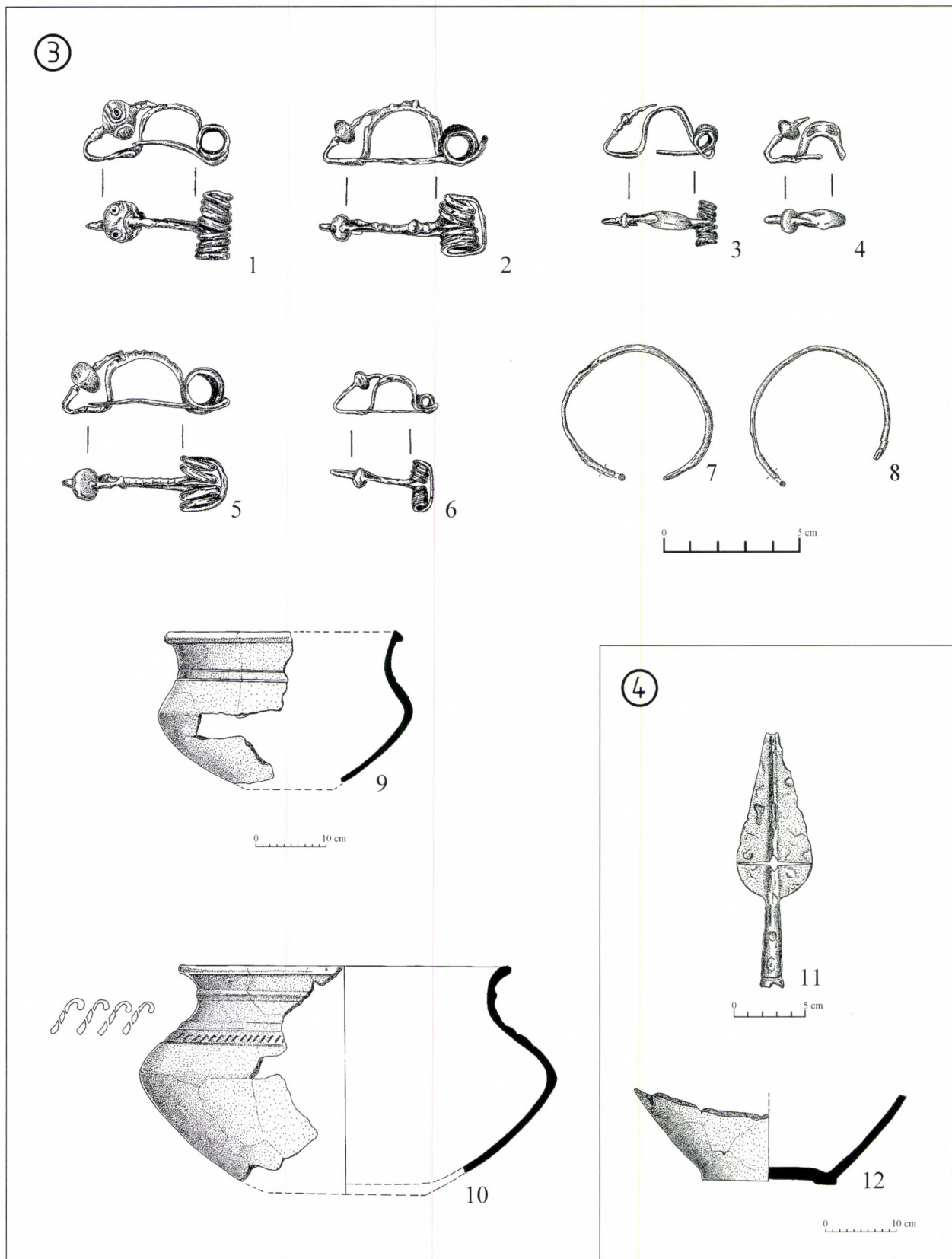
3. *Vaskarperec és üvegtöredék* (9. kép 7; 16. kép 10). Egymásra futó elvékonyodó végű, körátmetszetű huzalból készült. Belső részére kék üveg töredékes darabja olvadt. Átm: 7,8 cm, v: 0,2 cm. Az üveg tör. h: 1,4 cm. Lsz: Ö.83.10.2.

11. sír

A sír egy részét a gép elpusztította, a fegyvereket a munkások adták át. A sírgödör hossza 175 cm volt, szélessége 80–90 cm lehetett, a tájolása K-Ny irányú, a fala erősen lejtős, alja a humuszolás utáni felszíntől 75–80 cm. A sírrajz egy része utólagos rekonstrukció (2. kép 3). A munkások szerint a fegyverek a sírgödör közepén voltak, É-D irányban, a kardokra és a kard-kötőlánccokra fektetve alul-felül egy-egy pajzsdudorral (1–10. melléklet). Az egyik kard hegye a sír északi, egy kardkötőlánc töredék a sír keleti részéből került felszínre. Eredeti helyzetben volt a sír délkeleti részén egy nagyon rossz állapotú tál (25. melléklet), benne állatsontokkal. A táltól délre újabb állatsontok voltak, míg északra látott napvilágot egy kettétörött tál (22. melléklet), mellette ugyancsak állatsontok feküdtek. A két tál közötti hamvakban karperecek, fibulák vastárgy töredékei (11–20. melléklet), valamint kardkötőlánc töredéke he-

5. kép Szabadi, 1–3: 2. sír; 4–8: 3. sír
 Abb. 5 Szabadi, 1–3: Grab 2; 4–8: Grab 3

6. kép Szabadi, 1–10: 3. sír, 11–12: 4. sír
 Abb. 6 Szabadi, 1–10: Grab 3; 11–12: Grab 4

lyezkedett el. A sír nyugati részében egy edény széttört darabjai kerültek elő (24. melléklet), az edény nagy részét a markoló kiemelte eredeti helyéből. Ettől délnyugatra egy ugyancsak állatsontokat tartalmazó tálat (26. melléklet) találtak, az innét délre és egy kupacban lévő kalcinált csontok között nem volt lelet. A tál közvetlen közelében újabb állatsontok hevertek. A gépi munka során elpusztult egy urna alakú edény (27. melléklet), töredékeit a 24. melléklet darabjaival együtt keverten adták át a munkások, egy másik edényt (23. melléklet) a munkások épen emeltek ki a helyéből. A sír melletti kiszórt földből több edénytöredéket lehetett begyűjteni (21. és 28–29. melléklet).

Mellékletek:

1. *Vaskard, hüvelyének töredékeivel* (9. kép 8). A kard válla lekerekített, a pengén gyenge hajlítás nyomai, vége letörtött. Tör. h: 81,7 cm, ebből a markolatnyújtvány h: 13,0 cm. A penge sz: 4,3 cm. Lsz: Ö.83.11.3. Az erősen korrodálódott hüvelytöredékek között megmaradt egy korong alakú hüvelyszorító, díszítés nem látszik rajta. Sz: 4,6 cm. Lsz: Ö.83.11.4. és Ö.83.11.19.

2. *Vaskard hüvelyében* (10. kép 1a-g; 20. kép 1a-f). A kardgombban végződő markolatán két vaskarika maradt meg, válla erősen lekerekített, kivágott. A több helyen kissé meghajlított pengén gyengén kiemelkedő borda húzódik végig. A kard teljes h: 88,1 cm, ebből a markolatnyújtvány h: 13,5 cm. A penge sz: 4,0 cm.

A *vashüvely* a hajlítás miatt több helyen eltört, erősen kiegészített, Lejars VB csoportba tartozik. Az előlapon közepesen kiemelkedő borda látható, a hüvelyszáját ma már alig látható vésett árok kíséri, alatta két cseppmintából és köríves indából összeállított díszítés van, melyből mindkét irányba, oldalt, egy-egy hullámos véset indul ki („svájci kardstílus”). A hüvelyszáj De Navarro „A2”- típusba tartozik, az eredetileg feltehetően kétoldali megerősítés a kardfüggesztő füllel De Navarro T- típus, a felerősítő szeg megmaradt, a hüvelyszalag a hátlanon ép, az előlapi részen töredékes, hiányos. A koptatónál a kör alakú hüvelyszorítók triskelesszel és néhol finom rovátkolással díszítettek, a koptató hídja egyenes. A koptató vége hiányzik, a töredékes hossza így is 23,3 cm. A hüvely legnagyobb sz: 4,43 cm. Lsz: Ö.83.11.1.

3. *Vaskard hüvelyében* (11. kép 1a-g; 21. kép 1a-d, 2). A hüvelyében lévő kardot U-alakra meghajlítva rakták a sírba. A kard válla enyhén lekerekített és erősen kivágott. A pengén alig látható borda található, a kard vége kissé lekerekített. A kard kiterített h: 81,0 cm, ebből a markolatnyújtvány h: 8,5 cm. A penge sz: 4,6 cm.

A *hüvelyből* az előlap és a hátlan egy-egy nagyobb töredéke maradt meg, a koptató hiányzik. Egy kisebb töredék talán ehhez a hüvelyhez tartozik. A hüvelyszáj De Navarro A 2 („subcampanulate” variáns) típusba tartozik. A száj alatt a kétoldali megerősítés a füllel töredékesen maradt meg. A függesztő fül középső részén keretelő, egyenes vonal található, melyhez félkörívű dísz csatlakozik. Az előlapi megerősítő szalag szintén díszített. A felerősítő szeg megmaradt. Az előlapon erős borda látható. A hüvelyszájánál egyszerű, nagyrészt indákból és két cseppmintából összeállított szimmetrikus véset van („magyar kardstílus, 2. fázis” SZABÓ-PETRES 1992 alapján). A hüvelytöredékek kiterített h: az előlapi résznél 27,5 és 30,0 cm, a hátlapi résznél 21,0 és 36,0 cm. Sz: 5,0 cm. Az ehhez a kardhoz tartozható

töredék h: 5,2 cm. Az előlapi rész hüvely szalagjának tör.h: 4,8 cm, sz: 0,6–0,8 cm. Lsz: Ö. 83.11.2.

4. *Vas kardkötőlánc* (12. kép 1; 19. kép 1). Laposra kalapált, csavart szemekből álló lánc két töredéke, nagy szemű poncolt díszítéssel. Egyik tagja S-alakú. H: 21,0 és 29,0 cm. Sz: 1,1–1,7 cm. A karika külső átm: 2,3 cm., a belső átm: 1,1 cm. A kámpó h: 4,2 cm. Lsz: Ö. 83.11.6. .

5. *Vas kardkötőlánc* (12. kép 2-2a; 19. kép 2). Két részből áll, hasonló, mint az előző, de a szemei szélesebbek és a poncolt díszítése finomabb, a szemek között bevágás van. Ép. H: 49,5 cm, sz: 1,1 cm és 1,9 cm. A karika külső átm: 2,5 cm, a belső 1,2 cm. A középső tag h: 9,5 cm, sz: 1,5–1,7 cm. A karika külső átm: 2,4 cm, a belső átm: 1,1 cm. Lsz: Ö.83.11.5.

6. *Vas lánzszahegy* (12. kép 4; 22. kép 8). Keskeny, pengéjén erős borda húzódik. A köpű alján árkolás fut körbe, míg a szeglyukakat kettő árkolás köti össze. H: 25,5 cm, sz: 3,5 cm. A köpű h: 6,1 cm, átm: 1,7 cm. Lsz: Ö.83.11.18.

7. *Vas lánzszahegy* (12. kép 3; 22. kép 9). Szélesebb pengével, éles bordával, vége hiányzik. A köpű alján árkolás található, a szegek feje megmaradt. Tör. h: 26,6 cm, sz: 4,8 cm. A köpű h: 6,1 cm, átm: 2,0 cm. Lsz: Ö.83.11.17.

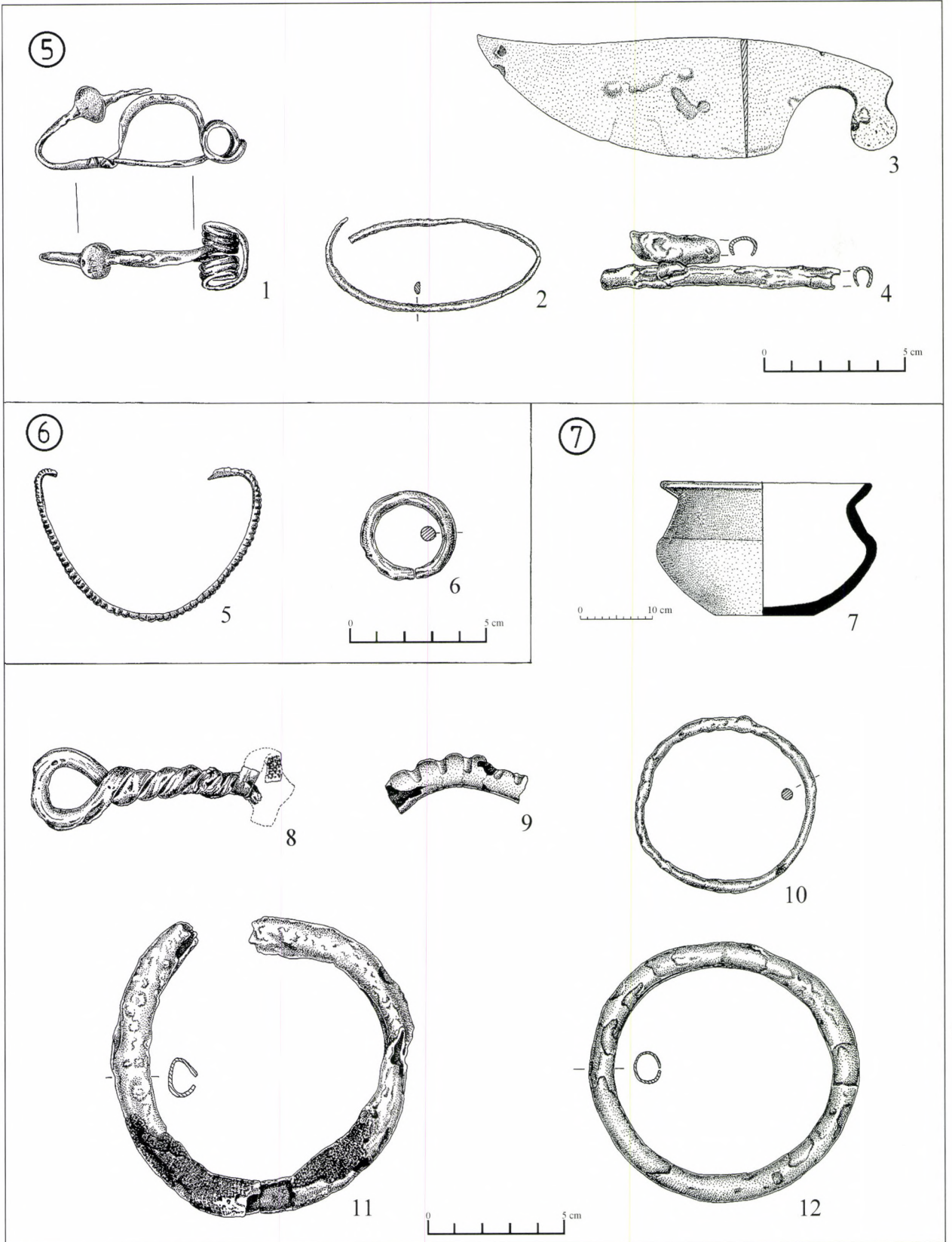
8. *Vas lánzszahegy* (12. kép 5; 22. kép 7). Hosszú, keskeny pengéjén éles bordával. A köpű rövid, egy-egy szeglyukkal, alján árkolás fut körbe. H: 35,3 cm, sz: 4,0 cm. A köpű h: 5,7 cm, átm: 1,5–1,7 cm. Lsz: Ö.83.11.16.

9. *Vas pajzsdudor* (12. kép 6a-c; 19. kép 4a-b). Szalag alakú, közepen éles hosszanti borda van, szárnyai ívelt szélű trapéz (Rapin IVC típus). Középen egyenes és ívelt árkolással díszítették. Nagy, kúpos fejű vasszegek rögzítik a markolatot, a szegek fejének átm: 3,17 és 3,21 cm. A pajzs fa részének vastagsága 1,2 cm lehetett, h: 25,0 cm, sz: a szárnyánál 16,0 cm, közepén a dudornál 7,9 cm, a dudor m: 5,4 cm. A markolat h: 32 cm, sz: 1,9 cm. közepén 1,1 cm. Lsz: Ö.83.11.7.

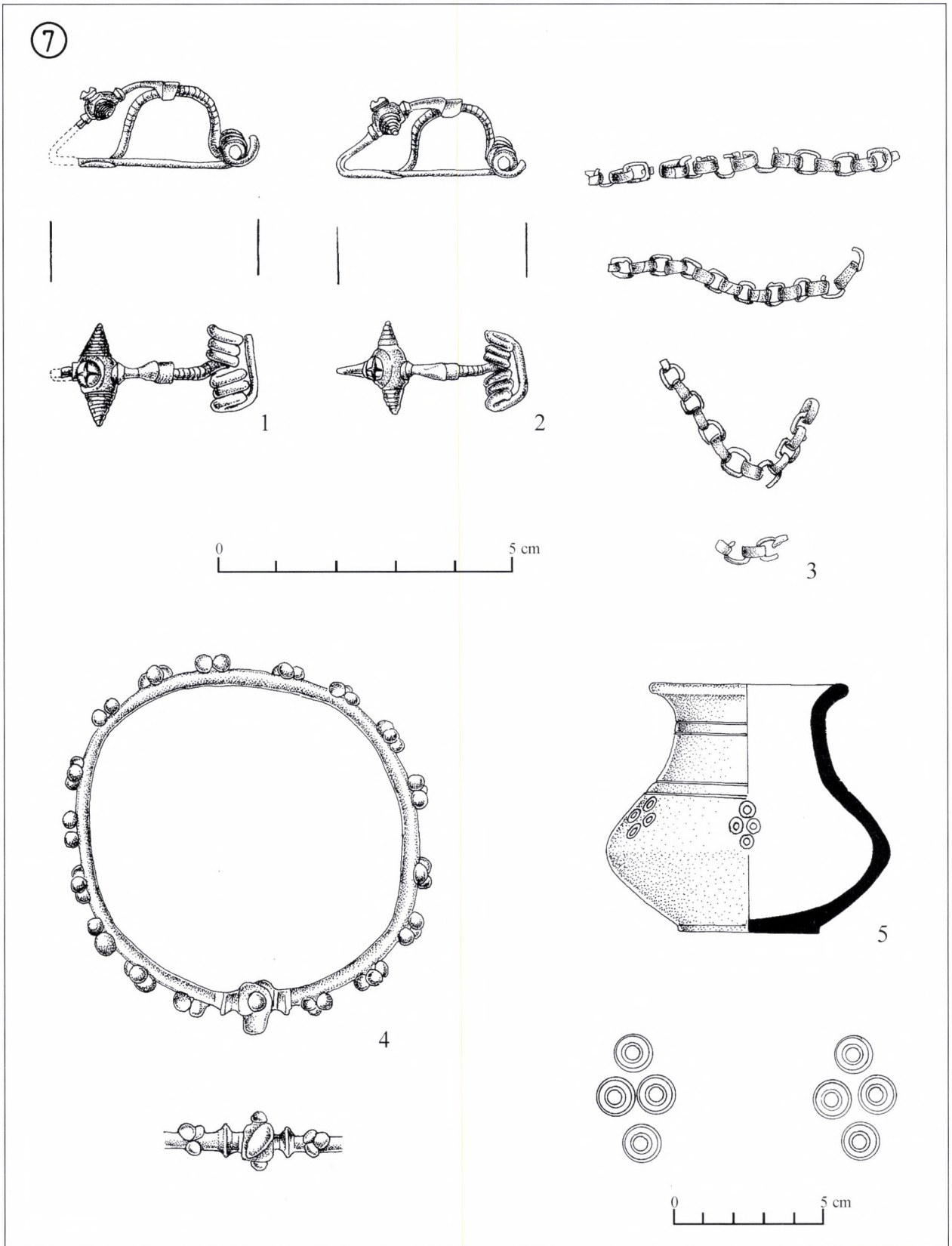
10. *Vas pajzsdudor* (12. kép 7a-b; 19. kép 3a-b). Szalag alakú, trapéz szárnyakkal (Rapin VA/B). A dudor két vége felkalapált és mindkét oldalon két-két, félkör alakú árkolás díszíti. A markolat hiányzik és csak az egyik laposfejű szeg maradt meg. A szeg fejének átm: 2,45 cm. A visszahajló vége szerint a pajzs vastagsága 1,2 cm. Lehetett, h: 24,9 cm, sz: a szárnyál 12,0 cm, közepén a dudornál 9,2 cm, a dudor m: 5,0 cm. Lsz: Ö.83.11.8.

11–16. *Vaskarperecek* (13. kép 1–2, 5; 22. kép 4–6). A töredékek alapján három karperec típus töredékei maradtak fenn: a) Tömör, körátmetszetű, zárt vaskarperecek (13. kép 1, 5; 22. kép 5–6). Egy ép példány és egy üreges vaskarpereccel egymáshoz korrodálódott fél töredék tartozik ehhez a típushoz. b) Legalább háromszorosan egymásra tekereselt tömör, körátmetszetű vaskarperec (13. kép 2; 22. kép 4). c) Üreges, ovális keresztmetszetű vaskarperec töredékei (13. kép 1; 22. kép 6), az egyik nagyobb töredék egy tömör vaskarperechez korrodálódott. Mindegyik típus valószínűleg zárt volt. Az üreges karperec záródása valószínűleg karmantyús lehetett. Az üreges karperec átm: 9,7 cm, sz: 0,9–1,0 cm, a többi karperec átm: 8,0–8,7 cm, v: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.11.12–15.

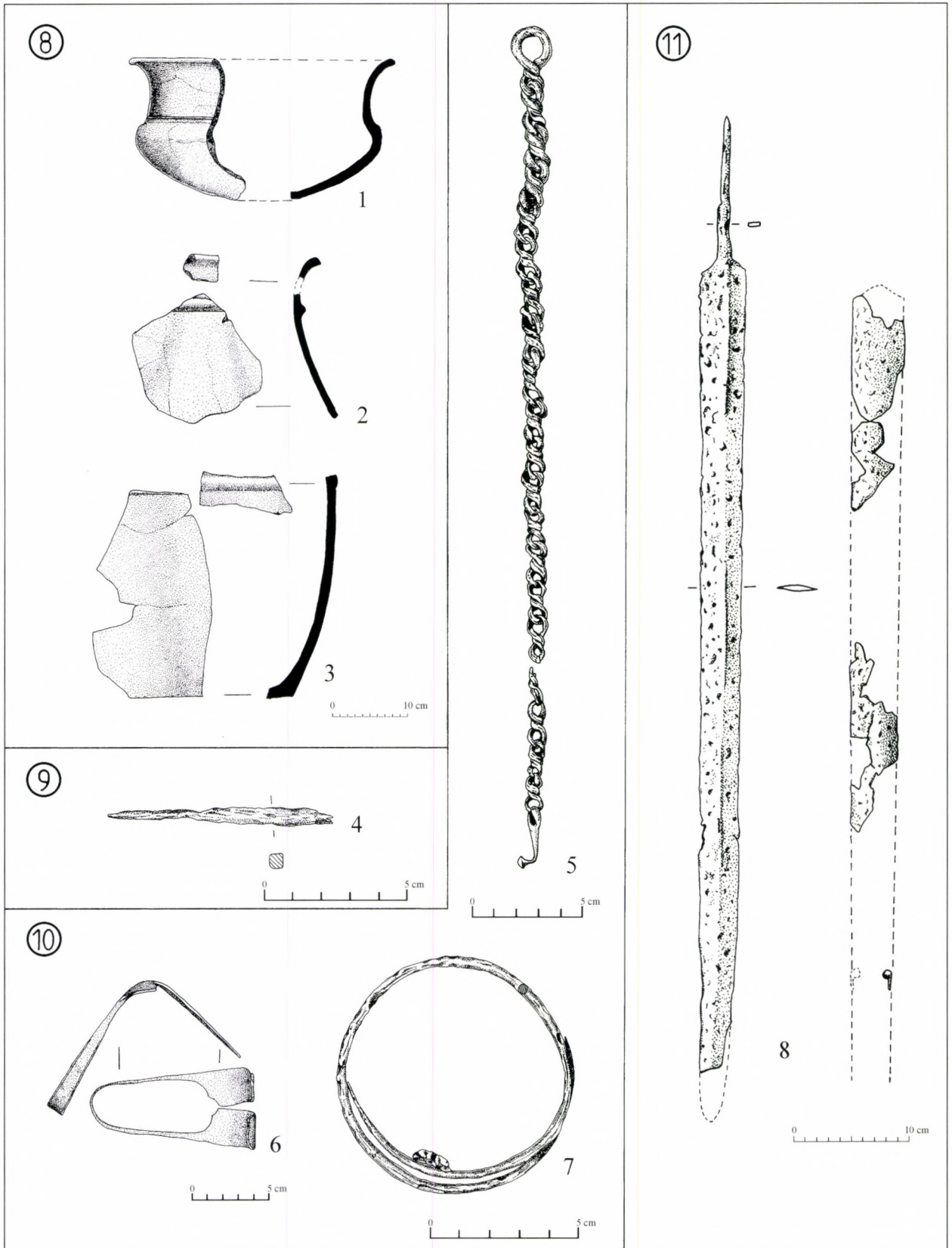
17. *Vasfibula* (13. kép 3; 22. kép 2). Alacsony, lapos kengyelű (Bujna c1), rugószerkezete B22. Hiányos. H: 6,0 cm, sz: 0,8 cm. Lsz: Ö. 83.11.9.

7. kép Szabadi, 1–4: 5. sír; 5–6: 6. sír; 7–12: 7. sír
 Abb. 7 Szabadi, 1–4: Grab 5; 5–6: Grab 6; 7–12: Grab 7

8. kép Szabadi, 1-5: 7. sír
Abb. 8 Szabadi, 1-5: Grab 7

9. kép Szabadi, 1–3: 8. sír; 4: 9. sír; 5–7: 10. sír; 8: 11. sír
 Abb. 9 Szabadi, 1–3: Grab 8; 4: Grab 9; 5–7: Grab 10; 8: Grab 11

18. *Üvegkarperec töredéke* (13. kép 4; 22. kép 3). Kék színű, tűzben deformálódott, megolvadt, legnagyobb része körátmetszetű. V: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.11.15.

19. *Vasfibula* (13. kép 6a-b; 22. kép 1). Lekötött lábú, kengyele leginkább Bujna c2, a láb díszítése nem kivethető. Rugószerkezete B 22, tüje töredékes. A tütöredékhez és a kengyelhez korrodálódott a 20. melléklet. H: 8,1 cm, sz: 1,2 cm. Lsz: Ö.83.11.10.

20. *Vasfibula(?) töredékei* (13. kép 6a; 22. kép 1). Körátmetszetű tárgy két töredéke, egyik darabja az előző melléklethez korrodálódott. A másik, nem hozzáillő töredék elkeskenyedik és visszahajlik. Valószínűleg fibulához tartozhattak. H: 4,6 és 4,7 cm. Lsz: Ö.83.11.11.

21. *Tál töredéke* (13. kép 7). Szürkésbarna, kihajló peremű, finoman iszapolt anyagú. Kiszerskesztett szá: 16 cm. Fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.11.26.

22. *Tál* (13. kép 8). Barnás fekete, kihajló peremű, kis omphalossal. Jól iszapolt anyagú, kívül-belül jól látható korongolás nyomokkal. M: 6,0 cm, szá: 16,5 cm, fá: 5,5 cm. Lsz: Ö.83.11.22.

23. *Edény* (13. kép 9). Szürke, bikónikus, kihajló peremmel, a test enyhén aszimmetrikus. Vállán bordadisz fut körbe. Alja enyhén benyomott. M: 14,0 cm, szá: 12,5 cm, fá: 8,3 cm. Lsz: Ö.83.11.25.

24. *Edény töredéke* (13. kép 11). Szürke, kúp alakú felső része maradt meg. Vállán árkolás, kiegészített. Szá: 15,0 cm. Lsz: Ö.83.11.24.

25. *Tál* (13. kép 10). Barna, válla éles profilú, kihajló peremű. Erősen kiegészített. M: 9,8 cm, szá: 24,5 cm, fá: 9,5 cm. Lsz: Ö.83.11.20.

26. *Tál* (13. kép 12). Fekete, kihajló peremű, csaknem függőleges nyakú, talpgyűrűs, omphalosos. Kiegészített. M: 8,5–9,5 cm, szá: 23,5 cm fá: 9,0 cm. Lsz: Ö.83.11.21.

27. *Edény*. Az erősen kiegészített urna a múzeumban történt tűzben megégett és szétesett. Ép állapotban készült fotója megmaradt, méretadatait a leltárkönyv megőrizte. Az urna szürke, kihúzott peremű, nyakán borda fut körbe. M: 32,5 cm, szá: 16,9 cm, fá: 13,4 cm. Lsz: Ö.83.11.23.

28. *Tál töredéke*. Sötétszürke, kihajló peremű, éles vállú, alja benyomott, törésfelülete vörös. Fv: 0,7 cm. Lsz: Ö.83.11.27.

29. *Edény töredékei*. Szürke, nagyobb, vastag falú edény töredékei. Fv: 1,8 cm. Lsz: Ö.83.11.28.

30. *Állatsontok*. Három fiatal sertés és csirke csontjai (l. Appendix).

12. sír

A megbolygatott, minden valószínűség szerint hamvasztásos sír leleteinek nagy részét széthordták.

A megmaradt tárgyak:

1. *Vas pajzsdudor része* (14. kép 1; 16. kép 5). Kissé deformálódott, eredetileg kétrészes, hosszúkás alakú pajzsdudor egyik fele. Két végén árkolásos dísz nyomaival, közép-magasságban, oldalt szeglyük. H: 17,5 cm, sz: 6,8 cm. Lsz: Ö.83.12.1.

2. *Bronzkorong(?)*, vagy *mérleg(?) tálcájának töredékei* (14. kép 2). Kissé domború, a két nagyobb töredék szélén egy-egy szeglyükben lévő karikával. Átégett. Átm: kb. 5,5 cm, v: 0,1 cm. Lsz: Ö.83.12.3.

3. *Vas kardhüvely töredékei* (14. kép 3a-b). Csúpn az előlap erős bordával tagolt darabja, valamint a hátlap egy része értékelhető a kisszámú töredékekből. A hátlapon a

függesztő fül megmaradt: De Navarro A2 típus. A legnagyobb töredék h: 9,5 cm, sz: 5,0 cm. Lsz: Ö.83.12.2.

Szörványleletek

1. *Hólyagos bronz lábperecek töredékei* (14. kép 4a-c; 23. kép 1). Erősen megégett és deformálódott állapotban maradtak meg. Legalább két, négyhólyagú lábperec részei. Az egyik lábperecnél kivethető a tag zsarníros fele, a másikonál a peckes vége őrződött meg. Ezek a töredékeken kívül még egy harmadik hólyagos lábperec töredéke került elő, mely ugyancsak kevés tagból állt és hosszabb pecekkel rendelkezett (14. kép 4b). Egy tag átm: 4,2x7,8 cm. Az 1. és 2. sírok közelében felszínre került hólyagos lábperecek egy harmadik temetkezéshez tartozhattak. Lsz: Ö.83.14.1.

2. *Bronzkarperec töredékei*. Erősen átégett, pecsétlős végű karperec apró darabjai. Az V. szelvényből került elő. Átm: 0,3 cm. Lsz: Ö.83.16.1.

3. *Vasfibula töredéke* (14. kép 5). Deformálódott, B 22 a megmaradt rugószerkezete. Sz: 1,8 cm. Lsz: Ö.83.15.1. A II. szelvény délkeleti sarkából került elő.

4. *Tál töredékei* (14. kép 6). Okkersárga, kihajló peremű tál töredéke. Kiszerskesztett szá: 16,0 cm. Lsz: Ö.83.13.1. és Ö.83.18.1.

5. *Edénytöredék*. Talpgyűrűs edény aljtöredéke. H: 7,0 cm, fv: 0,5 cm. Lsz: Ö.83.13.2.

Települési objektum

A temető helyétől ÉK-re 100 m-re egy nagy U-alakú gödröt vágott át a markológép. Közeliében malomkő fele és sok kelta kerámia-töredék került elő. Feltehetően egy késő kelta település egyik objektumát bolygatták meg.

1. *Malomkő töredéke* (14. kép 7). Felső részén perem van, középen négyzet alakú bemélyedés a tengely számára. Alsó része ívelt. Átm: 29,0 cm, m: 15,0 cm. A középső négyzetes rész sz: 7,0 cm. Lsz: Ö.93.70.1.

III. ÉRTÉKELÉS

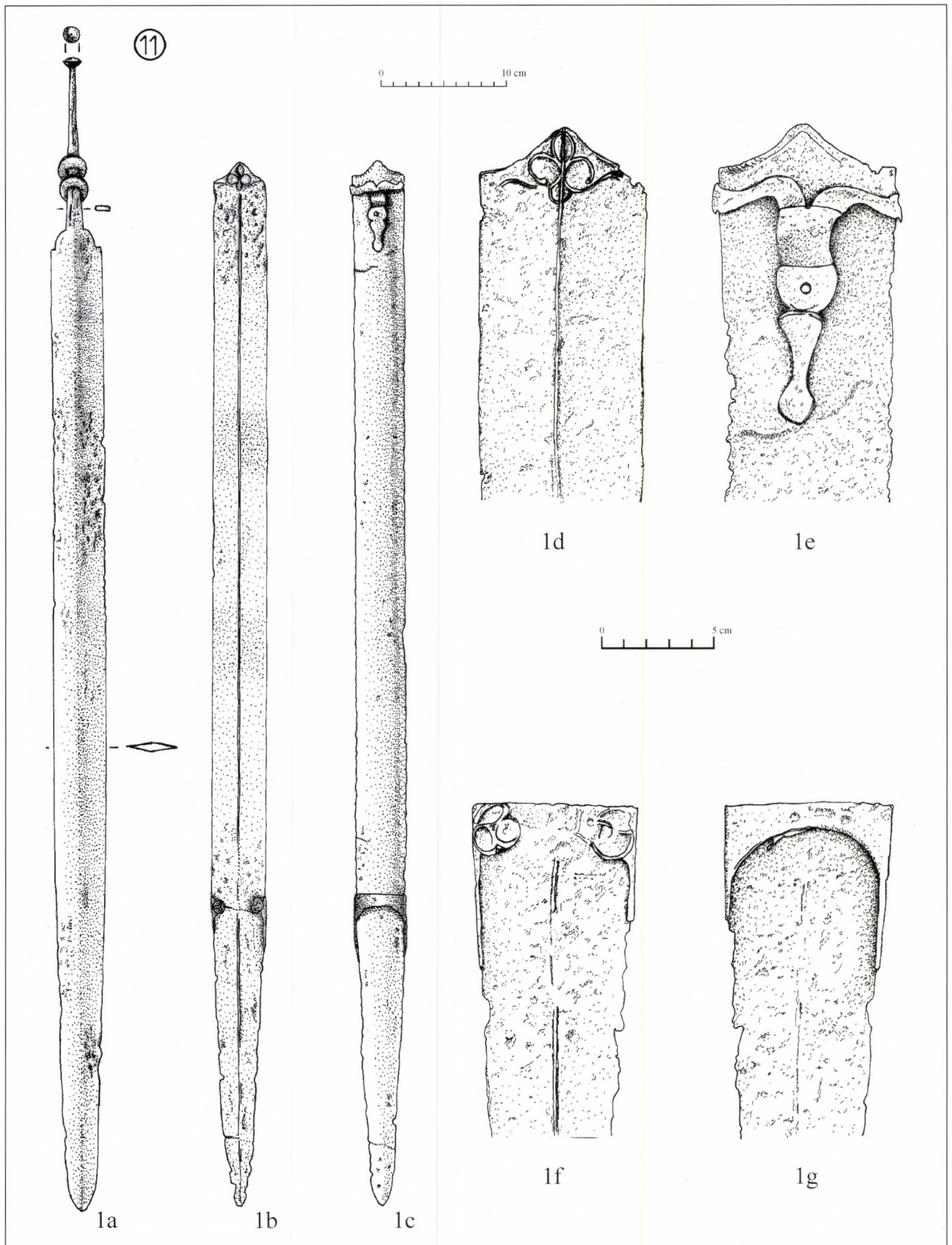
A. Viseleti tárgyak

Fibulák

A szabadí temetőben összesen 14 db fibula került elő, ebből csupán egy pár készült bronzból (7. sír), az összes többi vas. A legtöbb fibula a 3. sírből (6 db) látott napvilágot. A szerencsés körülményeknek köszönhetően a vasfibulák legtöbbje kitűnő állapotban maradt meg és a restaurálásuk is körültekintően történt, így néha még a legfinomabb poncolt díszítés is megmaradt a felületükön. A szörványként napvilágot látott belsőhúros vasfibulát erősen hiányos volta miatt nem lehetett értékelni.

1. *Bronzfibulák*: 7. sír (2 db)

A szabadí temető egyetlen bronzból készült kisméretű drótfibula-párjának magas félköríves és finoman rovátkolt kengyelét az orsó alakú plasztikus gombbal díszített lábának vége átfogja, rugószerkezete külsőhúros és közepes hosszúságú (3-3 elosztású). Az ilyen

10. kép Szabadi, 1a-g: 11. sír
Abb. 10 Szabadi, 1a-g: Grab 11

kialakítású fibulák a Kárpát-medence LT B2 periódusára a jellemzők. A hasonló, de nem teljesen ugyanolyan plasztikus gombbal díszített lábú és néha sima kengyelű analóg fibulákat általában a Gebhard-féle 4. horizontba helyezik, vagyis a LT B2a periódusra (GEBHARD 1989, Abb. 23, 1–2; Abb. 27, 6; Abb. 28, 2; BUJNA 2003, Obr. 9, C1-3). Az R. Gebhardtól idézett analógiák délnyugat-szlovákiai lelőhelyűek. A Szabadihoz közelebb eső, elsősorban dunántúli területekről a következő temetőkből ismerünk hasonló példákat: Magyarszerdahely (HORVÁTH 1979, XI. t. 13/ 2–3), Rezi (HORVÁTH 1987, Pl. XXI, 1; XXV, 8; XXVIII, 7), Badacsonytomaj (HORVÁTH 1987, Pl. I, 1), Szomód (VADÁSZ 1987, Pl. II, 5; III, 7), Vác (HELLEBRANDT 1999, Pl. XXX, 11, 13; XXXI, 1a-3), Gadács (NÉMETH 1998, I. t. 6), Nagyberény (NÉMETH 1998, III. t. 8). A párhuzamok közül a rezi 22. sírból, valamint a chotíni egyik temetkezéséből felszínre került bronzfibula áll a legközelebb a szabadi fibulapárhoz (HORVÁTH 1987, Pl. XXI, 1; GEBHARD 1989, Abb. 28, 2). A rezi 22. és a szabadi 7. sír feltűnően hasonló összetételére a későbbiekben még kitérünk.

A szabadi bronz fibula-párja is, a fentiekén kívül, ugyanaz érvényes, mint amit az alább tárgyalt gomboslábú, magas félköríves kengyelű vasfibuláknál megfogalmazunk.

2. Vasfibulák

A fibulák tipológiai osztályozásánál nem akartunk abba a hibába esni, hogy túlságosan részletekbe menően soroljuk be az előkerült darabokat, hiszen alapvetően két alaptípus került elő a szabadi temetőből: a magas félkör (boltíves), valamint a lapos kengyelű vasfibula. A magas félkör kengyelű példányoktól csak alig tér el az egyik vas drótfibula (2. sír), ennél egy kissé közelít a lekerekített sarkú téglalap alakhoz, azonban ez olyan kis különbség, hogy együtt tárgyaljuk a többivel.

A méretük és a kengyelük mássága miatt külön kellett értékelni a 3. sír két kisméretű vasfibuláját, ugyanakkor a szórványként napvilágot látott belsőhúros vasfibula, erősen hiányos volta miatt nem nyújthatott mérvadó információkat a keltezéshez.

a) *Gombos lábú, magas félkör alakú (boltíves) kengyel:* 2 (1 db), 3 (4 db), 5. sír (1 db)

A nagy gombos lábú fibula a Kárpát-medence LT B2 időszakának egyik legjellemzőbb lelettípusa. Az ilyen típusú szabadi vasfibulák legjobb analógiáit a bronzból készült példányok között találjuk meg. Jellemzői: elsősorban drótfibula, magas félkör alakú (boltíves) vagy keretes-boltíves kengyel, amely lehet sima, gyöngyözött, bordázott, hornyolt, finoman rovátkolt stb; szabad, ill. kötött lábú; a lábakon lévő gomb lehet sima, reliefszerűen vésett-poncolt, vagy plasztikus mintával díszített; kivétel nélkül külsőhúros a rugó-

szerkezet (BUJNA 1982, 329–330; GEBHARD 1989, Abb. 23, 1–2; Abb. 27, 6; Abb. 28, 2; BUJNA 1991, 242; ZIRRA 1998, Abb. 22, Typ. 9–10; ALMÁSSY 1998, 65–66; BUJNA 2003, 48–51, Obr. 9, C1-4). A Gebhard-féle kronológiában ezek a fibulák a 4. és 5. horizontba tartoznak, ami a LT B2-nek felel meg (GEBHARD 1989, Abb. 30).

A szabadi 3. sírból származó hat fibula közül négy tartozik ehhez a félköríves kengyelű típushoz. Van közöttük sima, bordázott, hornyolt kengyelű, egy kivétellel – ennél még csak T-alakban hajlik rá a lábvége a kengyelre, de nem fogja azt át – mindegyik lába szabad. A lábakon lévő kisebb-nagyobb gombok közül csak egy vésett, plasztikus díszű, a többi sima (6. kép 1–2, 5–6; 15. kép 1, 3–4, 6). Mindegyikük rugószerkezete külsőhúros, a tekercsek száma, vagyis a hosszúságuk azonban különböző. Az egyik közöttük kisméretű (6. kép 6; 15. kép 3). A fent leírt ismérvek alapján a 3. sír félköríves kengyelű vasfibulái a LT B2a periódusba sorolhatók. A sír másik két kisméretű vasfibulája (lásd alább) talán korábbi előképeket idéz.

Az 5. sír sima vasfibulája (7. kép 1; 16. kép 1) általános képet mutat, a LT B2 perióduson belül pontosabban keltezni nem lehet.

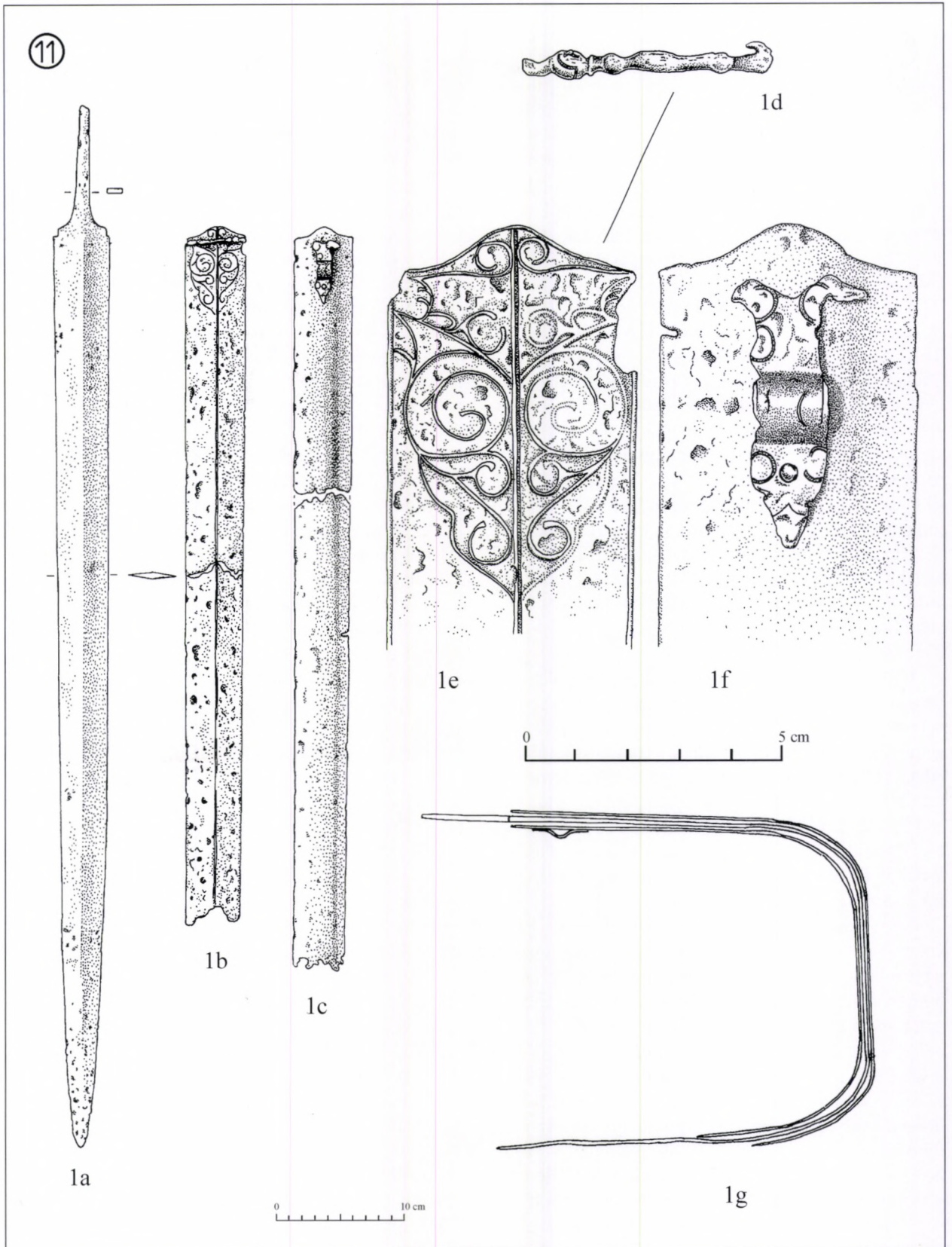
A 2. sírből felszínre került kissé keretes-boltíves, díszített kengyelű és lábú, valamint vésett-poncolt díszítésű gombos vas drótfibula (5. kép 1; 15. kép 7) bronzból készült analógiáit a dubniki 14. és a mañai 113. sírből ismerjük, mindegyiket a LT B2a-ra datálják (BUJNA 1989, T. XII, A. 1; BUJNA 1991, Abb. 5, 253–254; BENADIK 1978, 408, Abb. 22, 1–2; BENADIK 1983, Taf. XLI, 1–2).

b) *Kisméretű, gombos lábú:* 3. sír (2 db)

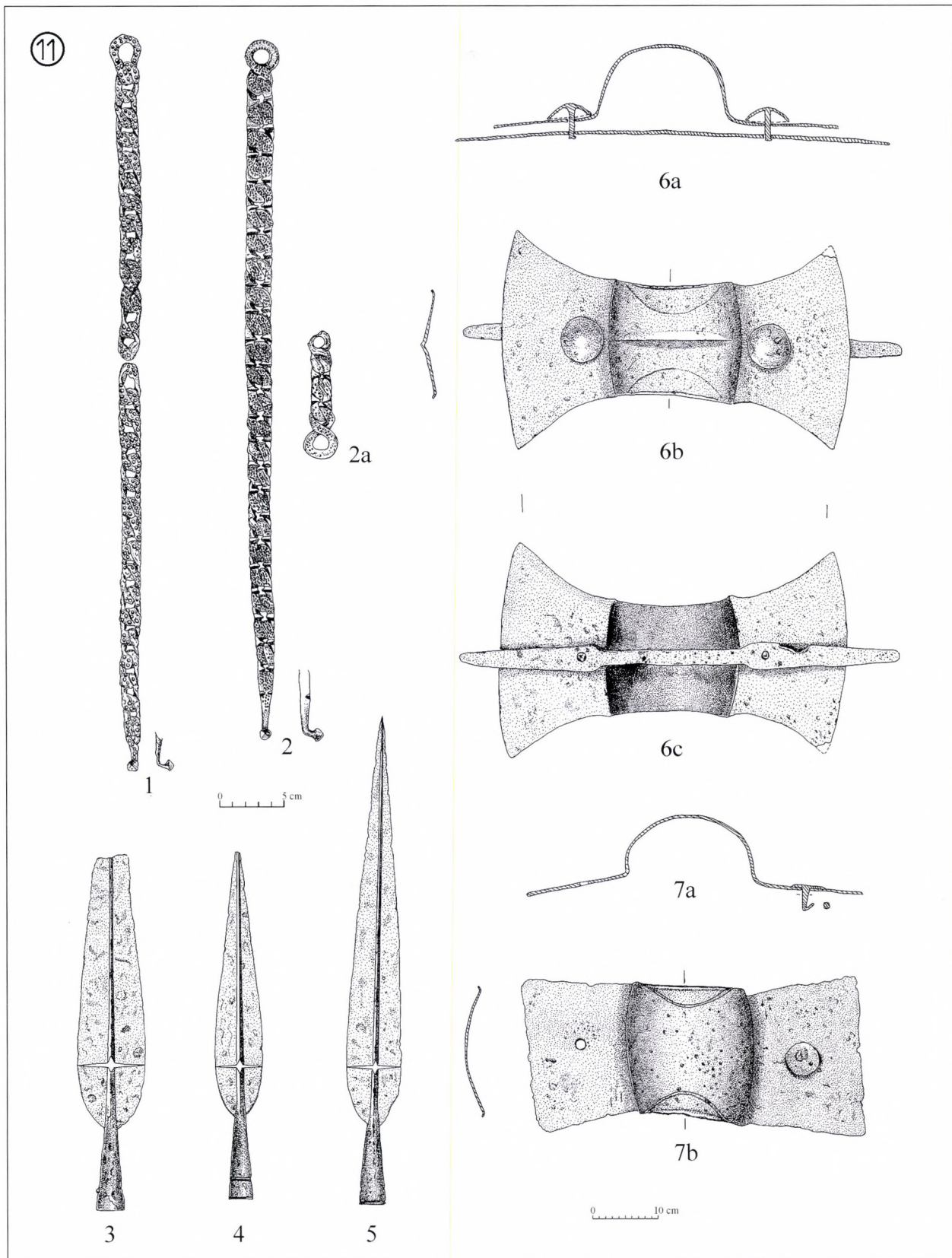
A 3. sírből került elő két kisméretű vasfibula másik négy, nagyobb félköríves kengyelű vasfibula társaságában (lásd fent). A két fibulát a kis méretük miatt tárgyaljuk együtt. Mindkettőnek a lábvége szabad. Az egyiknek lapos szalagszerű a magas, félköríves csónak alakú kengyele, a lába finoman profilált, a lábát díszítő gomb diszkosz-alakú (6. kép 3; 15. kép 5). Ez a forma leginkább a Bujna-féle C6b variánsok közé tartozik, de a gomb alakja korábbi előképeket idéz, és a LT B2a korai fázisára keltezhető (BUJNA 2003, Obr. 43, 70). A másik kisméretű vasfibula (6. kép 4; 15. kép 2) a megvastagodó, tömör kengyelével, kisebb gombjával és a szabad lábvéggel már a LT B1-ben előfordul, de ez a példány a Duchcov-típusú fibulák fiatalabb variánsa lehet, s ugyancsak a LT B2a periódusra datálható (BUJNA 1982, 328, 339, Typ. 7; BUJNA 2003, 69, Obr. 41).

c) *Lapos, belsőhúros:* 11. sír (3? db)

A szabadi 11. sír lapos, belsőhúros vasfibulái, ill. töredékeik (13. kép 3, 6a-b; 22. kép 1–2) a közép LT típusok közé sorolhatók, pontosabban a LT C1b

11. kép Szabadi, 1a–g: 11. sír
Abb. 11 Szabadi, 1a–g: Grab 11

12. kép Szabadi, 1-7b: 11. sír
Abb. 12 Szabadi, 1-7b: Grab 11

periódusban is használatban lehettek (GEBHARD 1989, Abb. 28, 16; BUJNA 2003, Obr. 65). A sírban lévő többi lelet, a fegyverek, övláncok egyértelműen a LT C1b periódusból származnak, és ezzel összhangban vannak a fibulák is.

Övek

1. *Övkarika* (?): 6. sír

A vaskarika nem teljesen zárt, a két vége között kis rés van (7. kép 6; 16. kép 4). Valószínűleg szerves anyagból készült övhöz tartozhatott annak ellenére, hogy általában az ilyen öveknél a karikák és a korongok teljesen zártak voltak. Az övkarikáról a következő tárgytípusnál, a csavart övláncoknál teszünk említést.

2. *Csavart övlánc*: 7, 10. sír

Mindkét sírból csak a csavart övláncok egy-egy része, a 7. (női) sírból valószínűleg a két karikában végződő kisebbik tag (7. kép 8), míg a feltehetően (a vasolló melléklet miatt) 10. (férfi) sírből a karikában és a horogban végződő hosszú övlánc-tag (9. kép 5; 16. kép 9) maradt meg. A korai kelta időszakban (LT A-B1) a szerves anyagból készült övekhez vas, vagy bronzkarikák, lapos korongok tartoztak, melyeket nemcsak a kard felfüggesztésénél használtak, hanem egyéb lecsüngő tárgyak (pl. tarsoly, amulett) rögzítésénél is szerepet kaphattak. A vas, vagy a bronzból készült egybefüggő és szemekből álló (lehet csavart, vagy anélküli is) övláncokat a LT B2 periódusban kezdték használni és a divatjuk a következő, az egész LT C1 időszak alatt is virágzott, úgy, hogy a korábbi „karikás, korongos” megoldással még egy ideig lehetett találkozni. Ismerünk olyan sírokat is a Rezi temetőben (22, 64. sír), amelyekben a csavart vas övlánc együtt fordult elő az üreges, vagy a tömör bronzkorongokkal (HORVÁTH 1987, 106–107, 123, Pl. XXI, 8b, XXXII, 6-8), talán a korongok mágikus szerepe miatt (RAFTERY 1998). Az övek típusa a LT C2 periódusban megváltozott, ekkor ismét a kis karikák, néhány szemekből álló részek, horgos övvégződés társultak a szerves anyagból (bőr, textil) készült övhöz és ez a típus még a kelta korszak utolsó időszakában (LT D) is élt (Vö. LEJARS 1994, 39; RAPIN 1995; HORVÁTH 2007, 33).

A fentiek figyelembe vételével a két szabadí csavart vas övláncot önmagában csak tág időhatárok közé tudnánk keltezni (LT B2-C1), azonban a 7. sír esetében, a többi sírmelléklet segítségével, már pontosabb időszakra, a LT B2a/b fordulójára.

3. *Csavart, poncolt övlánc*: 1, 11. sír (2 db)

A szabadí 11. sírből előkerült védő- és támadó fegyverek a kardot tartó poncolt díszű övlánccal („Panzerkette”, „Panzergürtel”, „gedellte Schwertkette”, „gourmette”) és a néhány viseleti tárggyal, valamint az edényekkel együtt a keleti kelta területen egy

nagyon jellegzetes síregyüttest képviselnek. Hasonló, szinte uniformizált síregyüttest több helyről is ismerünk, melyeket a kutatás egyértelműen a LT C1b periódusra, abszolút időben a Kr.e. 3. század utolsó és a 2. század első évtizedeire keltez. A síregyüttesek keltezésénél kulcsfontosságú szerepe van a poncolt övláncoknak, mivel az övláncok használatának megszűnte után az azokat helyettesítő kardfüggesztésre használt karikák jelennek meg a sírokban, de ezek már a következő periódusra, a LT C2-re lesznek a jellemzők (LEJARS 1994, 49, 60; RAPIN 1995). (A csavart, poncolt övláncok keltezéséhez lásd még a trapézszerű umbóknál és az összefoglaló értékelésnél leírtakat.)

B. Ékszerek

Nyaklánc: 7. sír

Szabadiban csupán egyetlen sírban fordult elő a finom, lapított bronzszemekből álló nyaklánc (8. kép 3). Ez az ékszertípus vagy a két vállon megtűzött fibulákat kötötte össze, vagy a nyakat körbefutó láncként díszítette. Mindkét esetben lehetnek egy- vagy többsorosak, elsősorban a LT B-LT C korszak első felében voltak divatban, de míg az előbbiekkal inkább a korai időszakban találkozunk, addig az utóbbiak gyakrabban fordulnak elő a LT B2-C1 sírokban (ALMÁSSY 1998, 69). A szabadí 7. sírban lévő ékszergarnitúra legjobb analógiáját, szinte ugyanazt az összeállítást, a Rezi temető 22. sírja (csontvázas) szolgáltatta (HORVÁTH 1987, Pl. XXI. 1–10). Erre a későbbiekben még visszatérünk. Mindenesetre a két említett sír, így a nyaklánc is a LT B2a periódus végére, a következő elejére keltezhető.

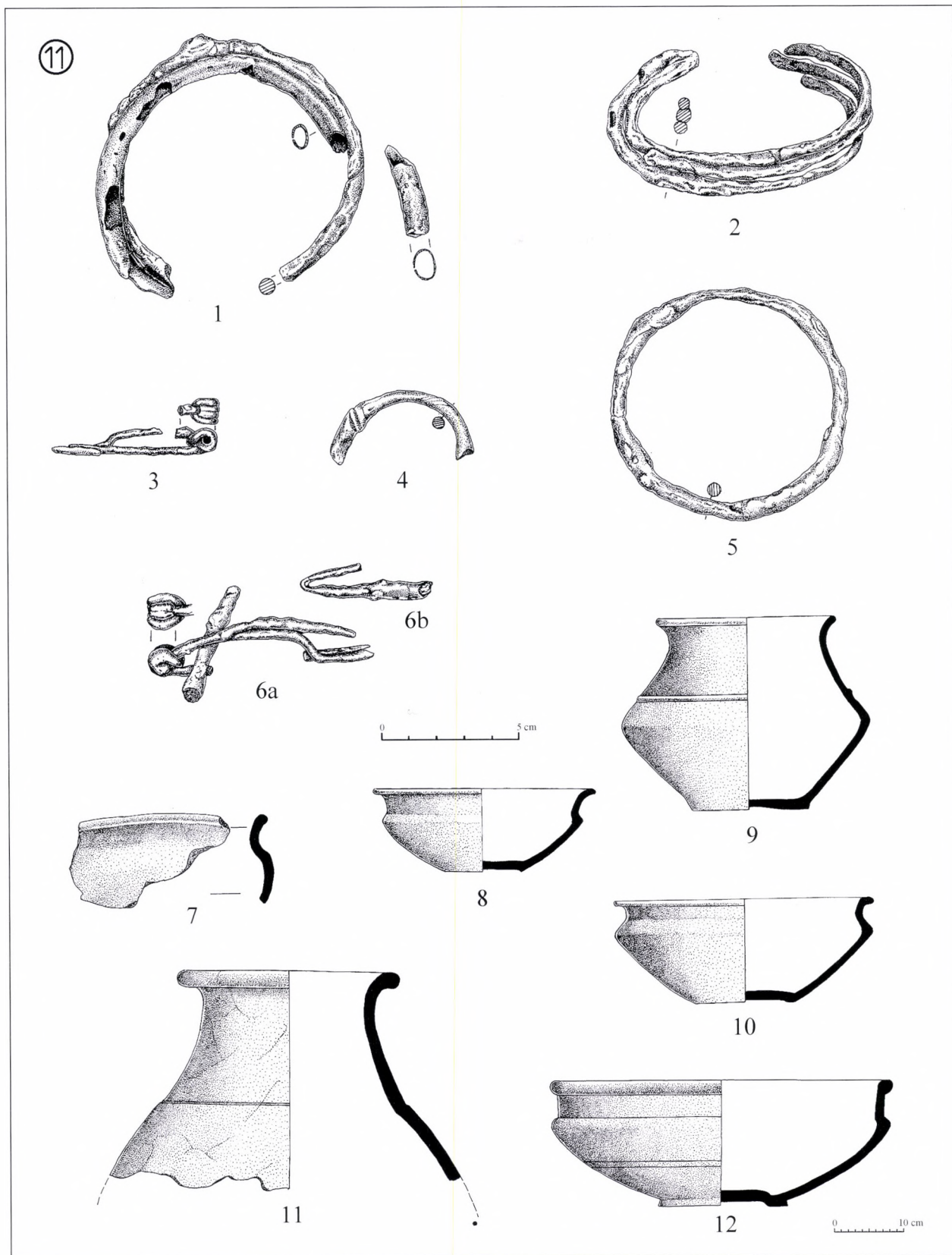
Kar- és lábperecek

1. *Nyitott* (?), *vas- és bronzhuzal karperec*: 1, 3, 5. sír
Ezek a kör-, vagy ovális keresztmetszetű vas- és bronzhuzal karperecek (4. kép 1; 6. kép 7–8; 7. kép 2; 15. kép 9), némelyiknél elkeskenyedő véggel, nagyon egyszerű, általános formák, használatuk a LT koron belül is hosszú ideig tartott (ALMÁSSY 1998, 70). A szabadí példányok hiányosak, csak az egyiküknél maradt meg az elkeskenyedő vége (7. kép 2).

2. *Tömör, zárt, körátmetszetű vaskarperec*: 7, 11. sír
A legegyszerűbb vaskarperec típus (7. kép 10; 13. kép 1, 5; 22. kép 5), mely Szabadiban is női és férfi sírokban egyaránt előfordul, a LT C1-re lehet keltezni (BUJNA 2005, 115–116).

3. *Egymásra futó végű, körátmetszetű vaskarperec*: 10. sír

Ennek a karperec típusnak (9. kép 7; 16. kép 10) az analógiáit Szlovákiában a LT B2/C1-re keltezték (BUJNA 2005, 109–110).

13. kép Szabadi, 1-12: 11. sír
 Abb. 13 Szabadi, 1-12: Grab 11

4. *Többszörösen egymásra tekercselt tömör, körátmetszetű vaskarperec*: 11. sír

A szlovákiai női sírokban talált példányokat a LT B2/C1 átmeneti horizontra keltezik (BUJNA 2005, 150), ugyanakkor a szabadi lelőhelytől nem messze, délre lévő zvonimirovoi kelta temető férfi, fegyveres sírjaiban az egyik gyakori vaskarperec forma a spirálisan tekercselt, míg a másik tipikus forma a sima üreges, lemezes vaskarperec. A spirálisan tekercselt vaskarperecekről M. Dizdar bebizonyította, hogy ezek a vaskarperecek nemcsak a szkordiszkusz sírok jellegzetes mellékletei, hanem sokkal szélesebb területen terjedtek el a közép LT idején Közép-Európában (DIZDAR 2004, 64-65). A szabadi spirálisan tekercselt vaskarperecet (13. kép 2; 22. kép 4) a síregyüttes többi tárgya, különösen a poncolt övláncok és a pajzsok a LT C1b-re keltezik.

5. *Üreges, sima, ovális keresztmetszetű vaskarperec*: 7, 11. sír

Ez az üreges, lemezből hajlított, gyakran karmantyús záródású ékszer típus (lehet nyak-, kar-, lábperec) a Hallstatt kultúra idején és területén, szinte kizárólagosan bronzból készült. Az ezt követő időszakban (LT A-B1 periódusok) ugyancsak bronzból készült változatai elsősorban a mai Délnyugat-Németország és Svájc területén kerültek elő sírokból (KRÄMER 1964, 18; KRÄMER 1985, 4; ČIŽMÁŘ 1995, 69; KLEIN 2004, 53–54), de a Duna folyása mentén keletebbre, a mai Ausztria (PAULI 1978, 165–166; NEUGEBAUER 1992, 72) és a Dunántúl északi feléből is előfordultak, mutatván a Kr.e. 4. század eleji történeti kelta vándorlás egyik irányát. Hunyady I. szerint ez az egyetlen, csak a LT B-re jellemző forma a Kárpát-medencében (HUNYADY 1942–44, 92; HORVÁTH 1997, 79). A ménfőcsanakai üreges, korai kelta vas torques ritka darabnak tekinthető (UZSOKI 1987, 32, II. t. 1), hasonlóan egy körösszegapáti vas torqueshez (NEPPER 1976, 11). A LT B2-C1 idején megszűnt a bronzból készült korai változatok gyártása és Közép-Európában szinte kivétel nélkül ekkor már csak vasból utánozták ezt a formát (HORVÁTH 2009). A késő La Tène idején az Alpok északi előterében újra divatba jön az üreges bronzperek használata, azonban ezek záródása és a néha előforduló díszítése eltér a korai példányokétól (WIELAND 1996, 88).

A vasból készült üreges perek (kar-, láb-, nyakperec) egyaránt előfordulnak női és férfi sírokban is. A teljesség igénye nélkül néhány példa erre: a zvonimirovoi kelta temetőben a fegyveres férfi sírokban ez volt a másik jellemző ékszer típus (DIZDAR 2004, 64). Szlovákia női sírjaiból is kerültek felszínre hasonló üreges vaskarperecek, ezeket a LT B2/C1- C1a fázisba helyezik (BUJNA 2005, 112). A tiszavasvári két példány ugyancsak hasonló korú női sírokból kerültek

napvilágra (ALMÁSSY 1998, 70, XVII. T. 6; XXII. t. 5). Egy dél-bajorországi közép LT elejére keltezhető női sírban ugyancsak előfordult vaslemezről hajlított üreges karperec (GEBHARD 1989, 109, Abb. 41.1).

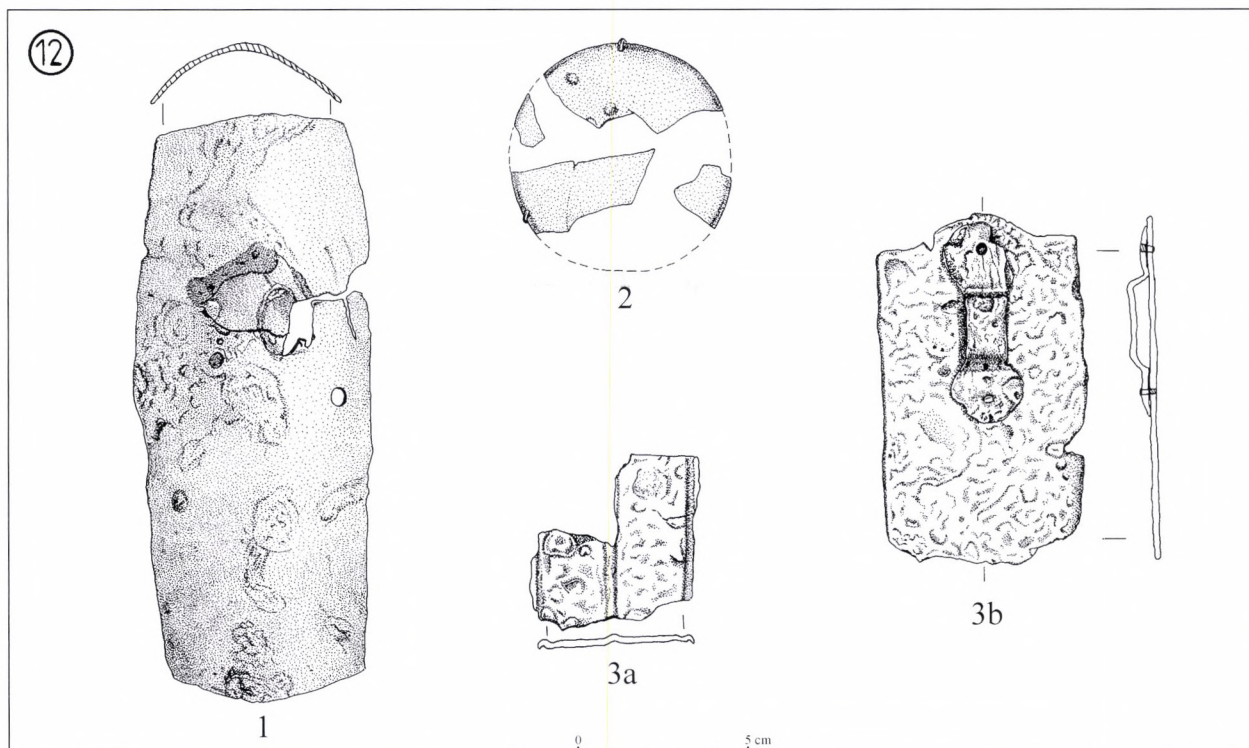
A szabadi példányok egyik párja a 7. sírből (női) (7. kép 11–12; 17. kép 4–5) – a sírt a többi lelet alapján a LT B2b-re keltezhetjük – a másik (13. kép 1; 22. kép 6) pedig a többes temetkezést tartalmazó fegyveres sírből (11. sír) került elő, melyet biztosan a LT C1b-re datálhatunk. Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az egyszerű kivitelezésű üreges vaspereceket mindkét nem képviselői egyaránt elég hosszú ideig használhatták (LT B2b-C1b) egy közösségen belül is.

6. *Nyereg alakú, gyöngyfüzéses testű, vékony vasdrótból készült, zárt (?)*: 6. sír

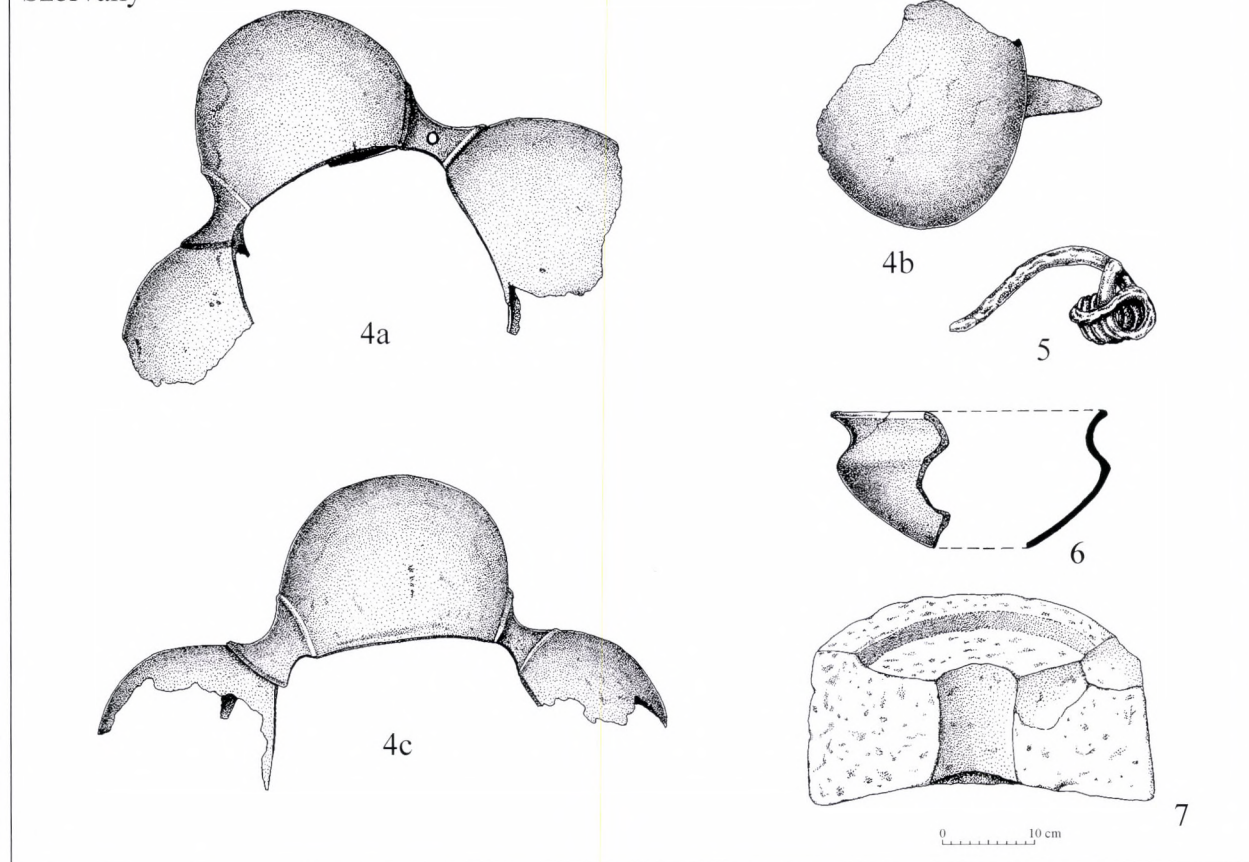
Egyetlen példány került elő a szabadi 6. sírből (7. kép 5; 16. kép 3) egy vaskarika társaságában. Pontos analógiája ugyancsak vasból a dubníki temető 12. sírjában került napvilágra bal felkarperecként (BUJNA 1989, 258, T. X, 6), többek között két hernyódíszes bronzlemez lábperec-pár társaságában. Ezt a lábperec-párt a típus fiatalabb variánsaként sorolta be J. Bujna a temető leleteinek tipológiai felosztásánál (R 13 típus) és magát a sírt is a dubníki temető 3., legfiatalabb fázisába, a LT B2-re keltezte (BUJNA 1991, 245, 253–254; BUJNA 2005, 35–36: BR-C4-b variáns). Ezek szerint a dubníki nyereg alakú vaskarperec is ilyen keltezésű, ugyanakkor magát a nyereg alakú vaskarperecet a szlovákiai kelta női sírok karika-ékszereit feldolgozó munkájában, mint egyedüli típust egy kissé korábbra, a LT B1b-be sorolta be (BUJNA 2005, 101: ER-B1-C variáns).

Általában a nyereg alakú, dugós záródású („Steckverschluss”), bordázott, gyöngyfüzéses, rovátkolt, vagy sima testű, gyakran 3–4 megvastagodó mintás dudorral díszített bronz-pereceket a LT B1-re keltezik (PAULI 1978, 162; GEBHARD 1989, 77, Abb. 22, 11; RAMSL 2002, 61), de ezeket a szabadi példányunk előképeinek kell tartanunk. A fentiekből, különösen a dubníki példából kitűnik, hogy ezt a karperecet a szabadi temető korai időszakának (LT B2) leletei között kell számon tartanunk.

7. *Bronzlemezről hajlított, gyöngyfüzéses idomú*: 7. sír
A temető egyetlen egy sírjából került elő egy ilyen típusú töredék (7. kép 9), amelyet a többi mellékletet figyelembe véve valószínűleg karperecként használhattak. Ez a kar/lábperec forma általánosan elterjedt egész Közép-Európában a LT B2 idején. J. Bujna szerint a „keresztben bordázott” lemezes lábperecforma („quergerippten Blechfußrings”) a LT B1/B2 határán érkezett DNy-Szlovákia területére Északkelet-Svájc, Zürich környékéről. A ritkábban elhelyezkedő dudorokból álló típus a korábbi, míg a sűrűbben tagolt példányok, még a LT B2-höz tartozóak, a fiatalabbak

Szórvány

14. kép Szabadi, 1–3b: 12. sír; 4a–7: Szórvány
 Abb. 14 Szabadi, 1–3b: Grab 12; 4a–7: Streufunde

(BUJNA 2005, 31–33, 143–145, Obr. 18–19). A szabadi darabot a korai típushoz sorolhatjuk. Nemcsak lábperceként, hanem karpereceként is előfordulnak. Addig, amíg a délnyugat-szlovákiai ilyen típusú percek általában a LT B2 idejéből származnak, addig a Kárpát-medence északkeleti részén hosszabb ideig is használatban maradtak a Kr.e. 3. század folyamán (ALMÁSSY 1998, 70–71; ZIRRA 1998, Typ. 41, Abb. 28).

8. Négytagú hólyagos bokaperec: szórvány

A három-négytagú hólyagos bokaperec-pár a Kárpát-medence jellegzetes női ékszertípusa volt. Előzményét a LT B2 idején nyugaton és keleten egyaránt elterjedt, sokszor még a 12 tagot is elérő kar- és lábperceken kell látnunk. A hólyagok száma az idő múltával fokozatosan csökkent, ugyanakkor a nagyságuk nőtt, a három-négytagú változatokkal viszont már csak a Kárpát-medencében lehetett találkozni. Korábban a kutatás ezeket a lábperceket – mint később kiderült tévesen – a Kr.e. 2–1. századra, a LT C2-D periódusokra keltezte (MARÁZ 1974, 115; MARÁZ 1977, 56–58; HORVÁTH 1997, 79). Az újabb kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a három-négytagú hólyagos lábperceket korábbi időpontra kell kelteznünk. R. Gebhard a manchingi üvegkarperecek feldolgozásakor kidolgozott kronológiája szerint ezek a lábpercek a 6. horizontjába sorolhatók, ami a LT C1a-nak felel meg (Kr.e. 260/250–220/210) (GEBHARD 1989, 80, 88, 92). A tiszavasvári kelta temető 5–3 tagú bokapereceit a LT C1 időszakra keltezték (ALMÁSSY 1998, 71), és a romániai pişcolti temető IV. horizontjába (a Waldhauser-féle LT C1a) sorolták ugyancsak a négytagú hólyagos lábpercekekkel felékszerezett sírokat (ZIRRA 1998, 154). A szlovákiai kelta női sírokban a három-négytagú lábpercek a Bujna-féle 10–11. csoportban fordulnak elő, ami a kronológiája szerint a LT C1b és a LT C1c időszakra felel meg (BUJNA 2003, 106; BUJNA 2005, 57–59). A ludasi temető 699. sírjából előkerült háromtagú hólyagos lábpercek kapcsán összefoglalták a kutatás jelenlegi állását. A leletegyüttes itt is azt bizonyítja, hogy ezek a lábpercek már a LT C1a idején megjelentek (MASSE–SZABÓ 2005, 223). Legújabbban e sorok írója foglalkozott ezzel az ékszertípussal (HORVÁTH 2007, 33).

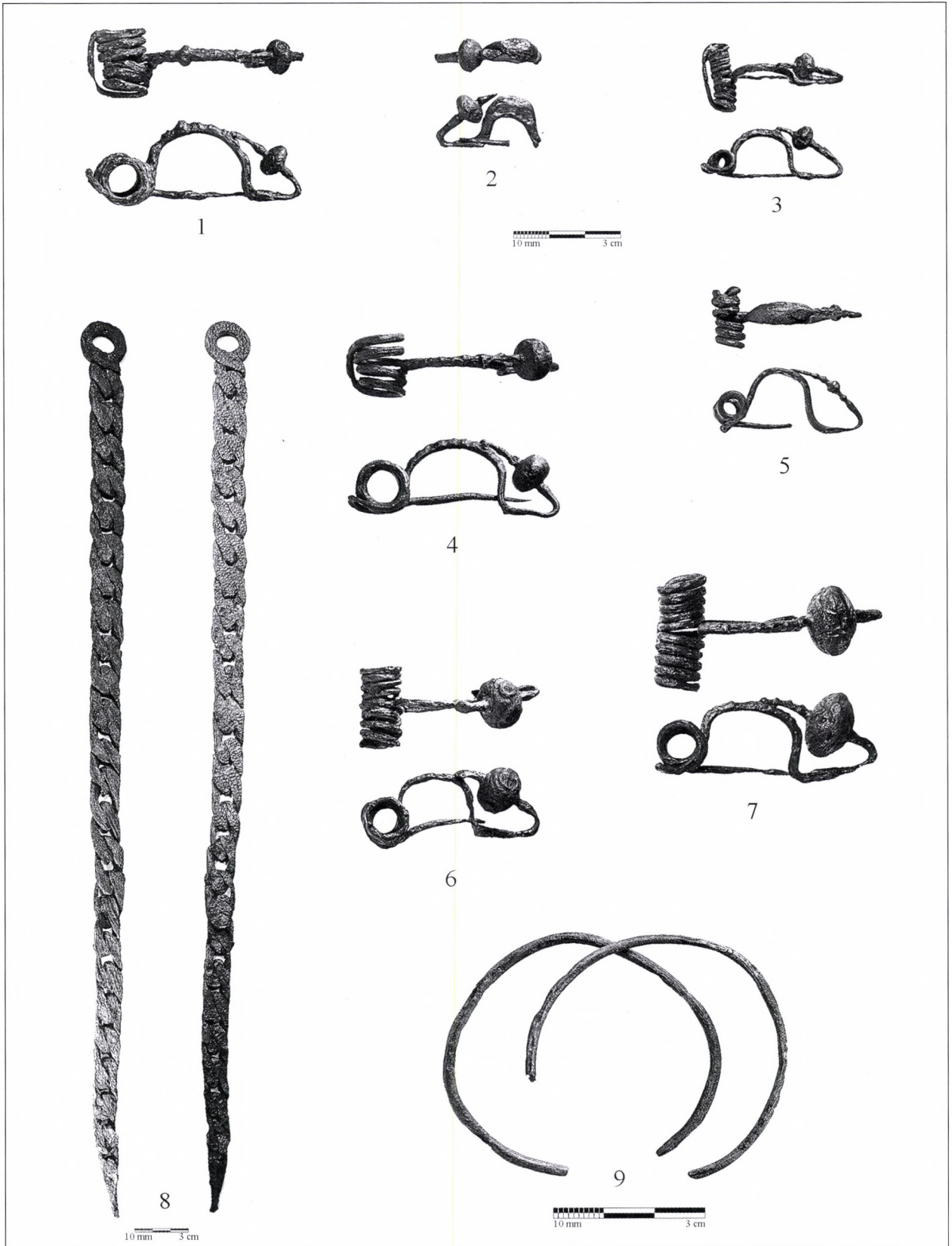
A fentiek alapján a szabadi négytagú hólyagos lábpercec pár (14. kép 4a-c; 23. kép 1) a temető egyik fiatalabb sírjából kerülhetett napvilágra.

9. *Tömör, zárt, bimbós díszítésű bronzkarperec*: 7. sír A plasztikus stílus egyik egyszerű, szép példája a 7. sírból felszínre került öntött bronzkarperec (8. kép 4; 17. kép 3). A karperecet díszítő hármás bimbókra és a gombos plasztikus záró tagra külön-külön számos analógiát lehet felsorolni. Legjobb párhuzamát a rezi 22. sír szolgáltatta, azzal a különbséggel, hogy nyitott

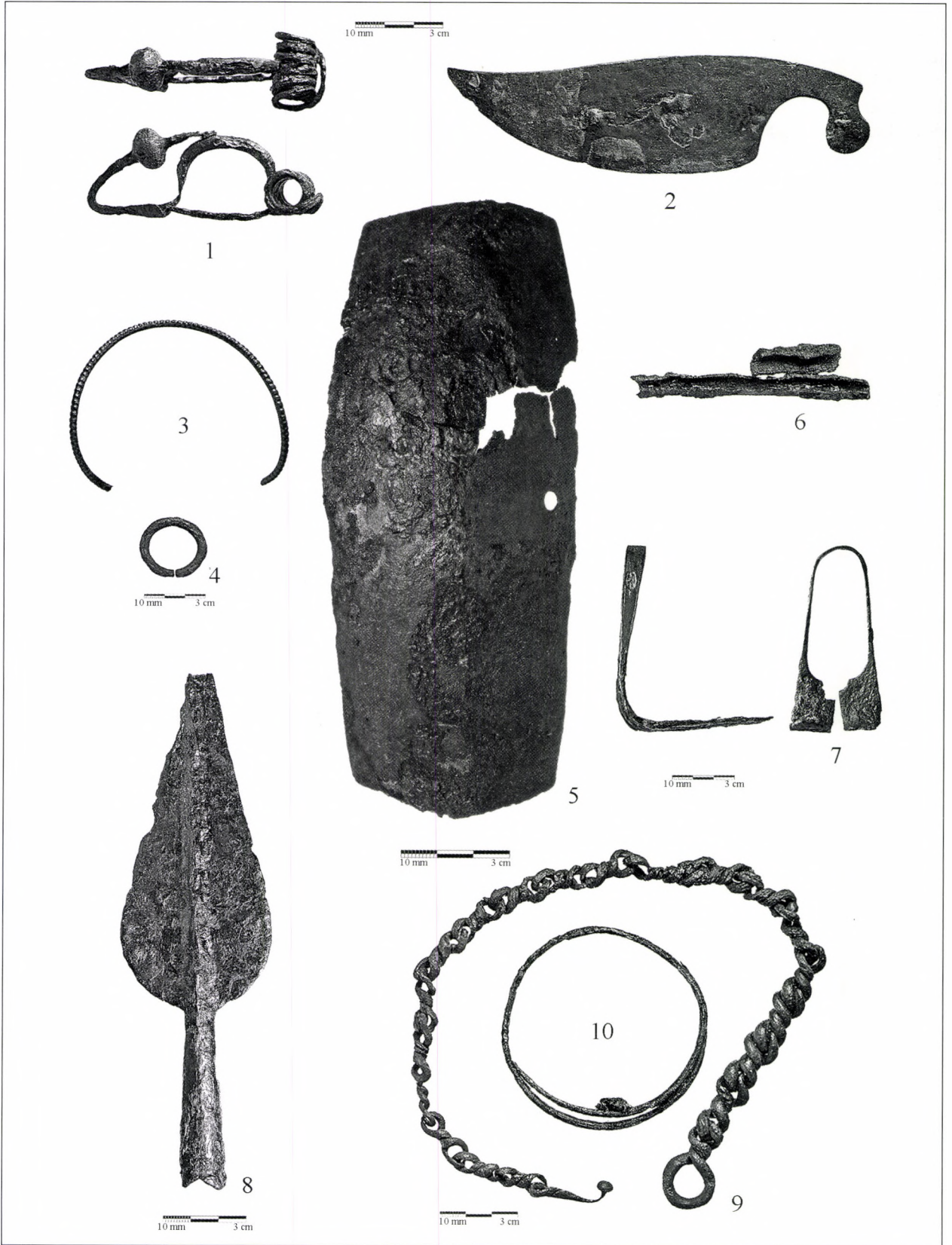
volt és hiányzott a zárótag. A rezi síregyüttes szinte „testvére” a szabadinak, nemcsak a tárgytipusok hasonlósága, hanem az összetétele is feltűnő azonos-ságot mutat (HORVÁTH 1987, 106–108, Pl. XXI. 1–10), mindkettőt a LT B2-re lehet keltezni. (Erre a hasonlóságra a későbbiekben még visszatérünk.) A hármás bimbós díszítéshez közel hasonlót, de nem ugyanolyan megtaláljuk dél-németországi sírokban előkerült perceken, ugyancsak LT B2-re való keltezéssel (KRÄMER 1985, T. 69, A 1–4; T. 89, E 6; T. 91, B 10). Csehországból néhány hasonló bimbós díszű bronzkarperecet ismerünk: a Jenišův Újezd-i temető 82. sírjában lévő hasonló (ez is nyitott – habár nagyon közel van egymáshoz a két vége – és nincs zárótagja) bronzkarperec-párt azonban fiatalabb időre, a LT C1a/C1b közötti átmenetre keltezték (WALDHAUSER 1978, Taf. 24, 8874–8875; Tab.41, Abb. 53–54), de egy későbbi tanulmányban már a LT B2b periódus női sírjai között szerepel a kérdéses temetkezés (WALDHAUSER 1987, 176, Liste 4, No. 87). Egy ugyancsak nyitott, bimbós díszű bronzkarperec-párt ismerünk a Radovesicé 31. sírből, sajnos a gépi bolygatás miatt nem teljesen hiteles a síregyüttes, de ezt a sírt is a LT C1a (LT B2b/C1a) -ra datálták (WALDHAUSER 1987, 129, Abb. 4, 87. Typus, Taf. 25, 17–18). A fenti Waldhauser-féle keltezés azonban megfelel a Gebhard által meghatározott 4–5. horizontnak, vagyis a LT B2 periódusnak (GEBHARD 1989, Abb. 44). Egy zárt, hármás gyöngyözésű öntött bronzkarperec Ordod-Babotról sajnos ugyancsak szórványos lelet (MÁRTON 1933–34, 102, Taf. XXXI, 1a-b).

Mint említettük, a közép-európai hasonló plasztikus díszítésű bronzkarpereceket R. Gebhard a 4. és 5. horizontjába sorolta egyértelműen (GEBHARD 1989, Abb. 24, 12; 32, 6; 33, 12, 14; 35, 17; 36, 9–11; 39, 18; 40, 17), abszolút időben a Kr.e. 330/320–260/250 közötti időszakra (GEBHARD 1989, Abb. 44, 46). Azonban a R. Gebhard által bemutatott plasztikus díszű bronzkarperecek közül a szabadihoz közelebb álló példányok inkább az 5. horizont leletei között szerepelnek (GEBHARD 1989, Abb. 24, 12; 32, 6; 36, 9–11; 40, 17). Az újabb kutatások szerint a plasztikus stílus kialakulása már a Kr.e. 4. század utolsó harmada és a 3. század első negyede közötti időszakra tehető (SZABÓ 2005, 139–140).

A szabadi karperec plasztikus zárótagjának párhuzamait (végein egy-egy kis gomb, testén S-alakú reliefel) nemcsak karpereceken (pl. GEBHARD 1989, Abb. 33, 12; BUJNA 2005, Obr. 30, 33, 55), hanem variánsait a LT B2a-ra keltezhető fibulák lábain díszítő gombként is viszontláthatjuk (HORVÁTH 1979, XI. t. 2–3; HORVÁTH 1987, Pl. I, 1; XI, 6–7; GEBHARD 1989, Abb. 23, 1; 27, 6; 28, 2; 32, 3; BUJNA 2003, Obr. 12, 13).

15. kép Szabadi, 1-6, 9: 3. sír; 7: 2. sír; 8: 1. sír
Abb. 15 Szabadi, 1-6, 9: Grab 3; 7: Grab 2; 8: Grab 1

16. kép Szabadi, 1–2, 6: 5. sír; 3–4: 6. sír; 5: 12. sír; 7, 9–10: 10. sír; 8: 4. sír
 Abb. 16 Szabadi, 1–2, 6: Grab 5; 3–4: Grab 6; 5: Grab 12; 7, 9–10: Grab 10; 8: Grab 4

A szabadi bimbós díszítésű karperec teljesen pontos analógiáját nem találtuk és ez valószínűleg az öntésnél alkalmazott viaszvesztő eljárásnak is köszönhető, mivel így tökéletesen azonos alkotással nem is lehet számolni. Azonban a jellegzetes bimbós díszítés és a plasztikus zárótag párhuzamai kétségtelenül a LT B2-re való keltezést támasztják alá, a kérdés most már „csak” az, hogy a periódus idősebb, vagy a fiatalabb szakaszába sorolhatjuk-e a kérdéses bronz-karperecet.

Véleményünk szerint a szabadi 7. sír bimbós díszítésű bronzkarperecét a Gebhard-féle LT B2b-re (Kr.e. 290–260/250), de annak inkább az elejére keltezhetjük az analógiák (különösen a kitűnő párhuzamot adó rezi 22. síregyüttes) és a sírban lévő többi lelet alapján (pl. fibulapár).

10. Üvegkarperec

Előkerülése: 10, 11. sír

A temetőben csak két megolvadt üvegkarperec töredékét találták (9. kép 7; 16. kép 10; 13. kép 4; 22. kép 3, amelyek alkalmatlanok a részletesebb értékeléshez. Mindegyik kék színű, a 11. sír töredéke valószínűleg eredetileg is kör-, vagy az ahhoz hasonló D-átmetszetű lehetett, a keskenyebb típushoz tartozhatott, így feltehetően Haevernick 3. csoportjába lehetne sorolni (HAEWERNICK 1960, 45–47; GEBHARD 1989, 21; Reihe 38; KARWOWSKI 2004, 18–19).

C. Fegyverek

A szabadi temető 12 feltárt sírjából összesen 5 temetkezés, tehát csaknem a fele tartalmazott fegyvert, vagy arra utaló töredékeket (1,4,5,11,12. sírok). Ez a magas arány (41 %) természetesen lehet véletlen, melyet a megfigyelés hiányossága okozhatott, vagyis nem mindegyik sír került regisztrálásra.

Kardok: 1, 11. sír (3 db)

A szabadi 1. sírből felszínre került vaskard és töredékes hüvelye (3. kép 1a-d) leginkább a Lejars-féle 5. csoportba sorolható (zárt és hosszú koptató), de a kard hosszúsága is (mintegy 85 cm) a LT C1 második felére való keltezést támasztja alá. Ez szinkronban van azzal, hogy a sírban poncolt övlánc is volt, így a 11. sírral azonos összetételű fegyverzetre kell gondolnunk itt is.

A szabadi 11. sír három kardhüvelye (9. kép 8; 10–11. kép; 20–21. kép) többé-kevésbé töredékesen és hiányosan maradt fenn, így a tipológiai besorolásukat nem lehetett mindegyiknél egyértelműen elvégezni. Egyedül az egyik kardhüvelynél maradt meg a koptató nagy része (10. kép 1b-c, 1f-g; 20. kép 1e-f), amely alapján a hüvely biztosan Lejars 5B csoportjába sorolható. Erre a csoportra a hosszú, 20 cm-nél hosszabb,

finom és a zárt, áttörés nélküli koptató a jellemző, valamint a kardok hossza eléri a 80 cm-et is (LEJARS 1994, 35–36, 49–52); esetünkben 88,1 cm a kard hosszúsága. A másik két kard is a hosszabb kardok közé tartozik, a legkisebb is 81 cm hosszúságú, míg a másik vége hiányzik, de így is 81,7 cm a hossza. Általános tendencia, hogy az idő múltával a kardok hosszúsága egyre növekszik (LEJARS 1994, 36–38), így a szabadi 11. sír kardjai – ha csak a hosszúságukat néznénk – minden valószínűség szerint a fiatalabb horizontba, a Lejars 5–7. csoportba tartozhatnának (LT C1b-C2). Két kardhüvelynél töredékesen megmaradt a kétoldali megerősítés a T-alakú függesztő-füllel (10. kép 1d-e; 11. kép 1d-f; 20. kép 1c-d; 21. kép 1b-d). Ezt a megerősítés típust a Gournay-sur-Aronde szentélyben előkerült hüvelyeknél T. Lejars a 4. csoportba sorolja és a LT C1 fiatalabb periódusára keltezi (LEJARS 1994, 29, 34–35).

Az egyik kardhüvely vésett díszítése a svájci kardstílust, míg a másiké a magyar kardstílust idézi (SZABÓ-PETRES 1992).

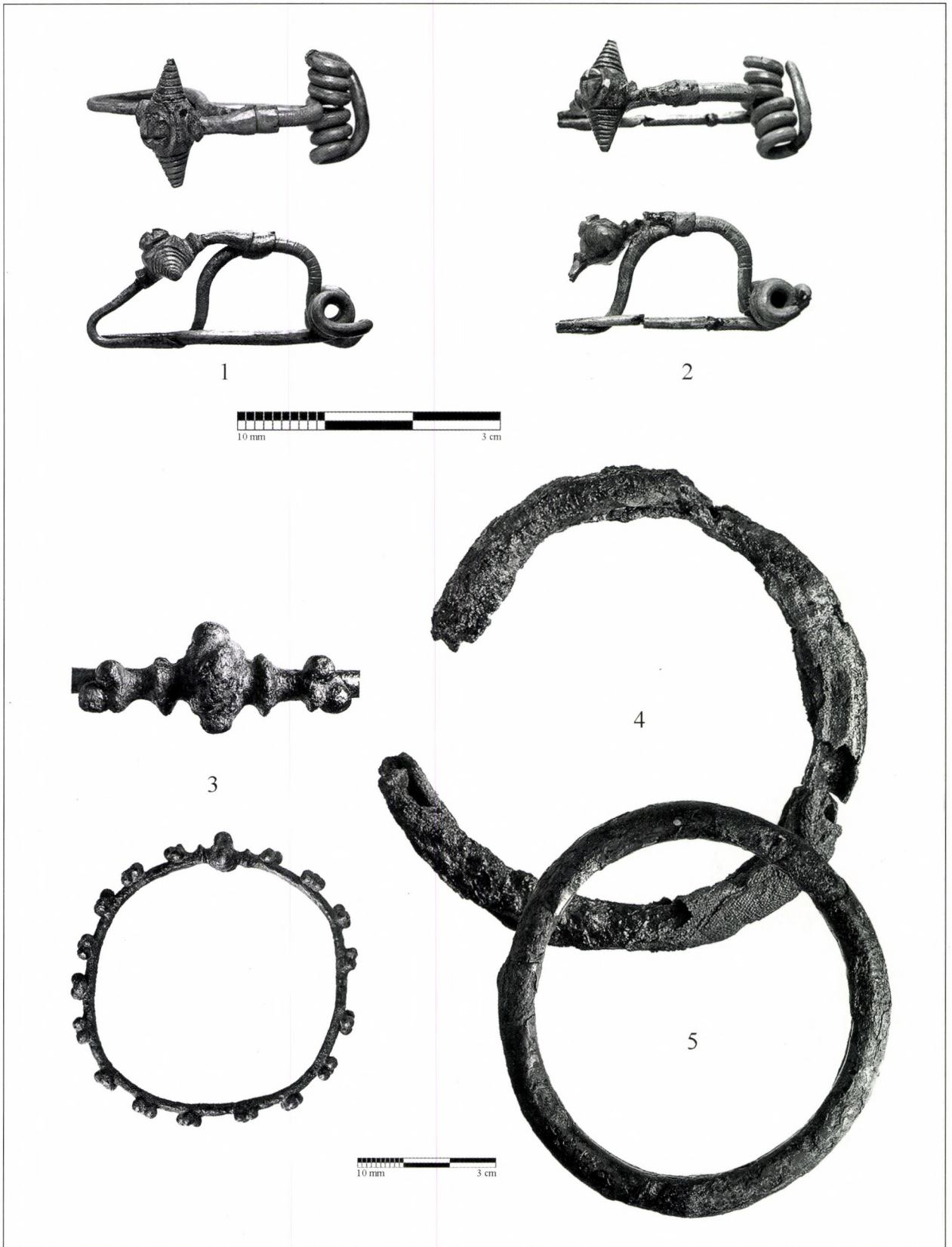
Pajzsok

1. Két- vagy háromrészes pajzsdudor: 12. sír

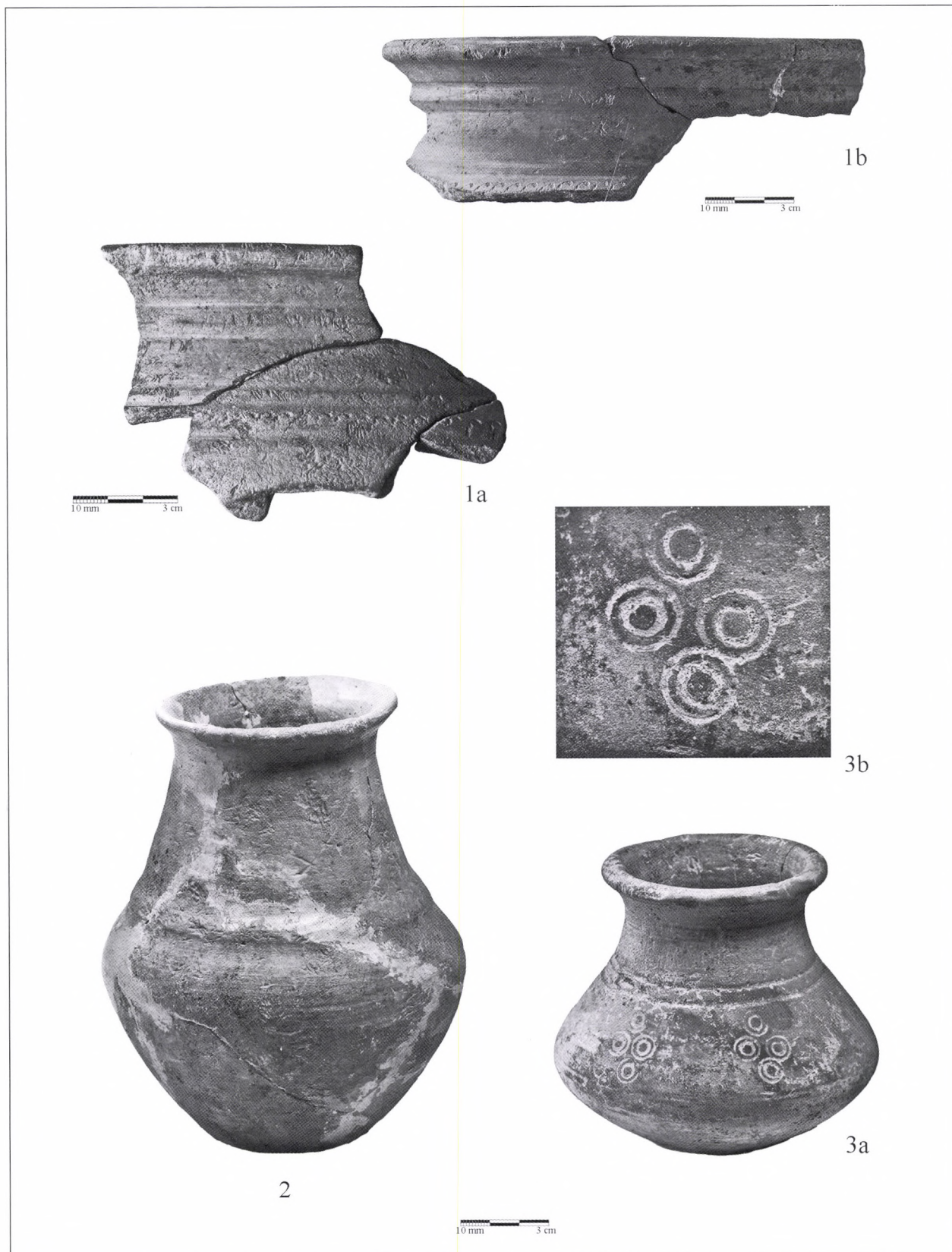
A szabadi temető legkorábbi pajzsához tartozhatott a 12. sír kétrészes umbójának egyik fele (14. kép 1; 16. kép 5). Ezeket a kétrészes, vagy egy középső gerincvédővel együtt háromrészes csónak-alakú dudorokat a kutatás egyértelműen a LT B2 periódus egyik jellemző védőfegyverének tartja és a Kárpát-medencébe a Kr.e. 4. század végén megjelenő újabb kelta hullámmal hozza kapcsolatba. Ennek a népességnek harcosai vettek aztán részt ilyen felszereltséggel a Kr.e. 280/79-ben lezajlott balkáni invázióban (SZABÓ 1995, 52–54; ugyanez magyarul: SZABÓ 1994, 50–56). A szabadi kétrészes pajzsdudor a klasszikus formába tartozik.

2. Trapéz szárnyú pajzsdudor: 11. sír (2 db)

A védőfegyverek közül a temető egyik fiatalabb sírjából, a 11. sírből két pajzsdudor került elő, mindkettő trapéz szárnyú. Az egyik Rapin IVC típus, az umbó trapéz alakú szárnyai ívelt szélűek, a dudor közepén éles borda és széleit ívelt vésett vonal díszíti (12. kép 6a-c; 19. kép 4a-b.). A Rapin ezeknek a típusú pajzsdudoroknak kialakulását az áttört szárnyú és középen bordával ellátott IIIC típusal együtt a Kr.e. 3. század végére határozta meg, de igazán a 2. században terjedtek el (RAPIN 1988, 80). A hasonló bordás umbók áttört szárnyakkal gyakran olyan sírokban fordulnak elő, ahol a kardok felfüggesztésére már az új divatot, a poncolt övláncot („gedellten Gürtel”, „gourmette”) használják. Ezt a horizontot a LT C1 második felére lehet keltezni, amely a Gournay-sur-Aronde-i szentély 2. fázisával, azon belül a 4–5. csoporttal egyezik meg (LEJARS 1994, 48–49, 56–57).

17. kép Szabadi, 1–5: 7. sír
Abb. 17 Szabadi, 1–5: Grab 7

18. kép Szabadi, 1a-2: 3. sír; 3a-b: 7. sír
Abb. 18 Szabadi, 1a-2: Grab 3; 3a-b: Grab 7

A másik szabadi pajzsdudor egyszerűbb formájú (12. kép 7a-b; 19. kép 3a-b), Rapin VA típusába sorolható, azonban valamelyest eltér a típus általános méreteitől (a dudor magassága kisebb, és a szegecs feje nagyobb). Ezt is ugyanolyan ívelt vésett vonal díszíti, mint a szabadi sír másik típusú umbóját és emiatt feltételezhetjük, hogy esetleg azonos időben és ugyanabban a műhelyben készítették ezeket. Teljesen hasonló díszítésű Rapin VA típusú pajzsdudorokat a Karaburma 29. sírből és egy Vučedolban talált temetkezésből ismerjük (TODOROVIĆ 1972, T. XII, 9; MAJNARIĆ–PANDŽIĆ 1970, T. XLVIII, 3; SZABÓ–PETRES 1992, Pl. 127), valamint két példányt a Kárpát-medence északi részéről, Ipeľské Predmostie egy-egy sírjából (Szlovákia) (FILIP 1956, T.CII.11, 13). A Malé Kosihy kelta temetőjéből felszínre került pajzsdudor díszítés nélküli, de ugyanebbe a csoportba tartozik (BUJNA 1995, Taf. 15, 2a-b).

3. Pajzskeretek: 1, 5. sír

A szabadi temető két sírjából, az 1 és az 5. sírből kerültek napvilágra még pajzsra utaló töredékek, U-keresztmetszetű pajzskeretek formájában (3. kép 2; 5. kép 4; 16. kép 6).

Lándzsák: 4, 11. sír (3 db)

1. A 4. sír széles levelű lándzsahegye (6. kép 11; 16. kép 8) Rapin IIIa típusába sorolható. Ez a forma Közép-Európában a Kr.e. 4. század végén jelenik meg és használata a III. század első felére esik (LT B2). Több példánya került elő a Duna-vidék Kr.e. 4. század végére keltezett sírjaiból, néha kétrészes umbóval együtt, nem ismeretlen a dél-alpi régió és a Balkán-félsziget temetkezéseiből sem (RAPIN 1988, 122, 134).

2. A 11. sírből előkerült három lándzsahegy (12. kép 3–5; 22. kép 7–9) mindegyike ugyanaz a „klasszikus” forma, csak a hosszúságukban és a köpű arányaiban térnek el kissé egymástól. Az egyik Rapin Ia típus, a 25,5 cm hosszúságával és ebből a 6,1 cm-es köpűvel rövidebb, mint a másik két példány. Ezt a rövidebb lándzsahegy típust használták a leghosszabb ideig a késő vaskorban, a Kr.e. 4. század végétől az 1. századig. A másik két hosszabb lándzsahegy az arányaiiban rövidebb köpűvel a Rapin Ib típusba tartozik és keltezése pontosabb, valószínűleg a Kr.e. 3. század utolsó negyedére lehet keltezni (RAPIN 1988, 133).

D. Használati tárgyak

Borotva: 5. sír

Ez a borotvaforma a kör alakú markolatvéggel a LT C periódusra jellemző (JAKOBI 1974, 92–94, Abb. 25). A szabadi példánynál (7. kép 3; 16. kép 2) jellegzetes, hogy a kör alakú markolatvég előtt egy kivágás miatt

éles váll van, amelyhez teljesen pontos analógiát nem találtunk.

Vasolló: 10. sír

Az U-alakú rugóval rendelkező olló a legáltalánosabb forma. A kelta találmánynak tartott eszköz a LT B1 óta gyakran fordul elő férfi sírok mellékleteként (HUNYADY 1942–44, 125; JAKOBI 1974, 88–89), így például a dunántúli kamondi temető egyik ilyen korai periódusra keltezhető sírjából is került elő hasonló vasolló a Dunántúlról (HORVÁTH 2009). A szabadi egyetlen egy példány (9. kép 6; 16. kép 7) különlegessége az, hogy a penge rugó felőli végének sarka bevágott díszű. A vasollót a 10. sírből felszínre került többi melléklet (csavart vas övlánc, egymásra futó végű sima vaskarperec) alapján csak tág időhatárok közé lehet keltezni, a LT B2–C1 periódusokra.

Vasár: 9. sír(?)

Bizonytalan, hogy a vasár (9. kép 4) egyáltalán kelta temetkezéshez tartozott-e. Amennyiben a sírhoz tartozott, úgy ritka esettel állunk szembe. Ilyen munkaeszközök sírba tételére nagyon ritkán került sor, de néhány példát ismerünk: Magyarszerdahely 2. sírjából került elő három nyéltüskés vasár (HORVÁTH 1979, 60–61, VII. t. 1–3); Chotín (Hetény, Szlovákia) 34. férfisírjában voltak hasonló eszközök (RATIMORSKA 1975, 87, 90, Taf. V, 8–11); Pottenbrunn (Ausztria) 48. férfisírjában fordultak elő ugyancsak vasarak (RAMSL 2002, 87–89, Taf. 37, 17).

E. Kerámia

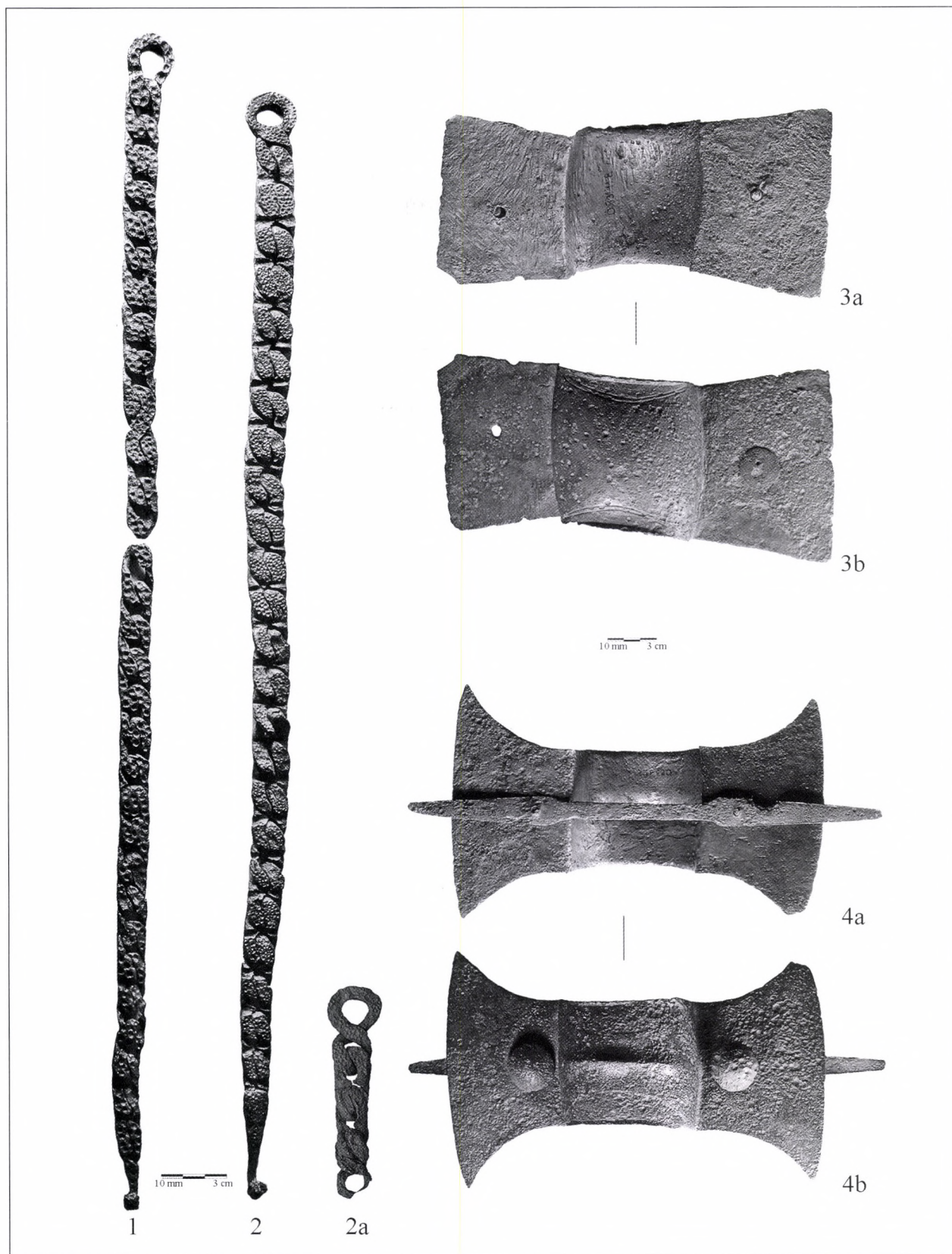
A kerámia mellékleteket elsősorban az azokkal együtt előkerült fémek segítségével lehetett pontosabban keltezni. A kerámiák értékelésénél külön hangsúlyt helyeztünk annak kimutatására, hogy a szabadi kelta temetőben melyek a legjellemzőbb formák. Megfigyelhettük, hogy a temetőn belül a jellegzetes, egymásra hasonlító edényformák az egy periódushoz tartozó sírokból láttak napvilágot, tehát a forma csak arra a periódusra volt a jellemző. Ezekben az esetekben nemcsak a kerámia, hanem a fémmellékletek is hasonlóságot mutattak. Mindez persze nem nagy „felfedezés”, csupán az azonos anyagi kultúrára világít rá egy időhatáron belül.

1. Széles formák (Szélesség > Magasság)

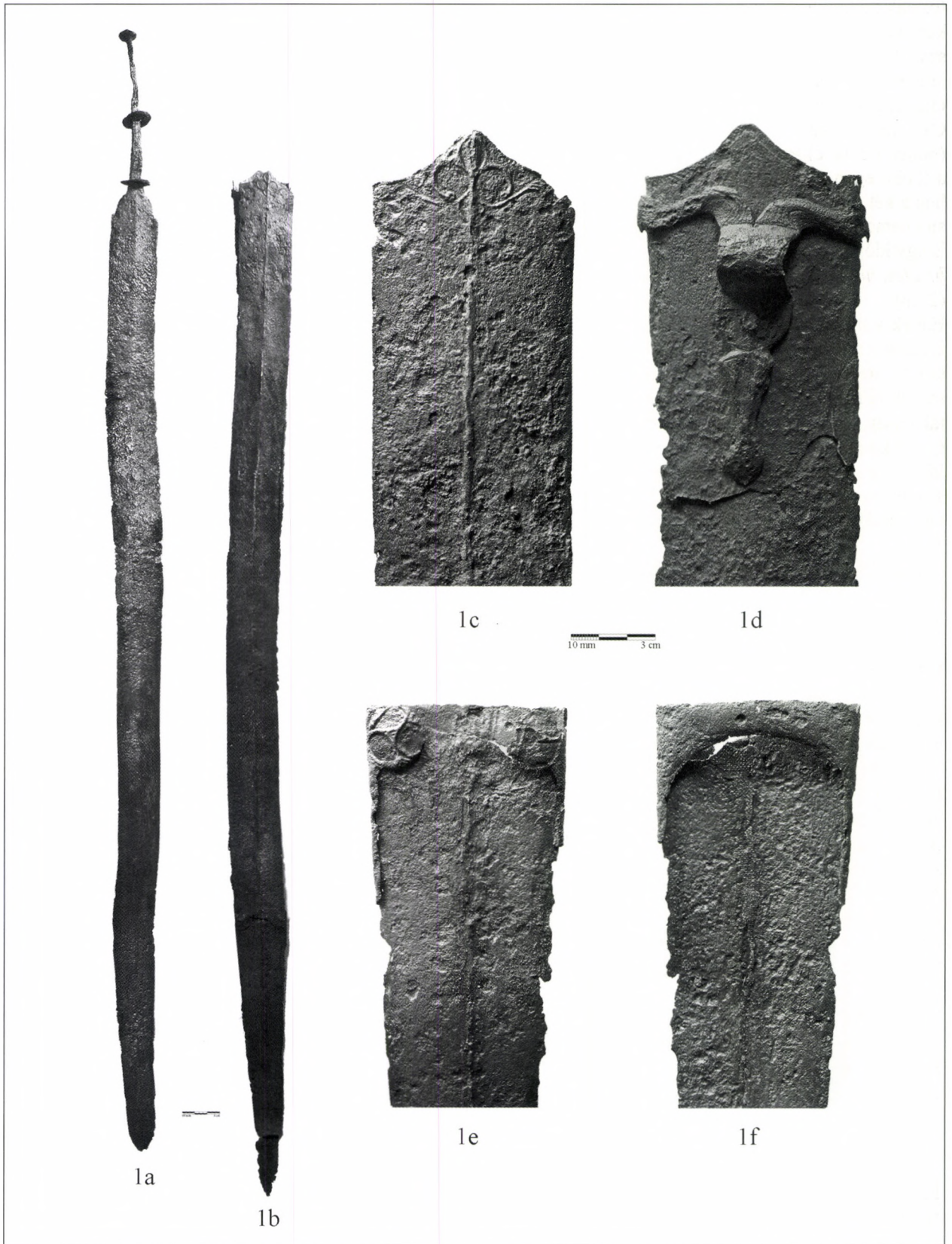
Tál

a) Függőleges nyakú, duzzadt peremű, talpgyűrűs: 1, 11. sír

A Hunyady 4. típus fiatalabb változata azzal a különbséggel, hogy a szabadi két példány (4. kép 5; 13. kép 12) válla már feljebb van, Hunyady I. a LT C1

19. kép Szabadi, 1-4b: 11. sír
Abb. 19 Szabadi, 1-4b: Grab 11

20. kép Szabadi, 1a-f: 11. sír
 Abb. 20 Szabadi, 1-f: Grab 11

formák között tárgyalja (HUNYADY 1942–44, 129, 14. kép 4). Ez a szabadi tálforma nagyon jellegzetes, a szabályosan függőleges nyakával és a fent leírt többi jellemzővel, teljesen pontos analógiáját máshol nem találtuk. Nem lehet véletlen, hogy Szabadiban két LT C1b periódusra keltezhető és hasonló összetételű (poncolt övlánc) fegyveres sírból kerültek felszínre és a többi, egymáshoz hasonló tálforma legtöbbször is ebben a két sírban fordult elő. Tehát mindkét sírt (1, 11. sír) nemcsak a fémek, hanem a hasonló formájú tálak is egy időpontra kelteznek.

b) *Éles, magasan elhelyezkedő vállú, S-profilú*: 11. sír (2 db)

Ennek a típusnak két példánya (13. kép 8, 10) került felszínre a többes temetkezést tartalmazó fegyveres sírból, melyet a LT C1b periódusra kelteztünk. A kisebbik tálnak a nyaka erősebben ível kifelé. Ez az általánosan elterjedt típus Hunyady 8. formájával (LT C2-D közös típus) mutat legjobban hasonlóságot, de idézi már a LT D-re keltezhető 10. forma jellegzetességeit is: a szűk nyak és a váll már jobban elválik egymástól (HUNYADY 1942–44, 130–132, 14. kép 8, 10).

c) *Lágy, S-profilú*: 1 (2 db), 11. sír, szórvány

Az előző két táltípus példányaival együtt – a szórvány táltöredéket nem számítva – ugyanabból a két sírből látott napvilágot ez a három darab (4. kép 3–4; 13. kép 7) képviselt legáltalánosabb forma, vagyis ezek is a LT C1b-re keltezhetőek. Hunyady 6. és 8. formája közöttiek ezek a tálak, azzal a különbséggel, hogy a mi példányaink vállának lágy profilja már feljebb helyezkedik el (HUNYADY 1942–44, 130–131, 14. kép 6, 8; HORVÁTH 2007, 36).

d) *Behúzott, duzzadt peremű*: 2. sír

A 2. sírban lévő behúzott peremű tálat (5. kép 2) az azal együtt előkerült vasfibula a LT B2-re keltezi. Ennél a formánál a duzzadt perem közvetlenül ráül a gömbölyű vállra és a vállnál a legszélesebb a tál. A magyarszentmiklósi késő kelta településen is került felszínre hasonló forma, annak kapcsán összefoglaltuk a táltípus eredetét, kronológiai helyzetét, a legfontosabb információkat. Ebből az összefoglalásból kiderül, hogy egy hosszú ideig használt formáról van szó, mely a LT B2 alatt is közkedvelt volt (HORVÁTH 2007, 36).

Csupor/ Pohár

Hunyady I. szerint is ezek az egyik legnehezebben keltezhető edényformák, maga az elnevezésük sem teljesen egyértelmű. Kisebb – pohárnak és csészének is nevezhető – valamint nagyobb, már fazékszerű példányai lágy- és éles profilú változatban egyaránt előfordulnak a Kárpát-medence La Tène korában (HUNYADY 1942–44, 136–139). Az általunk tárgyalt

példányok között is vannak kisméretű, csésze-szerű és nagyobb darabok. A magasabb nyakú, bikónikus testű edényeket is ennél a csoportnál említjük meg.

a) *Lágyprofilú csupor*: 3 (3 db, egyik pecsételt díszű), 7, 8. sír

Mindegyik jellemzője, hogy a váll a legszélesebb átmérővel a csupor közép-magasságában helyezkedik el, a nyakuk azonban különböző. A 8. sír csuprának (9. kép 1) és a 3. sír egyik példányának (5. kép 5) magasabb nyaka erősebb törésvonallal csatlakozik a vállhoz, melyet árkolással is hangsúlyoztak. A 3. sír másik csupra magasabb és szűkebb szájú forma (6. kép 9), míg a sír pecsételt díszű darabja (6. kép 10, 18. kép 1a-b) a laposabb, széles típusok közé tartozik. A pecsételt díszítéssel alább foglalkozunk bővebben. A 7. sír példánya különlegesebb forma (7. kép 7): a száj és a nyak éles törésvonallal csatlakozik egymáshoz, szinte tölcse a száj kiképzése. A 3. sírt a LT B2a-ra, a 7. sírt a LT B2a/b fordulójára lehet keltezni a fémleletek alapján, míg a 8. sír kora bizonytalan, a közép LT idejére valószínűsíthető. Az utóbbi sírből csak kerámia leletek kerültek napvilágra és ezek sírhoz való tartozásuk is kérdéses, azonban a bemutatott példánynál is (9. kép 1) – a hozzá hasonló 3. sír csupra alapján – inkább a LT B2-re való datálást tartjuk a legvalószínűbbnek.

b) *Pohár*: 1, 7. sír

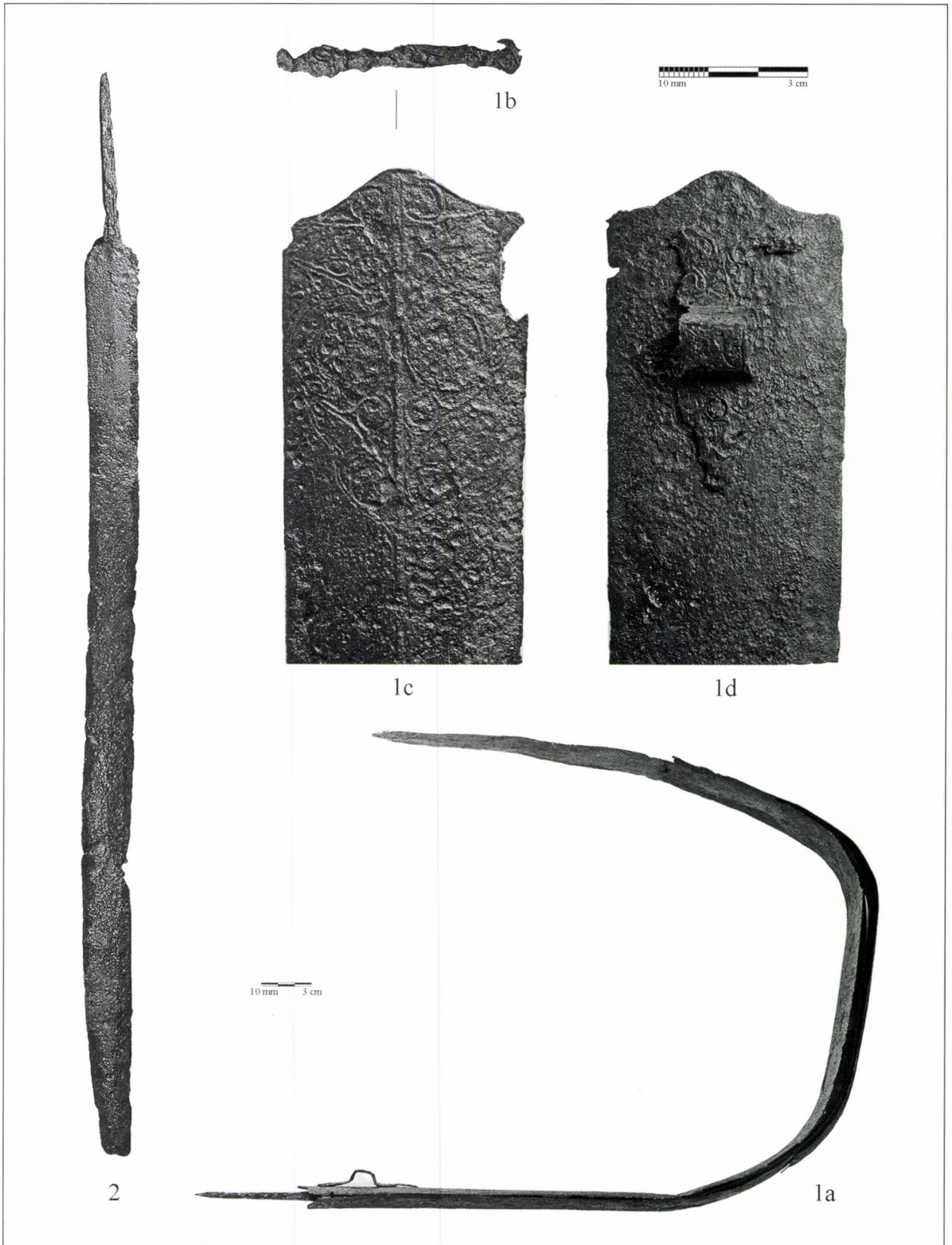
Mindkettő kisméretű (10 cm-nél kisebb a magasságuk), magas, kónikus szűkebb nyakú, alsó részük lencse formájú. A két pohár hasonlóságuk ellenére nem egykorú: a 7. sír pecsételt díszítésű példányát (8. kép 5, 18. kép 3a-b) a fémleletek a LT B2a/b fordulójára keltezik, míg az 1. sír pohara (4. kép 2) biztosan a LT C1b-be tartozik a sírből előkerült fémek alapján.

c) *Bikónikus forma*: 3, 11. sír

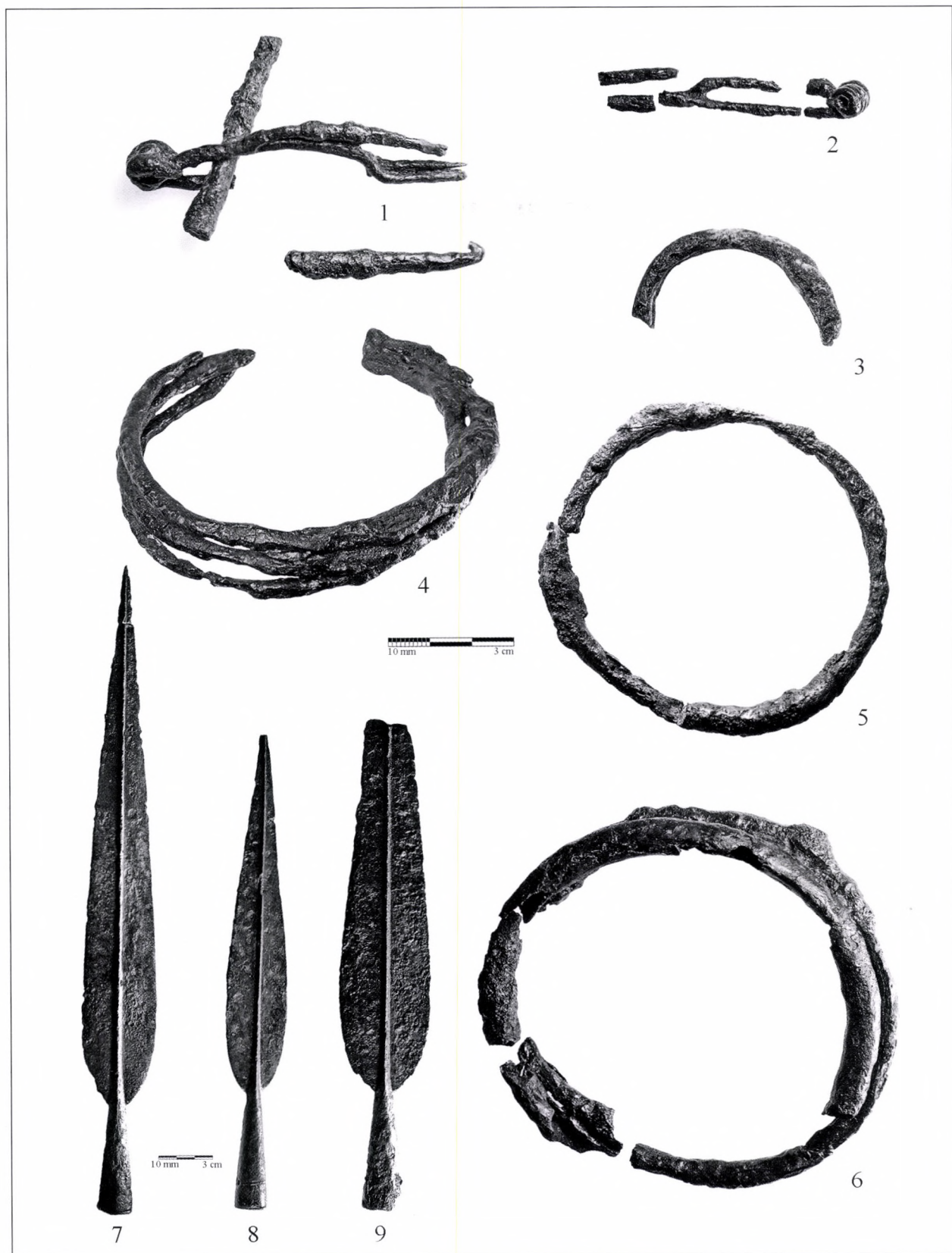
Mindkét edényre a kettős csonka kúp alakú forma a jellemző, a nyakuk magasabb, a legszélesebb átmérőjük közép-magasságban helyezkedik el és a szájuk szélesebb. A korábbi periódusra keltezhető (LT B2a) 3. sír edényének nyaka íveltebb (5. kép 8), míg a 11. sír csaknem teljesen szabályos bikónikus formájú edénye (13. kép 9) a LT C1b-be sorolható.

2. *Magas formák* (Magasság > Szélesség): 1, 2, 3, 8, 11. sír

Az alábbi kerámia leletek felsorolása és keltezése is mutatja, hogy ez a forma mennyire változatos és általános a kelta időszakban. Nehéz lenne pontos tipológiánkat kidolgozni. Az elnevezésében is változatos (*urna, fazék, váza, amfora forma*) magas edények között előfordul szűkebb nyakú, tölcse a szájú, arányosan gömbölyű hasú, a LT C1b-re keltezhető 1. sírből származó példány (4. kép 6) és ugyanabból a temet-

21. kép Szabadi, 1a-2: 11. sír
Abb. 21 Szabadi, 1a-2: Grab 11

22. kép Szabadi, 1-9: 11. s/v
Abb. 22 Szabadi, 1-9: Grab 11

kezésből látott napvilágot egy karcsúbb testű variáns is (4. kép 7). Ugyancsak a temető egyik fiatalabb sírjának (11. sír) melléklete volt a kónikus felső részű, szűkebb nyakú, valamivel durvább kidolgozású edény is (13. kép 11). Inkább fazéknak nevezhető már a 3. sír szélesebb, zömökebb edénye (5. kép 7), mely a temető korai periódusába (LT B2a) sorolható. Ugyanennek a formának egy kissé szűkebb és íveltebb nyakú változata a 2. sírből került felszínre (5. kép 3), a LT B2 időszakából származik.

A magas formák között különlegességnek számít a 3. sír kora vaskori hagyományokat mutató bikónikus edénye (5. kép 6, 18. kép 2), hasonló került elő például a pottenbrunni temető LT B1-re keltezhető egyik sírjából is (RAMSL 2002, Taf. 68, 4; Abb. 107 Typen-tafel).

3. Pecsételt díszítés

A szabadi temetőben két pecsételt díszítésű edény került felszínre, mindkettőt a LT B2-re lehet keltezni (3. sír: LT B2a; 7. sír: LT B2a/b fordulója). Amíg a 3. sír csoporjának vállán lévő rontott „futó kutya” vagy „kampósbot alakú” pecsételt díszítés (6. kép 10; 18. kép 1a-b) a ritkábban előforduló mintákhoz tartozik, addig a 7. sír kis poharának koncentrikus körökből álló díszítése (8. kép 5; 18. kép 3a-b) gyakoribb. A korai időszakban a pecsételt geometrikus díszítés rendkívül jellemző a kerámián Közép-Európában (SZABÓ 2005, 109–110).

F. Összefoglaló értékelés

Csoportos temetkezési rend

A dokumentáció ugyan hiányosan maradt meg, de az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a temető legalább négy kisebb sírcsoportból állt. Ezek a csoportok a kiscsaládok temetkezési helyei lehettek, ugyanakkor az információk bizonytalansága miatt további következtetések levonása erőltetett lenne és esetleg nem fedné a valóságot. A csoportokon belüli nemek, életkor szerinti, szegény-gazdag, fegyveres-anélküli stb. közötti megoszlás vizsgálata ezért esetünkben értelmetlen lenne. A csoportos temetkezési rendre több példát találunk a Kárpát-medencében. Vácutt hét egymástól területileg elkülönülő csoportot tudtak elkülöníteni (HELLEBRANDT 1999, 99, 102; Fig. 99), Karaburma kelta temetőjének sírjai ugyancsak csoportos elrendezésűek (TODOROVIC 1972, 46), míg Magyar-szerdahelyen a temetkezési szokások alapján sikerült szétválasztani a csoportokat (HORVÁTH 1979, 50, 64; 15. kép).

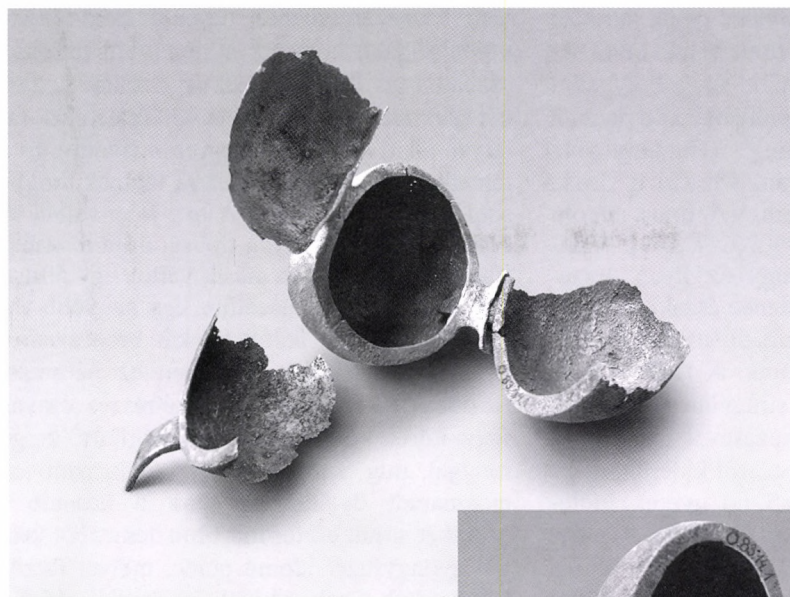
Többes temetkezés

A keleti kelták területén, különösen a Dráva-Száva közén nem ritka a többes temetkezés szokása és erre sok példát lehet felsorolni (BOŽIČ 1981, 329; GUŠTIN 1981, 229; GUŠTIN 1984, 317; BOŽIČ 1999, 196; DIZDAR 2004, 48). Néha a leletek nagy száma, vagy a síron belüli elhelyezkedése is utal a többes temetkezésre – mint Szabadiban is történt – ugyanakkor több hasonló tárgy jelenléte nem automatikusan jelent többes temetkezést. Lehetséges például, hogy a harcmodorban bekövetkezett változás miatt van három lándzsahegy egy sírban, vagy egy-egy hasonló tárgy trófeaként, vagy hagyatékként került a sírgödörbe (GUŠTIN 1984, 317). Számos variáció képzelhető el még a többes temetkezés okaként (LORENZ 1980, 144) és a magyarázathoz elengedhetetlen annak megállapítása, hogy egy időben történt-e a temetkezés, és nem utótemetkezésről, mint például a dobovai 10. sírnál, van-e szó (GUŠTIN 1981; BOŽIČ 1999, 195–196)? Felvetődhet például az is, hogy a fegyverrel eltemetett férfit a meggyilkolt felesége követte a sírba (DIZDAR 2004, 48), vagy harci események miatt halt meg egyszerre néhány harcos és a közös sír is utalhat a harcban kialakított kapcsolatukra, rendjükre (pl. a *trimarkisia*, „három lovas” taktikai egység).

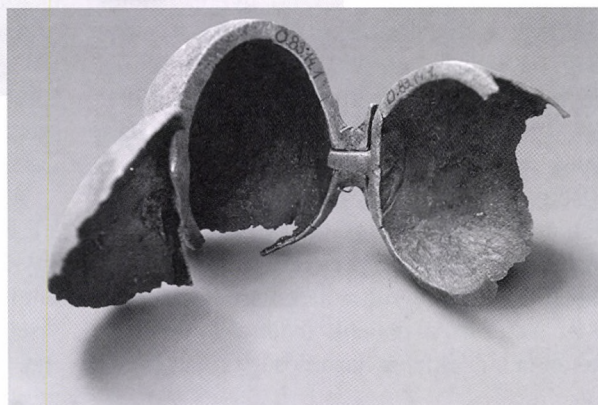
Véleményünk szerint a többes, valószínűleg kettős temetkezés egy időben történhetett Szabadiban és ez alapján nem kizárt, hogy háborús eseménykor haltak meg a harcosok. A fegyverek – különösen a pajzsok – hasonlósága a Dráva-Száva közén előforduló fegyverekkel és a mindkét helyen meglévő többes temetkezési szokás miatt szorosabb kapcsolatot tételezhetünk fel a Kapos-völgye és a szkordiszkus, tauriszkus területek között. Ugyanakkor a Kárpát-medence északkeleti részének leletanyagával is felfedezhető némi hasonlóság.

A fegyveres sírok párhuzamai

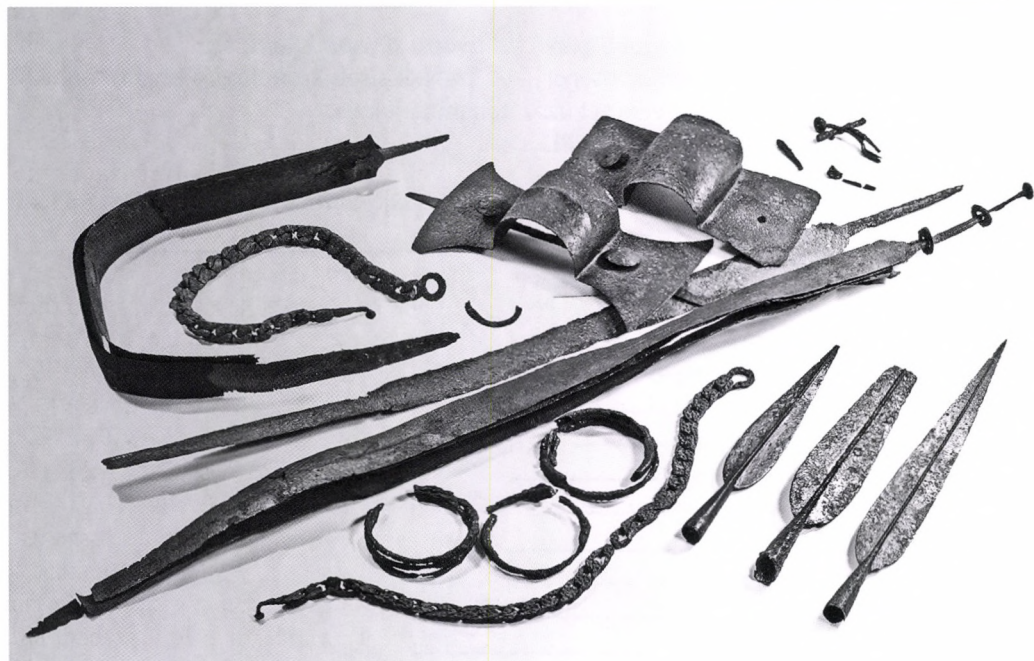
A szabadi 11. síregyütteséhez hasonló összetételű temetkezéseket a következő lelőhelyekről ismerjük: Drňa, 5/74. sír (FURMÁNEK–SANKOT 1985, 290–292, Obr. 12); Karaburma, 29. sír (TODOROVIC 1972, 19, T. XIXII); Dobova, 2. sír (GUŠTIN 1977, T. 5; SZABÓ-PETRES 1992, No.108) és Brestovik, 1. sír (BOŽIČ 1981, T. 7; SZABÓ-PETRES No.103). Mindezeket a párhuzamokat T. Lejars gyűjtötte össze és értékelte a Gournay-sur-Aronde szentély kardjainak feldolgozása (LEJARS 1994). Ezekon kívül még ismerünk hasonló mellékletekből álló, de a szabadi sírhoz képest részben hiányos összetételű sírokat Novo Mesto-ból is (KRIŽ 2005, T. 70–72), valamint a Kárpát-medence

1

2

23. kép Szabadi, 1: szórvány; 2: a 11. sír fémmellékletei
Abb. 23 Szabadi, 1: Streufund; 2: die Metallfunde von Grab 11

északi részéből szintén kerültek feltáráásra hasonló sírok: Vác, 40. sír, ennél csak az övlánc egyik karikája poncolt díszű, a pajzs Rapin V típus (HELLEBRANDT 1999, XXXIX. t.); Bodroghalom, 1. sír, a bolygatott sír pajzsa Rapin IV C típus, kardja hiányzik, a poncolt övlánc egyik tagja van csak meg (HELLEBRANDT 1999, LXVI. t. 1–10); Radostyán, 15. sír, a sírban kard, poncolt övlánc, pajzs Rapin VA típus, három lándzsahegy (HELLEBRANDT 1999, XC. t. 2–9). A felsorolt párhuzamokból kiderül, hogy az ilyen összetételű síregyüttesek a Kárpát-medence északi és a déli peremén helyezkednek el és a szabadi sírt természetesen a déli területhez kell sorolnunk. A Dráva-Száva közötti területről ismert analóg síregyüttesek sorát a Dobova, 10. sír idősebb temetkezésével is ki lehet egészíteni, ahol a többes temetkezésről kiderült, hogy az eredeti többes temetkezést (férfi, nő, gyerek) utótemetkezés is követte. Az idősebb sírt (Dobova, 10a. sír) a Mokronog IIa fázisba sorolták legújában, ami a közép-európai LT C1-nek felel meg (GUŠTIN 1981; BOŽIĆ 1999, 195–196). Tehát a hasonló síregyüttesek megtalálhatók mind a keleti, a szkordiszkuszok lakta területen (Belgrad 2 periódus), mind pedig nyugaton, a Mokronog csoport részén is (GUŠTIN 1984, 323), és ezeket pontosabban a LT C1b periódusra kell keltezni.

Szabadiban a 11. sír együtteséhez hasonló lehetett az 1. síré is, nemcsak a poncolt övláncok jelenléte, hanem a kerámia mellékletek hasonlósága miatt is.

Kapcsolat Rezi és Szabadi között

A szabadi 7. sírből előkerült síregyüttes legjobb párhuzamát, szinte ugyan-azt a viseletet, ékszerezettséget mutatta a rezi temető 22. sírja, amelyben az elhunyt tíz év körüli lány volt (HORVÁTH 1987, 106–108, Pl.

XXI, 1–10). Jobb csuklóján a szabadi bimbós díszítésű bronzkarperechez hasonló került elő, azzal a különbséggel, hogy az nyitott volt, hiányzott róla a szabadin található plasztikus zárótag. Reziben mindkét csuklón és a bokákon is voltak perecek (az egyiket ugyan állati bolygatás megsemmisítette), és a szabadi temetkezés mellékletei is arra utalnak, hogy itt is hasonló lehetett a helyzet. A rezi jobb vállán lévő egyik bronzfibula ugyanolyan típusú, mint a szabadi bronzfibula pár (Reziben a másik vállon egy álrugós bronzfibula és a külső ruházathoz egy nagyobb vasfibula is volt) és mindkét halott nyakát bronzszemekből álló nyak-lánc díszíthette, Reziben ez háromsoros volt. Reziben a kislány derekát kétrészes csavart övlánc fogta körül, kiegészítve egy „mágikus” üreges vaskoronggal, míg Szabadiban az egyik, hamvasztás után megmaradt övlánc-rész utalt a hasonló viseletre. Mindkét sírnál előfordult bronzlemezből készített, kívül gyöngyfüzér idomú pereg, melyet Reziben a bokán hordtak. Ezekon kívül a szabadi 7. sírből, mint ékszer vagy viseleti tárgy, egy zárt vaskarperec és egy vas csőpereg-pár látott még napvilágot (lábperc?).

A szabadi és a rezi sírok legvalószínűbb keltezése a LT B2a/b periódusok fordulója, a Kr.e. 3. század első egy-két évtizede, elsősorban a bronz fibulapár és a bimbós díszű karperec alapján. Az ékszertípusok és a viselet feltűnő hasonlóságát az egyidejűségen kívül úgy magyarázhatnánk, hogy az akkori életben is rokokok lehettek a viselői.

A temető sírjainak keltezése

A szabadi sírok kronológiai besorolását az 1. táblázaton mutatjuk be.

1. táblázat. A szabadi kelta sírok kronológiai helyzete - Tabelle 1. Die Chronologia der Keltengräber im Szabadi

Sír-szám	Abszolút	350	300	250	200	150	
	Relatív	LT B1	B2a	B2b	C1a	C1b	C2
	Gebhard-horizont	3	4	5	6	7	8
12			-----				
3			-----				
6		-----					
5			-----				
7			-----				
2			-----				
4			-----				
8			-----?				
9			-----?				
10			-----?				
1				-----			
11				-----			
Szőr-vány				-----			

A Szabadiban előkerült sírleletek részletesebb értékelése után megállapíthatjuk, hogy a temetőt a Kr.e. 4.század végén, 3. század elején létesítették és kb. 100 évig használhatták (LT B2a-C1b). Több ugyanilyen használati idejű temetőt ismerünk a Kárpát-medencéből, ezek a balkáni invázió előtt az ún. második

hullámot követően létesülnek (SZABÓ 1994, 41, 54–55). Ugyanakkor ezeknek a temetőknek a megszűnése általában a LT C1 végére esik, aminek a pontos okát egyelőre nem ismerjük. Egyáltalán nagyon kevés a LT C2-re keltezhető temetkezés a Kárpát-medencében.

Jegyzetek

- 1 Vörös Istvánnak ezúton is köszönjük a leletek bejelentését.
- 2 Régészeti Füzetek I/35(1982)22. Honti Szilviának ezúton is köszönjük a közlés jogának átadását, valamint a publikáció elkészítéséhez nyújtott segítségét. A leletek leltári száma RRM Ő.83.1.1-20.4. és Ő.93.90.1.
- 3 A mellékletek leírásánál használt rövidítések: h: hosszúság, sz: szélesség, szá: szájátmérő, fá: fenékátmérő, átm: átmérő, m: magasság, tör: töredékes, v: vastagság, fv: falvastagság, lsz: leltári szám, B: belsőhúros (= alsóhúros), K: külsőhúros (= felsőhúros), (A „B” és „K” betű utáni két szám a rugómenetek számát adja. A fibulák kengyelénél megadott formát KRUTA 1971, Pl.6 és BUJNA 2003, Obr. 3 alapján közöljük.
- 4 Költő László mérése (fájlnév: kelta 7.16-17.). Köszönjük Költő László szívességét, hogy a mérést elvégezte.

IRODALOM

- ALMÁSSY 1998 ALMÁSSY K., *Kelta temető Tiszavasvári határában. – Une nécropole celtique à Tiszavasvári*. JAMÉ 39–40 (1997–1998) 55–110.
- BENADIK 1978 BENADIK, B., *Keltisches Gräberfeld in Maňa*. SIA 26 (1978) 383–419.
- BENADIK 1983 BENADIK, B., *Maňa. Keltisches Gräberfeld. Fundkatalog*. Materialia Archaeologica Slovaca V. Nitra 1983.
- BOŽIČ 1981 BOŽIČ, D., *Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslovanskem Podonavju*. AV 32 (1981) 315–347.
- BOŽIČ 1999 BOŽIČ, D., *Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964*. AV 50 (1999) 189–213.
- BUJNA 1982 BUJNA, J., *Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken*. PA 73 (1982) 312–431.
- BUJNA 1989 BUJNA, J., *Das latènezeitliche Gräberfeld bei Dubnik. I*. SIA 37 (1989) 245–354.
- BUJNA 1991 BUJNA, J., *Das latènezeitliche Gräberfeld bei Dubnik. II. Analyse und Auswertung*. SIA 39 (1991) 221–255.
- BUJNA 1995 BUJNA, J., *Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog*. Archaeologica Slovaca Monographiae 7, Nitra 1995.
- BUJNA 2003 BUJNA, J., *Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska. – Typovo-chronologické triedenie LT B – a C1 spôn*. SIA 51 (2003) 39–108.
- BUJNA 2005 BUJNA, J., *Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku*. Nitra 2005.
- ČIŽMÁŘ 1975 ČIŽMÁŘ, M., *Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. – Relative Chronologie der keltischen Gräberfelder in Mähren*. PA 66 (1975) 417–437.
- ČIŽMÁŘ 1995 ČIŽMÁŘ, M., *Beitrag zur Erkenntnis der fremden Einflüsse af dem mährischen Gebie in der Stufe LT B1*. In: *L'Europe celtique du Ve au IIIe siècle avant J.-C. Contacts, échanges et mouvements de populations*. Actes du deuxième symposium international d' Hautvillers 8–10 octobre 1992. (Ed: J.-J. Charpy) Mémoire N° 9 de la Société Archéologique Champenoise. Sceaux Cedex 1995, 69–75.
- DE NAVARRO 1972 DE NAVARRO, J.-M., *The Finds of the Site of La Tène. I. Swords and Scabbards found in them*. Oxford 1972.

- DIZDAR 2004 DIZDAR, M., *Grob LT 11 iz Zvonimirova- Primjer dvojnog pokopa Latenske kulture. – Grave LT 11 from Zvonimirovo – an example of a double La Tène burial.* OA 28 (2004) 41–89.
- FILIP 1956 FILIP, J., *Keltové ve Střední Evropě.* Praha 1956.
- FURMANEK–SANKOT 1985 FURMANEK, V.– SANKOT, P., *Nové laténské nálezy na Středním Slovensku. – Neue latènezeitliche Funde in der Mittelslowakei.* SIA 33 (1985) 273–310.
- GEBHARD 1989 GEBHARD, R., *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabung in Manching 11.* Stuttgart 1989.
- GUŠTIN 1977 GUŠTIN, M., *Relativna kronologija grobov „Mokronoške skupine.” – Relative Chronology of the Graves of the „Mokronog Group”.* Keltske Študije. Posavski Muzej Brežice, 4 (1977) 67–103.
- GUŠTIN 1981 GUŠTIN, M., *Keltische Gräber aus Dobova, Slowenien.* AKorr 11 (1981) 223–229.
- GUŠTIN 1984 GUŠTIN, M., *Die Kelten in Jugoslavien.* JRGZM 31 (1984) 305–363.
- HAEVERNICK 1960 HAEVERNICK, TH. E., *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland.* Bonn 1960.
- HELLEBRANDT 1999 HELLEBRANDT, M., *Celtic finds from Northern Hungary.* In: *Corpus of Celtic finds in Hungary III.* (Ed: Kovács, T.–Petres, É.– Szabó, M.) Budapest 1999.
- HORVÁTH 1979 HORVÁTH L., *A magyarszerdahelyi kelta és római temető. – The Celtic and Roman cemetery at Magyarszerdahely.* ZGy 14, 1979.
- HORVÁTH 1987 HORVÁTH, L., *The surroundings of Keszthely.* In: *Corpus of Celtic Finds in Hungary I. Transdanubia 1.* (Ed: Kovács, T.–Petres, É.–Szabó, M.) Budapest 1987, 63–178.
- HORVÁTH 1997 HORVÁTH, L., *Einige chronologische Fragen des keltischen Gräberfeld von Rezi.* ZM 8 (1997) 79–90.
- HORVÁTH 2007 HORVÁTH L., *Gyerekjáték vagy attribútum? Kelta leletek Magyarszentmiklós-ról (Zala megye). – A toy or an attribute? Celtic finds from Magyarszentmiklós, County Zala, Hungary.* ZM 16 (2007) 25–43.
- HORVÁTH 2009 HORVÁTH L., *A kamondi kelta temető.* (Kézirat. Megjelenik az ActaArch Hung-ban).
- HUNYADY 1942–44 HUNYADY I., *Kelták a Kárpátmedencében. – Die Kelten im Karpatenbecken.* DissPann II, 18, 1942–44.
- JACOBI 1974 JACOBI, G., *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 5,* Wiesbaden 1974.
- KARWOWSKI 2004 KARWOWSKI, M., *Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich.* MPK 55, 2004.
- KLEIN 2004 KLEIN, F.: *Siedlungsfunde der ausgehenden Späthallstatt- und frühen Latènezeit aus Württemberg.* Dissertatio (Manuscript). Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls-Universität Tübingen.
- KRÄMER 1964 KRÄMER, W., *Das keltische Gräberfeld von Nebringen (Kreis Böblingen).* Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart. Reihe A, Heft 8, Stuttgart 1964.
- KRÄMER 1985 KRÄMER, W., *Die Grabfunde von Manching und die latènezeitlichen Flachgräber in Südbayern.* Die Ausgrabung in Manching 9, Stuttgart 1985.
- KRIŽ 2005 KRIŽ, B., *Novo mesto VI. Kapiteljska njiva. Mlajšezeleznodobno grobišče. – Late Iron Age Cemetery.* Carniola Archaeologica 6, Dolenjski Muzej 2005.
- KRUTA 1971 KRUTA, V., *Le trésor de Duchcov.* Ústí nad Labem 1971.
- LEJARS 1994 LEJARS, Th., *Gournay III: Les fourreaux d'épée. Le sanctuaire de Gournay-sur-Aronde et l'armement des Celtes de La Tène moyenne.* Paris 1994.
- LORENZ 1980 LORENZ, H., *Bemerkungen zum Totenbrauchtum.* In: *Die Kelten in Mitteleuropa.* Salzburger Landesausstellung, Ausstellungskatalog. Salzburg 1980, 138–148.
- MAJNARIĆ–PANDŽIĆ 1970 MAJNARIĆ–PANDŽIĆ, N., *Keltsko-Latenska kultura u Slavoniji i Srijemu.* Acta Musei Cibalensis 2, Vinkovci 1970.

- MARÁZ 1974 MARÁZ, B., *Chronologische Probleme der Spätlatènezeit in der Südtiefenebene (Südost-Ungarn). – A Dél-Alföld késői La Tène-korának kronológiai problémái.* JPMÉ 19 (1974) 107–128.
- MARÁZ 1977 MARÁZ B., *Délkelet-Magyarország La Tène korának kronológiai kérdései. – Die chronologischen Probleme des latènezeitlichen Fundmaterials von Südost-ungarn.* ArchÉrt 104 (1977) 47–64.
- MÁRTON 1933–34 MÁRTON L., *A korai La Tène sírok leletanyaga. – Das Fundinventar der Frühlaténegräber.* Dolg 9–10 (1933–34) 93–165, Taf. XXIII–LVIII.
- MASSE–SZABÓ 2005 MASSE, A.–SZABÓ, M., *La parure annulaire en bronze à oves creux de la période laténienne dans Le Bassin des Carpates.* ComArchHung 2005, 213–225.
- NEPPER 1976 NEPPER I., *Kelta temető Körösszegapáti határában. – Cimetière celtique près de Körösszegapáti.* A Bihari Múzeum Évkönyve, Berettyóújfalú 1976, 7–32.
- NÉMETH 1998 NÉMETH P., *Kelta temetők Somogy megyében. – Celtic cemeteries in the County of Somogy.* SMK 13 (1998) 69–90.
- NEUGEBAUER 1992 NEUGEBAUER, J.-W., *Die Kelten im Osten Österreichs.* St.Pölten-Wien 1992.
- PAULI 1978 PAULI, L., *Der Dürrnberg bei Hallein III.* MBV 18, 1978.
- RAFTERY 1998 RAFTERY, B., *Der Hohlblechring aus Grab 6 von Münsingen-Rain: Amulett oder Schmuck?* In: Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archäologie. (Hrgs.: F. Müller) Bern 1998, 61–70.
- RAMSL 2002 RAMSL, P.C., *Das eisenzeitliche Gräberfeld von Pottenbrunn.* FÖMat A 11, Wien 2002.
- RAPIN 1988 RAPIN, A., *Boucliers et lances.* In: Brunaux, J.-L.–Rapin, A.: Gournay II. Paris 1988, 7–142.
- RAPIN 1995 RAPIN, A., *Propositions pour des équipements militaires celtiques en amont et en aval d'un repère historique: Delphes 278 avant J.-C.* In: Europe celtique du Ve au IIIe siècle avant J.-C. Contacts, échanges et mouvements de populations. Actes du deuxième symposium international d'Hautvillers 8–10 octobre 1992. (Ed: J.-J. Charpy) Memoire No 9 de la Société Archéologique Champenoise. Sceaux Cedex 1995, 275–290.
- RATIMORSKA 1975 RATIMORSKA, P., *Das keltische Gräberfeld in Chotín (Südwestslowakei)* In: The Celts in Central Europe. IKMK Ser.A. no.20 (1975) 85–95.
- SZABÓ–PETRES 1992 SZABÓ, M.–PETRES, É. F., *Decorated Weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin.* Budapest 1992. IPH V.
- SZABÓ 1994 SZABÓ M., *Kelta harcok Delphoi előtt és után. Adalékok az ókori kelták történetének egyik kritikus periódusához.* AT 38 (1994) 37–56.
- SZABÓ 1995 SZABÓ, M., *Guerriers celtiques avant et après Delphes. Contribution à une période critique du monde celtique.* In: L'Europe celtique du Ve au IIIe siècle avant J.C. Contacts, échanges et mouvements de populations. Actes du deuxième symposium international d'Hautvillers 8–10 octobre 1992. (Ed: J.-J. Charpy) Memoire No 9 de la Société Archeologique Champenoise. Sceaux Cedex 1995. 49–67.
- SZABÓ 2005 SZABÓ M., *A keleti kelták. A késő vaskor a Kárpát-medencében.* Budapest 2005.
- SZABÓ–TANKÓ 2006 SZABÓ, M.–TANKÓ, K., *Nécropole laténienne à Ludas-Varjú-dűlő.* Acta ArchHung 57 (2006) 325–343.
- TODOROVIĆ 1972 TODOROVIĆ, J., *The Prehistoric Karaburma I: The necropolis of the Late Iron Age.* Belgrád 1972.
- UZSOKI 1987 UZSOKI, A., *Ménfőcsanak.* In: Corpus of Celtic Finds in Hungary I. Transdanubia 1., (Ed: Kovács, T.–Petres, É.–Szabó, M.) Budapest 1987, 13–61.
- VADÁSZ 1987 VADÁSZ, É., *Komárom County II.* In: Corpus of Celtic Finds in Hungary I. Transdanubia 1., (Ed: Kovács, T.–Petres, É.–Szabó, M.) Budapest 1987, 231–248.

- WALDHAUSER 1978 WALDHAUSER, J., (Hrsg.) *Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Űjezd in Böhmen*. Teplice 1978. (2 Band) Archeologický výzkum v severních Čechách 6–7.
- WALDHAUSER 1987 WALDHAUSER, J., *Keltische Gräberfeld in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stánce und Tuchomyšl*. BRGK 68, 1987, 25–179, Tafeln 44.
- WIELAND 1996 WIELAND, G., *Die Spätlaténezeit in Württemberg*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 63, Stuttgart 1996.
- ZIRRA 1998 ZIRRA, V.V., *Die relative Chronologie des Gräberfeldes von Pişcolt (Kr. Satu Mare, Rumänien)*. In: Müller, F. (Hrsg.), Münsingen-Rain, ein Markstein der keltischen Archäologie. Bern 1998, 145–160.

KELTISCHE GRÄBERFELDFUNDE AUS SZABADI (KOM. SOMOGY)

Auszug

In der Gemarkung der Gemeinde Szabadi in der Mitte der Südhälfte Transdanubiens, neben dem Überschwemmungsgebiet des Flusses Kapos, wurden in einer Sandgrube ca. 400 m vom S-Ufer des in W-O-Richtung verlaufenden Flusses im Sommer 1981 keltische Funde entdeckt. Der Fundort liegt in einer Entfernung von ca. 2,5 km Luftlinie vom berühmten Opidum Szalacska (Abb. 1). Hier hatte man begonnen, Sand für die Erweiterung der Eisenbahnstation Csoma-Szabadi zu fördern, und war dabei auf die dem Kaposvárer Museum gemeldeten Funde gestoßen. Auch während der Fundrettung wurde weiter Sand abgebaut und sogar illegal gefördert. Einige Gräber kamen ohne archäologische Aufsicht bei der Sandförderung ans Licht, dann sammelten die Arbeiter das Material, den Fundkomplex des jeweiligen Grabes ein, so dass die Fundumstände nur auf Grund ihrer Aussagen oder der erhalten gebliebenen Grabteile bzw. Spuren rekonstruiert werden konnten. Darüber hinaus sind die Originaldokumentation der von Szilvia Honti geleiteten Fundrettung sowie ein kleiner Teil des Fundmaterials bei einem Feuer im archäologischen Lager des Kaposvárer Museums vernichtet worden, weshalb einige Angaben mit Vorbehalt zu behandeln sind.

Bei der Fundrettung im August und September 1981 wurden insgesamt zwölf Gräber gefunden, ausnahmslos Bestattungen im Brand- (Streuasche-) Ritus. Bei Grab 3 lagen die Knochen teilweise in der Urne und die übrigen in der Grabgrube verstreut, so dass nicht genau entschieden werden konnte, ob diese Bestattung ein Urnengrab war. In dem Gräberfeld mit kleiner Grabzahl konnten in N-S-Richtung vier gut voneinander zu trennende Gruppen aus einigen Gräbern beobachtet werden. Die Ausdehnung des Gräberfeldes kann in N-S-Richtung etwa 250 m und in

O-W-Richtung ca. 40–50 m betragen haben. Die nördlichste Gruppe bestand vermutlich aus vier Bestattungen (Grab 1, 2, 11 und wahrscheinlich noch ein Grab, das durch die in der Nähe gefundenen Blasenfußreif-Streifunde angedeutet wird), die südlichere von ihr aus drei (Grab 3, 4, 12), die folgende aus mindestens fünf (Grab 5–9), während die vierte Grabgruppe wohl durch Grab 10 angegeben wird.

Auf Grund der Beigaben waren von den zwölf Bestattungen fünf Verstorbene mit Sicherheit bewaffnete Krieger (Grab 1, 4, 5, 11, 12), die von drei Gräbern wahrscheinlich Frauen (Grab 3, 6, 7). In einem Fall werden die Überreste wegen der Eisenscherenbeigabe vermutlich einem Mann gehört haben, während bei vier weiteren das Geschlecht des/der Toten infolge der erhaltenen ärmlichen Beigaben völlig unsicher war (Grab 2, 6, 8, 9). Bei den anthropologischen Untersuchungen, die Zs. K. Zoffmann durchgeführt hat, war das vorliegende Material oftmals wenig und unzureichend, weshalb in mehreren Fällen die Geschlechtsbestimmung der Toten sehr unsicher, fraglich war (Grab 1, 5, 6, 12). In einigen Fällen stimmte das geschlechtsbezogene Ergebnis der anthropologischen Untersuchung – gerade wegen des ungenügenden Untersuchungsmaterials – nicht mit dem durch die Beigaben des Grabes determinierten Charakter überein: wenn also die Beigaben eindeutig auf eine Frauen- oder Männerbestattung hinwiesen, lautete das Ergebnis der anthropologischen Untersuchung, wenn auch mit Fragezeichen, entgegengesetzt. (z. B. Grab 3, 5, 9). Andererseits kam auch vor, dass die zweiseitigen Untersuchungen dasselbe Ergebnis zeitigten (z. B. Grab 1, 7, 12).

Nr. 11 war im Gräberfeld von Szabadi das herausragendste Grab (Abb. 2.3), das mehrere Bestattungen enthielt. Nicht nur wegen der Menge an Waffen (drei

Schwerter in der Scheide, drei Lanzen spitzen, zwei Schildbuckel, zwei Gürtelketten), sondern auch der Anordnung der Beigaben und der gesonderten beiden Knochenhaufen muss Mehrfachbestattung – die Überreste zumindest zweier Krieger – angenommen werden. Außerdem kann bei diesem Grab wegen eines durchbrannten gläsernen Armreiffragments auch die Beerdigung einer Frau, vielleicht eines kleinen Mädchens vermutet werden. Jedoch wäre diese Beigabe auch so zu erklären, dass sie ein Geschenk, Erinnerungsstück oder Amulett für einen der Krieger gewesen war. Diese Hypothese wird dadurch gestützt, dass es im Grab keine weiteren Beigaben gab, die typisch weiblicher Schmuck oder Trachtgegenstand gewesen wären. Die anthropologische Untersuchung konnte wegen des ungenügenden Untersuchungsmaterials des Grabes leider nur feststellen, dass vermutlich zu einem adulten Individuum die kalzinierten Knochensplitter in „drei“ zur Untersuchung übergebenen Haufen gehört haben können. Auf der vom Grab erhalten gebliebenen Zeichnung sind eindeutig zwei Knochenhaufen angegeben, somit kann man sich die der Anthropologin übergebenen „drei“ Proben nur so vorstellen, dass der eine Haufen sehr nahe bei dem anderen gelegen hat.

Die Dokumentation ist zwar mangelhaft erhalten, aber aus den Angaben geht eindeutig hervor, dass das Gräberfeld aus mindestens vier kleineren Grabgruppen bestand. Diese Gruppen können Begräbnisstätten von Kleinfamilien gewesen sein, aber wegen der Unsicherheit der Informationen wäre jedoch das Ziehen weiterer Folgerungen gewaltsam und würde sich eventuell nicht mit der Wirklichkeit decken. Deshalb wäre in unserem Fall eine Untersuchung der Verteilung auf Geschlechter, Alter, Arme und Reiche, Bewaffnete und Waffenlose usw. sinnlos. Für gruppenweise Bestattungsordnung finden wir im Karpatenbecken mehrere Beispiele. In Vác konnten sieben räumlich voneinander getrennte Gruppen unterschieden werden (HELLEBRANDT 1999, 99, 102, Abb. 99), die Gräber im Keltengräberfeld von Karaburma sind ebenfalls in Gruppen geordnet (TODOROVIĆ 1972, 46), während es in Magyarszerdahely gelang, die Gruppen auf Grund der Bestattungsbräuche voneinander zu trennen (HORVÁTH 1979, 50, 64, Abb. 15).

Im Gebiet der östlichen Kelten, besonders im Gebiet zwischen Drau und Save, ist der Brauch mehrfacher Bestattungen nicht selten, es gibt viele Beispiele dafür (BOŽIĆ 1981, 329; GUŠTIN 1981, 229; GUŠTIN 1984, 317; BOŽIĆ 1999, 196; DIZDAR 2004, 48). Manchmal verweisen die große Zahl an Funden oder auch ihre Lage im Grab auf Mehrfachbestattung – wie in Szabadi –, andererseits aber bedeuten nicht mehrere ähnliche Gegenstände schon automatisch

Mehrfachbestattung. So ist es z. B. möglich, dass wegen einer Veränderung in der Kampfweise drei Lanzen spitzen in einem Grab liegen oder ein ähnlicher Gegenstand als Trophäe oder Hinterlassenschaft in die Grabgrube gelangte (GUŠTIN 1984, 317). Noch zahlreiche andere Varianten lassen sich als Grund für Mehrfachbestattung annehmen (LORENZ 1980, 144), und bei der Erklärung muss unbedingt ermittelt werden, ob die Bestattungen gleichzeitig erfolgten und es sich nicht um eine Nachbestattung handelt wie z. B. bei Grab 10 von Dobova (GUŠTIN 1981; BOŽIĆ 1999, 195–196). So kann etwa erwogen werden, dass dem mit Waffen bestatteten Mann seine ermordete Ehefrau ins Grab folgte (DIZDAR 2004, 48) oder einige Krieger im Kampf gleichzeitig gestorben sind und auch das gemeinsame Grab auf ihre im Kampf entstandene Beziehung, ihre Ordnung hinweisen kann (z. B. die trimarkisia, die taktische Einheit „dreier Reiter“).

Unserer Meinung nach kann es sich in Szabadi um eine Mehrfach-, wahrscheinlich Doppelbestattung gehandelt haben, und auf Grund dessen ist nicht ausgeschlossen, dass die Krieger im Kampf gestorben sind. Wegen der Ähnlichkeit der Waffen – besonders der Schilde – mit denen im Gebiet zwischen Drau und Save und des an beiden Stellen vorhandenen Brauches der Mehrfachbestattung können wir eine engere Beziehung zwischen dem Kapos-Tal und den Skordischer- und Taurischer-Gebieten voraussetzen. Gleichzeitig ist auch eine gewisse Ähnlichkeit mit dem Fundmaterial des NO-Teils des Karpatenbeckens zu entdecken.

Bestattungen ähnlicher Zusammensetzung wie der Komplex von Szabadi Grab 11 sind von folgenden Fundorten bekannt: Drňa Grab 5/74 (FURMÁNEK-SANKOT 1985, 290–292, Abb. 12); Karaburma Grab 29 (TODOROVIĆ 1972, 19 Taf. XI–XII); Dobova Grab 2 (GUŠTIN 1977, Taf. 5; SZABÓ-PETRES 1992, Nr. 108) und Brestovik Grab 1 (BOŽIĆ 1981, Taf. 7; SZABÓ-PETRES 1992, Nr. 103). All diese Parallelen hat T. Lejars bei der Aufarbeitung der Schwerter im Chor von Gournay-sur-Aronde gesammelt und ausgewertet (LEJARS 1994). Außerdem kennen wir noch Gräber mit ähnlichen Beigaben aus Novo Mesto, deren Zusammensetzung gegenüber der von Szabadi jedoch unvollständiger ist (KRIŽ 2005, Taf. 70–72), sowie ähnliche aus dem N-Teil des Karpatenbeckens: Vác Grab 40, bei dem nur ein Ring der Gürtelkette punziert ist und der Schild zum Typ Rapin V gehört (HELLEBRANDT 1999, Taf. XXXIX); Bodroghalom Grab 1, der Schild des gestörten Grabes gehört zum Typ Rapin IV C, das Schwert fehlt, nur ein Glied der punzierten Gürtelkette ist erhalten (HELLEBRANDT 1999, Taf. LXVI.1–10); Radostyán Grab 15, im Grab lagen Schwert, punzierte Gürtelkette, Schild Typ

Rapin V A und drei Lanzenspitzen (HELLEBRANDT 1999, Taf. LXVI.1–10). Aus all diesen Parallelen geht hervor, dass Grabkomplexe derartiger Zusammensetzung am N- und S-Rand des Karpatenbeckens liegen und das Grab von Szabadi natürlich zum südlichen Gebiet zu rechnen ist. Die Reihe der bekannten analogen Grabkomplexe des Gebietes zwischen Drau und Save kann auch um die ältere Bestattung von Dobova Grab 10 ergänzt werden, wo sich bei der Mehrfachbestattung ergab, dass der ursprünglichen Mehrfachbestattung (Mann, Frau, Kind) noch eine Nachbestattung folgte. Das ältere Grab (Dobova Grab 10a) wurde zuletzt in die Phase Monokronog IIa datiert, was der mitteleuropäischen LT C1 entspricht (GUŠTIN 1981; BOŽIĆ 1999, 195–196). Also sind die ähnlichen Grabkomplexe sowohl im östlichen, von den Skordiskern bewohnten Gebiet (Belgrad Periode 2) als auch im Westen, im Teil der Monokronog-Gruppe zu finden (GUŠTIN 1984, 323), und diese sind genauer in die Periode LT C1b zu datieren.

Dem Komplex von Szabadi Grab 11 kann auch der von Grab 1 geähnelt haben, nicht nur wegen der punzierten Gürtelkette, sondern auch der Ähnlichkeit der Keramikbeigaben.

Die beste Parallele mit fast derselben Tracht und dem gleichen Schmuckbestand wie beim Komplex von Szabadi Grab 7 zeigte Grab 22 im Gräberfeld von Rezi, in dem ein ca. zehnjähriges Mädchen lag (HORVÁTH 1987, 106–108, Taf. XXI.1–10). Am rechten Handgelenk trug es einen ähnlichen Bronzearmreif wie den knospenverzierten von Szabadi, mit dem Unterschied, dass er offen war, das plastische Verschlussglied wie in Szabadi fehlte. In Rezi befanden sich an beiden Hand- und Fußgelenken Reife (den einen hatte eine tierische Störung vernichtet), und auch die Beigaben der Bestattung von Szabadi weisen darauf hin, dass es dort ähnlich gewesen sein kann. Die eine Bronzefibel an der rechten Schulter in Rezi gehört zu demselben Typ wie das Bronzefibelpaar von Szabadi (in Rezi befand sich auf der anderen Schulter eine

Pseudofeder-Bronzefibel und an der Oberbe kleidung auch eine größere Eisenfibel), und den Hals beider Toter wird eine Kette aus Bronzeperlen geziert haben, die in Rezi dreireihig war. In Rezi umschlang die Hüfte des Mädchens eine zweiteilig geschraubte Gürtelkette, ergänzt um eine "magische" hohle Eisenscheibe, während in Szabadi der eine, nach der Einäscherung übrig beliebene Gürtelkettenteil auf eine ähnliche Tracht hindeutet. In beiden Gräbern lag ein Reif aus Bronzeblech, außen mit Perlenkranzform, der in Rezi am Fußknöchel getragen wurde. Außerdem fand sich in Grab 7 von Szabadi als Schmuck oder Trachtgegenstand ein geschlossener Eisenarmring und ein Eisenreifpaar (Fußreif?).

Die wahrscheinlichste Datierung des Grabkomplexes von Szabadi und Rezi ist die Periodenwende LT B2a/b, die ersten ein bis zwei Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts v. Chr., vor allem auf Grund des bronzenen Fibelpaars und des Armreifs mit Knospenverzierung. Die auffällige Ähnlichkeit von Schmucktypen und Tracht könnte man außer mit der Gleichzeitigkeit so erklären, dass es sich auch im damaligen Leben um Verwandte gehandelt haben kann.

Die chronologische Einordnung der Gräber von Szabadi wird auf *Tab. 1* dargestellt. Nach der detaillierteren Untersuchung der dortigen Grabfunde (Hälfte eines zweiteiligen Schildbuckels, verschiedene Varianten von Knopffuß-Bronze- und Eisenfibeln, verzierte Bronze- und Eisenarmreife, viergliedriges Blasenfußreif-Paar, Angriffs- und Verteidigungswaffen, einige Keramik) kann festgestellt werden, dass das Gräberfeld seit der Zeit um die Wende vom 4. bis 3. Jahrhundert v. Chr. ca. 100 Jahre genutzt wurde (*Tab. 1*). Wir kennen mehrere Gräberfelder mit derartiger Belegungszeit im Karpatenbecken, die vor der Balkaninvasion nach der sog. zweiten Welle entstanden (SZABÓ 1994, 41, 54–55). Im Allgemeinen fällt die Auflassung dieser Gräberfelder in die Periode LT C1, wofür wir den genauen Grund nicht kennen. Es gibt überhaupt sehr wenige in die Periode LT C2 zu datierende Bestattungen im Karpatenbecken.

L. Horváth
Nagykanizsa
Báthory u. 16.
H-8800

P. G. Németh
Rippl-Rónai Múzeum
Kaposvár Pf. 70
H-7400